

Turvallisesti sijaishuollossa

– Väkivaltatyön keinoja
lastensuojelulaitoksessa

LASTENSUOJELUN
KESKUSLIITTO

Turvallisesti sijaishuollossa

– Väkivaltatyön keinoja lastensuojelulaitoksessa

Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 4/2017

Susanna Hoikkala ja Julia Kuokkanen (toim.)

© Lastensuojelun Keskusliitto ja kirjoittajat

Graafinen suunnittelu: Pia Myllymäki / Pii & Waak

Kuvat: Lastensuojelun Keskusliiton viestintä, Vvovale/iStock

Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 4/2017

ISBN: 978-952-7002-27-8

ISSN 2489-4885

Sisältö

1. Johdanto	5
<i>Susanna Hoikkala ja Julia Kuokkanen, erityisasiantuntijat, Lastensuojelun Keskusliitto</i>	
Kirjallisuus.....	13
2. Lapsella on oikeus elämään ilman minkäänlaista väkivaltaa	16
<i>Kirsi Pollari, erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto</i>	
Lapsella on oikeus väkivallattomaan elämään kaikissa ympäristöissä.....	18
Lasta on suojeltava tehokkaasti väkivallan kaikilta muodoilta.....	19
Lapsen osallistuminen edistää suojelua väkivallalta.....	19
Kirjallisuus.....	20
3. Lapsen kohdistuvan väkivallan monet ilmenemismuodot	22
<i>Sauli Hyvärinen, erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto</i>	
Ruumiillinen väkivalta.....	24
Henkinen väkivalta.....	24
Lapsen tarpeiden laiminlyönti	25
Seksuaalinen väkivalta	26
Rakenteellinen väkivalta	28
Lasten sijaishuollossa kohtaama väkivalta	28
Kirjallisuus.....	29
4. Työntekijään kohdistuva väkivalta lastensuojelulaitoksessa	31
<i>Susanna Hoikkala, erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto</i>	
5. Väkivaltatyöstä lasten ja nuorten kanssa	34
Kirjallisuus.....	36
5.1. Vinkkejä lastenkotityön tueksi	37
5.2. Esimerkki: Tietoa väkivaltaa kokeneiden nuorten selviytymisen kokemuksista	
– Nuorten kokeman väkivallan asiantuntijafoorumi	38
<i>Tiina Muukkonen, kehittämispäällikkö, Ensi- ja turvakotien liitto</i>	
Nuorten kokeman väkivallan asiantuntijafoorumin kokoaminen	39
Mitä opimme?.....	40
Johtopäätökset.....	41
Kirjallisuus.....	41
5.3. Aggression Replacement Training® (ART),	
ryhmäharjoitusmenetelmä aggressiivisesti käyttäytyville nuorille.....	42
<i>Teija Lampinen, ART-ohjaaja, kouluttaja, Family TIES ohjaaja/kouluttaja, Nuorten Ystävät</i>	
Kohde ja tavoite.....	42
Toteuttamistapa.....	43
Vaikuttavuus	45
Käyttökokemuksia	45
Lisävälineenä väkivaltatyöhön Family TIES	46
Kirjallisuus.....	47

6. Väkivallan hallinnan keinoja ja väkivaltaosaamisen vahvistaminen.....	48
6.1 AVEKKI-toimintatapamalli.....	51
<i>Pekka Häikiö, erityistyöntekijä/työsuojelupäällikkö, Nuorten Ystävät</i>	
Toimintatapamallin tausta ja/tai tiedollinen perusta	51
Kohde ja tavoite.....	51
Toteuttamistapa.....	51
Vaikuttavuus	53
Käyttökokemuksia eri näkökulmista.....	53
Kirjallisuus.....	54
6.2 Hallittu fyysinen rajoittaminen (HFR).....	55
<i>Reijo Aunio, lehtori ja menetelmän vastuukouluttaja, Turun AMK ja Susanna Hoikkala</i>	
Menetelmän tausta ja tiedollinen perusta	55
Kohderyhmät	56
Koulutuksesta	56
Menetelmän toteuttaminen.....	56
Vaikuttavuus	57
6.3 Hoidollinen kiinnipito	58
<i>Anu Lehto, palvelutoiminnan johtaja, Pelastakaa Lapset ry ja Susanna Hoikkala</i>	
Kohde ja tavoite.....	59
Toteuttamistapa.....	59
Vaikuttavuus	60
Käyttökokemuksia eri näkökulmista.....	61
Kirjallisuus.....	61
6.4 MAPA® menetelmä haasteellisen käytöksen ennaltaehkäisyssä ja hallinnassa	61
<i>Aulikki Yliniva, lehtori, TtM, Erityistason mapakouluttaja, Suomen Mapa®-keskus, maavastaava</i>	
MAPA®-menetelmän kohde ja tavoite	62
MAPA®-menetelmällä toteutetut koulutukset	63
Fyysiseen rajoittamiseen liittyvät riskit	63
MAPA®-menetelmän arviointi	64
Osallistujien kokemuksia erilaisista rajoitustoimista.....	65
Jatkossa kehitettävää	66
Kirjallisuus.....	67
6.5 PART-menetelmän pohjalta kehitetty väkivaltatyö.....	69
<i>Varpu Sallinen, johtaja, Viertolan vastaanottokoti, Susanna Hoikkala ja Julia Kuokkanen</i>	
Menetelmän tausta.....	69
Part-menetelmään pohjautuva työskentely väkivaltaisen asiakkaan kanssa.....	69
Vaarallisen käyttäytymisen tunnistaminen	70
Ammatillisuus	70
Valmistautuminen	71
Toiminta vaara- ja uhkatilanteissa.....	71
Vaikutukset Viertolassa.....	71
Kirjallisuus.....	72
6.6 Nuorten kokemusasiantuntijoiden terveiset.....	73

1.

Johdanto

Susanna Hoikkala ja Julia Kuokkanen,
erityisasiantuntijat, Lastensuojelun Keskusliitto

Tämän oppaan aiheina ovat turvallisuus- ja väkivaltateemaan ja väkivaltatyöhön liittyvät kysymykset lastensuojelun sijaishuollossa, erityisesti laitoshoidon kontekstissa. Nämä teemat ovat monin tavoin läsnä sijaishuollon arkiympäristöissä, ja niiden tiedetään olevan ilmiönä monimuotoisia ja -mutkaisia, hankalia ja vaikeitakin. Sijaishuollossa ollaan usein kasvotusten niin lasten aiempien kaltoinkohtelu- ja väkivaltakokemusten ja niiden käsittelyn kuin sijoituksen aikana aggressiivisiksi purkauksiksi ja väkivallan teoiksi konkretisoituvan käyttäytymisen kanssa. Sijaishuollon keskeisenä tehtävänä on mahdollistaa turvallinen ja väkivallaton kasvuympäristö sen piirissä oleville lapsille ja nuorille heidän perus- ja ihmisoikeuksiaan kunnioittaen. (LsL 417/2007; SopS 60/1991; ks. luku 2.) Aina tässä tehtävässä ei onnistuta, vaan lapsi saattaa tulla loukatuksi tai kaltoinkohdelluksi myös sijaishuollon aikaisissa vertais- ja aikuissuhteissa. Sijaishuollon tulisi olla turvallinen myös sitä toteuttaville aikuisille, perhehoitajille ja laitostyöntekijöille. Sijaishuolto lukeutuu sosiaali- ja terveystalveluna ammatteihin, joissa työntekijät tutkitusti kohtaavat monia muita aloja enemmän uhka- ja vaaratilanteita ja väkivaltaa. Lisäksi lapsen läheiset kytkeytyvät olennaisesti näihin kysymyksiin.

Sijaishuollon työntekijöiltä ja perhehoidon toimijoilta edellytetään hyvää osaamista edellä kuvatuista kysymyksistä.¹ Keskeinen kysymys kuuluukin, millaisin keinoin ja toimin sijaishuollosta saadaan mahdollisimman turvallinen sen kaikille osapuolille siten, että lastensuojelun keskeinen periaate – lapsen oikeus suojeluun – toteutuu. Aihetta käsiteltiin Valtakunnallisilla lastensuojelupäivillä® järjestetyssä alaseminaarissa syksyllä 2017. Seuraavat poiminnat ovat esimerkkejä alaseminaarikeskustelussa esille tulleista asioista, ja ne kuvaavat ja kiteyttävät monia tämän oppaan ydinasioista.

Alaseminaarikeskustelussa tuotiin esille mm. turvallisuuden tunteen henkilökohtaisuus. Sijaishuoltoa kuvattiin hyvin tunnelautuneeksi työksi, johon myös turvattomuuden tunteet kuuluvat. Sijaishuollon arkisessa toiminnassa korostettiin ennakoivan ja selittävän puheen sekä refleктоivan työotteen tärkeyttä turvallisuutta luovina tekijöinä. Myös toiminnan oikeudenmukaisuuden ja johdonmukaisuuden sekä riittävän joustavuuden merkitys tunnistettiin suureksi.

¹ Myös monimuotoistuvat uskonnolliset, kulttuuriset ja kielelliset kysymykset edellyttävät uudentyyppistä osaamista lastensuojelun ja sijaishuollon työntekijöiltä. Esimerkiksi niin kutsuttuun kunniaväkivaltaan ja ihmiskauppaan liittyvät asiat saattavat tulla käsiteltäviksi sijaishuollossa.

Alaseminaarikeskustelussa oli mukana myös kokemusasiantuntijanuoria. He pohtivat turvallisuutta sijaishuollossa mm. seuraavin tavoin:

"Sain oikeasti näyttää tunteeni, sain olla surullinen tai hyperaktiivinen ja pystyin romahtamaan. Oli joku joka kuunteli ja oli siinä, sanoi että huuda se paha olo pois. On myös paikkoja, joissa sun pitää olla neutraali. Kokemukset turvallisuudesta ovat henkisiä."

"Aina on ollut ihmiset ympärillä, ei ole kauheasti joutunut miettimään onko turvallista. Rajat ovat myös luoneet turvaa."

"Yksilöllinen suunnitelma tuo turvallisuutta, vaikka yhteiset rajat on oltava."

"Vanhempien kanssa työskentely on erittäin tärkeää. Nuori kuitenkin luottaa enemmän vanhempiinsa ja yhteinen luottamusrinki luo turvallisuutta. Kiinnostus vanhempien vointia kohtaan on tärkeää."

"Joukkorangaistusmuodoissa ihmetyttää, että miksi nuoret pitää usuttaa toistensa kimppuun. Mietippä omaan työyhteisöön? Taistelee turvallisen ympäristön rakentamista vastaan."

"Than pienistäkin asioista kehuminen rakentaa lapsen itsetuntoa."

"Suurin osa on joutumista, ei vapaaehtoista menemistä. Turvallisuuden kokemusta lisää jo se, että tietää mihin on menossa."

Väkivallan ulottuvuuksista sijaishuollossa

Ensinnäkin sijoitusten taustalla olevat syyt liittyvät tavalla tai toisella lapsen kasvua ja kehitystä vaarantaviin olosuhteisiin. Sijoitetuilla lapsilla saattaa olla taustallaan aiempia kaltoinkohtelukokemuksia, joiden käsittely asettuu sijaishuollon tehtäväksi. Timonen-Kallio ym. (2017, 11) toteavat, että useat lastensuojelun piirissä olevat lapset ja nuoret ovat kokeneet kaltoinkohtelua ja laiminlyöntiä sekä altistuneet perheväkivallalle ja vanhempien päihteiden käytöstä aiheutuville haitoille. Lapset ovat voineet kasvaa väkivaltaisessa ympäristössä, jossa myös yhteisön lasten kasvua ja kehitystä tukeneet resurssit ovat olleet vähäisiä.

Toiseksi lapsella voi olla siinä määrin vaikeuksia oman käyttäytymisensä ja tunteidensa hallitsemisessa ja toimintansa ohjaamisessa, että hän itse käyttäytyy aggressiivisesti tai väkivaltaisesti itseään, muita henkilöitä tai ympäristöään kohtaan. Esimerkiksi Elina Pekkarisen (2016, 27–28) taannoin haastattelemat koulukotitoimijat kuvasivat koulukotiin sijoitettavien nuorten oireiden muuttumista haastavammiksi, avoimen aggressiivisiksi, itsetuhoisiksi ja voimakkaan ahdistuneiksi. Hänen mukaansa ympäristöön tai itseen kohdistuva väkivalta toistui haastatteluissa jopa arkisena ilmiönä. Toisessa selvityksessä (Sinko 2016) todettiin, että pieni osa laitoshoitoon sijoitetuista lapsista/nuorista saattaa harjoittaa myös suunnitelmallista väkivaltaa. Pahimmillaan seuraukset ovat johtaneet työntekijän vakavaan loukkaantumiseen tai jopa menehtymiseen. Sijaishuollon työntekijöihin kohdistuvia uhka- ja vaaratilanteita ja väkivaltilanteita kutsutaan työväkivallaksi, jolloin se määrittyy myös työsuojelulliseksi kysymykseksi (lisää luvussa 4).

Jos lapsen tai nuoren käyttäytyminen vaarantaa lapsen itsensä tai muiden yhteisön jäsenten turvallisuuden, työntekijöiden tehtävänä on estää lasta vahingoittamasta itseään, muita tai ympäristöä ja katkaistava tilanne tarkoituksenmukaisella tavalla sekä lapsen etu huomioiden. Tarvittaessa voidaan joutua puuttumaan lapsen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Sekä puuttuminen että puuttumatta jättäminen voivat synnyttää jännitteisiä tilanteita, jolloin työntekijät joutuvat punnitsemaan tarkoin eri toimintavaihtoehtoja ja niiden mahdollisia seurauksia (Hoikkala 2014, 5). Tunne-elämältään epävakaa nuoren itsetuhoisen tai aggressiivisen käyttäytymisen kysymykset paikantuvat usein lastensuojelun ja psykiatrian yhteiselle toimintakentälle (Timonen-Kallio ym. 2017, 31; myös Sinko 2016) ja ovat esillä myös erityisen huolenpidon käytännöissä (Kekoni ym. 2008).

Kolmanneksi lapsi saattaa kokea väkivaltaa sijoituksen aikana joko sijaishuoltopaikassa tai sen ulkopuolella. Tällöin sijaishuollossa ei välttämättä pystytäkään takaamaan lapselle turvallista ja väkivallatonta kasvuympäristöä. Näitä kokemuksia voi esiintyä esimerkiksi vertaissuhteissa tai aikuisten taholta. Sijaishuoltopaikassa vertaissuhteissa tapahtuu asioita, joista työntekijät eivät välttämättä saa edes tietää. Väkivalta voi tapahtua työntekijöiden ulottumattomissa tai se on vaikeasti todennettavaa. Lasten keskinäinen kiusaaminen ja väkivalta voi tapahtua myös sijaishuoltopaikan ulkopuolella, esimerkiksi koulussa tai sosiaalisessa mediassa.

Vuoden 2017 kouluterveyskyselyssä on mahdollista saada ensimmäistä kertaa tietoa sijoitettujen lasten ja nuorten kokemasta hyvinvoinnista. Sijaishuollossa olleet raportoivat esimerkiksi psyykkisen hyvinvoinnin ongelmista sekä koulukiusaamiseen ja väkivaltaan liittyvistä kokemuksista useammin kuin vanhempansa luona asuvat. Kyselyn perusteella ei ole kuitenkaan mahdollista sanoa, ovatko kokemukset sijoituksen ajalta. (Ikonen ym. 2017.)

Lapsen läheisten tai muiden aikuisten toiminta voi olla lasta loukkaavaa tai kaltoinkohtelevaa. Käytössämme on enenevässä määrin tietoa siitä, että sijoitetuilla lapsilla on kohonnut riski tulla esimerkiksi seksuaalisesti hyväksikäytetyiksi sijoituksen aikana myös luvattomien poissaolojen aikana. Väestöliitto on paneutunut erityisesti näihin kysymyksiin ja järjestänyt aihealueesta sekä työntekijöille että nuorille suunnattua koulutusta koulukodeissa (<https://vaestoliitonblogi.com/2017/02/08/pahinta-mita-voi-tapahtua/> ja <https://vaestoliitonblogi.com/tag/kouluterveyskysely/>).

Huovinen ym. (2013, 11) käyttävät sijaisperheväkivallan käsitettä tarkoittaessaan tilanteita, joissa joko sijoitettu lapsi altistuu perheväkivallalle tai väkivalta, kaltoinkohtelu tai eriarvoinen kohtelu kohdistuu sijaisperheessä suoraan lapseen. Käsite sisältää myös toimintarakenteisiin sisältyvän väkivaltaisen toimintakulttuurin. Laitoshoidon kontekstissa asiaa kuvataan esimerkiksi laitosväkivallan käsitteellä (ks. tarkemmin tämän oppaan luku 3).

Tähän oppaaseen on koottu tietoa ennen kaikkea väkivallasta ja väkivaltatyön keinoista. *Väkivaltatyön käsite* ymmärretään laajasti, ja se kattaa niin väkivaltakokemusten tunnistamisen ja käsittelyn kuin aggressiivisen tai väkivaltaisen käyttäytymisen hallinnan keinot. (Väkivaltatyön käsitteen määrittelystä sijaishuollossa esim. Huovinen ym. 2013, 6–9.) Väkivaltakokemuksia käsitellään niin sijaishuoltopaikassa esimerkiksi omahoitaja-/omaohjaajatyön keinoin kuin sen ulkopuolella esimerkiksi lapsen terapiassa. Samalla tunnistetaan tarve lapsen läheisten, kuten syntymävanhempien, kanssa tehtävään väkivaltatyöhön. Turvallisen ja väkivallattoman ympäristön luominen tarkoittaa työntekijöiden herkkyyttä toimia kunkin tilanteen edellyttämällä tavalla ja kykyä ennakoida yllättäviäkin tilanteita. Kaikissa tilanteissa lapsen ohjaaminen puheen ja vuorovaikutuksen keinoin ei kuitenkaan riitä, vaan työntekijän/työntekijöiden on turvauduttava katkaisemaan lapsen itseensä, toisiin tai ympäristöön kohdistama tuhoava käytös fyysisin keinoin. (Ks. myös Tervonen–Arnkil 1999.) Väkivaltatyön käsite kattaa siten myös sijaishuollon keinot väkivallan ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen, väkivallattomien toimintatapojen opetteluun ja akuuttien väkivaltatilanteiden ja lapsen väkivaltaisen käyttäytymisen hallintaan.

Sijaishuollolla tarkoitetaan lastensuojelulainsäädännön mukaisesti huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai lastensuojelulain 83 §:ssä tarkoitetun väliaikaismääräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella (LsL 49 § 1 mom.). Sijaishuoltoa järjestetään *perhe- tai laitoshoidona*, ja *sijaishuoltopaikkoja* ovat toimeksiantosuhteiset sijaisperheet,

luvanvaraiset eli ammatilliset perhekodit, lastensuojelulaitokset (kuten lastenkodit ja koulukodit, LsL 57 §) tai muut tarkoituksenmukaiset muodot (esim. asumisharjoittelu).

Sijaishuollossa puututaan merkittäväällä tavalla lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin, ja tämä lähtökohta asettaa erityisiä vaatimuksia sijaishuoltotyön ja sijaishuoltopaikkojen toiminnan läpinäkyvyydelle. Sijaishuoltoa voi perustellusti pitää yhtenä yhteiskuntamme haastavimmista tehtävistä. Kuten Rosi Enroos (2016, 229) osuvasti kiteyttää, sijaishuoltopaikat ovat yhtäaikaaisesti sekä kodin tarjoajia että julkisen tehtävän toteuttajia, ja hän kutsuukin sijaishuoltopaikkoja tästä lähtökohdasta käsin julkisiksi kodeiksi.²

Tässä oppaassa pääpaino on lastensuojelun laitoshoidon paikantuissa kysymyksissä ensinnäkin siitä syystä, että väkivaltakysymyksistä ja -työstä perhehoidossa on jo saatavilla koottua tietoa ja oppaita (Aro ym. 2014; Huovinen & Marttala 2013).³ Pelastakaa Lapset ry ja VIOLA väkivaltasta vapaaksi ry ovat tuottaneet niitä yhteishankkeessa vuosien 2009–2014 aikana.⁴ Näissä julkaisuissa käytetään käsitettä sijaisperhe-erityinen väkivaltatyö. Sillä tarkoitetaan lastensuojelun perhehoidossa väkivaltakysymysten kanssa tehtävää työtä, kuten esimerkiksi väkivaltakokemusten käsittelyä lasten kanssa yksin tai ryhmässä, yhdessä lapsen, hänen sijais- ja syntymävanhemman kanssa, vertaistukiryhmätoimintaa ja henkilökohtaista väkivaltatyötä syntymävanhemman kanssa (Huovinen ym. 2013, 9–11).

Toiseksi perhe- ja laitoshoidon sijaishuoltomuotoina erottaa se, että laitoshuoltoiselle lastensuojelutoiminnalle on annettu enemmän toimivaltaa lasten perusoikeuksiin kajoavien rajoittamiskäytäntöjen osalta kuin perhehoidolle. Yhtenä keskeisenä lasten perhe- ja laitoshuoltoon ohjaamisen perusteena onkin mahdollinen tarve lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttöön lukuunottamatta yhteydenpidon rajoittamista. Esimerkiksi lastensuojelulain mukainen lapsen kiinnipitäminen, liikkumavapauden rajoittaminen ja eristäminen eivät ole perhehoidossa

² Sijaishuollosta puhuttaessa on tärkeää kuitenkin muistaa, että sijaishuoltoa on monenlaista: sekä perhe- että laitoshuolto vaihtelevat esimerkiksi sijoitettujen lasten, sijaishuoltopaikan aikuisten osaamisen, määrällisen koon, tilojen ja toimintaorientaatioiden mukaan. Osa sijaishuoltopaikoista on erikoistunut lyhytaikaiseen ja toiset taas pidempiaikaisen sijaishuollon tarjoamiseen. Joissakin yksiköissä on edellytykset lastensuojelulain mukaisen erityisen huolenpidon toteuttamiseen. Perhe- ja laitoshuolto kehitetään parhaillaan osana valtakunnallista lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa. Molemmista on myös laadittu kansainväliset tutkimuskirjallisuuskatsaukset (Eronen & Laakso 2016; Valkonen & Janhunen 2016) ja mallinnusraportit (Heino & Säles 2017; Timonen-Kallio & Yliruka & Närhi 2017).

³ Suomessa on viime vuosina monien muiden maiden tapaan haluttu vahvistaa perhehoitoa ensisijaisena sijaishuollon muotona, ja tähän tavoitteeseen on pyritty mm. täsmentämällä lastensuojelulainsäädäntöä. Lastensuojelulain (417/2007) 50 §:ää täsmennettiin vuoden 2012 alusta voimaan tulleella muutoksella: ”Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin sekä lapsen sisarusuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. Lisäksi tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta. Laitoshuoltoa järjestetään, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa tai muualla.”

⁴ Hanketyöntekijöiden mukaan lähtölaukauksena oli havainto siitä, että väkivaltatyö ja sijaishuolto toimivat erillisinä eikä väkivaltaa nähty eikä sanoitettu sijaishuollon ilmiöksi (Huovinen ym. 2013, 4). Hanke kohdistui erityisesti perhehoitoon, ja väkivaltatyötä tehtiin kaikkien osapuolten kanssa: lasten, nuorten, syntymävanhempien, sijaisperheiden ja ammattilaisten (emt. 5).

Heino ja Säles (2017, 74) kuvaavat myös perhehoitokontekstissa käytössä olevia malleja ja täydennyskoulutuksia, joiden mukana on myös lasten haitallisen, vaikean tai aggressiivisen käyttäytymisen hallintaan kehitetty The Incredible Years -koulutusohjelma (IY).

sallittuja toimenpiteitä. Tähän oppaaseen kootut menetelmät eivät siten ole kaikilta osin sovellettavissa perhehoitoon esimerkiksi lapsen fyysisen kiinnipitämisen osalta, kuten ei myöskään avohuollon tukitoimena sijoitettuihin lapsiin ja nuoriin. Samalla tiedetään, että lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden ja tavanomaiseen kasvattamiseen kuuluvien menettelyiden välinen raja ei ole aina selkeä. (Esim. Hoikkala 2014; Pollari & Murto 2016; Saastamoinen 2010; Saastamoinen 2016; myös Sallinen 2005, 156.)

Julkaisun toivotaan hyödyttävän ensinnäkin lastensuojelun sijaishuollon käytännön työntekijöitä.⁵ Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on merkittävä vastuu lapsen sijaishuollon toteutumisen mahdollistamisessa ja seurannassa. Siksi myös sosiaalityöntekijöiden on tarpeen olla tietoisia sijaishuollossa käytettävistä toimintatavoista ja menetelmistä, joilla mahdollisia väkivaltakysymyksiä ratkotaan. Kaltoinkohteluun ja väkivaltaan liittyviä kysymyksiä olisi tarpeen käsitellä monipuolisesti jo alan ammattilaisten peruskoulutuksissa ja kyseisten teemojen osaamisen vahvistaminen tulisi olla määritelty selkeästi opetussuunnitelmissa⁶ (esim. Hytönen ym. 2016). Toisena tavoitteena on herättää keskustelua väkivallasta ja sen monimuotoisuudesta sekä sen käsittelyn ja siihen puuttumisen tavoista sijaishuollon laitoshoidossa. Tämän oppaan toivotaan osaltaan edesauttavan sijaishuoltotoiminnan läpinäkyvyyttä.

Erilaisten menetelmien käyttöä voi perustella menettelyiden läpinäkyvyyden vahvistamiseksi sekä ali- ja ylireagoimisen välttämiseksi (Sallinen 2005, 156), vaikka menetelmien käytön vaikutavuuden seuranta ja osoittaminen vaihtelevat. Parhaimmillaan ne tukevat sijaishuollon käytännön toteutusta ja antavat keinoja saavuttaa sille asetettuja tavoitteita. Menetelmien käyttöön liittyy kuitenkin myös kriittisiä pisteitä. Eeva Timonen-Kallio (2009, 11) on todennut, että työmenetelmän tehokas tai tuloksellinen käyttäminen ei ole riippuvainen vain menetelmästä vaan myös sen käyttäjän ominaisuuksista ja erityisesti siitä, miten työntekijä suhtautuu asiakkaaseen. Menetelmien mekaanisen toteuttamisen ja kritiikittömän soveltamisen sijaan työntekijän tulisi muistaa oma asenteensa ja suhtautumisensa lapsiin ja nuoriin. Myös kansainvälisessä keskustelussa muistutetaan siitä, että esimerkiksi tarjolla ja käytössä olevia kaupallisia kiinnipitokoulutuspaketteja on tarpeen arvioida kriittisesti (Steckley 2010, 11). Pidämmekin tärkeänä, että sijaishuollossa käytössä olevat menetelmät ovat läpinäkyviä ja avoimia myös kriittiselle tarkastelulle. Tavoiteltavaa olisi, että myös niiden käytännön toteutusta arvioitaisiin ja vaikuttavuutta seurattaisiin eri osapuolet huomioivalla tavalla.

Kaikkien oppaassa kuvattavien menetelmien tavoitteena on toimia lasten ja nuorten parhaaksi siten, että työntekijöiden taitoja vahvistetaan tunnistamaan käyttäytymisen taustalla vaikuttavia tekijöitä, käsittelemään lapsen käyttäytymistä rakentavalla tavalla sekä kiinnittämään huomiota turvallisen ja lapsen perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittavan sijaishuollon mahdollistamiseen.

⁵ Tämä opas on suunnattu ensisijaisesti työntekijöille, mutta sen kokoaminen on vahvistanut tarvetta kehittää lapsille oma materiaalinsa. Esiin on noussut myös tarve laatia laitoshoidon erityinen opas sellaisia tilanteita varten, joissa on syytä epäillä kaltoinkohtelua, samaan tapaan kuin perhehoitoon on tehty (Aro ym. 2014).

⁶ Oppaan aineiston kokoamisen yhteydessä varsinkin Turun AMK:n lehtori Aunio toi esille koulutuksellisia puutteita.

Ensimmäisen lastensuojelulain aikaan (1937–1983) lastensuojelun sijaishuollossa tapahtuneesta kaltoinkohtelusta ja muista epäkohdista on saatavilla tietoa Jyväskylän yliopiston toteuttamassa tutkimuksessa (Hytönen ym. 2016), joka perustuu noin 300 henkilön haastatteluaineistoon. STM:n julkaisemassa raportissa on suosituksia lastensuojelun kehittämiseksi. Lastensuojelun Keskusliitto pitää niitä erittäin tärkeinä. Nostamme niistä esiin kolme tämän oppaan sisältöihin suoraan liittyvää teemaa.

Ensinnäkin tutkijat kehottavat kiinnittämään entistä enemmän huomiota lapsen sijaishuolto-paikan valintaan siitä näkökulmasta, että valittu paikka pystyy tarjoamaan lapselle turvallisen ja väkivallattoman kasvuympäristön (suositus 2, emt. 171–172). Sijaishuoltopaikan valinnan kysymyksiä ja haasteita viime vuosina käsitelleissä tutkimuksissa (esim. Laakso 2013; Pösö & Laakso 2014; Sinko 2016) on todettu keskeisiksi tekijöiksi sekä lasten tarpeiden että sijaishuolto-paikkojen hyvä tuntemus. Sijaishuoltopaikan valintaa tekevillä on oltava hyvät arviointitaidot sen suhteen, kuinka hyvin valittu paikka pystyy vastaamaan lapsen yksilöllisiin tarpeisiin.

Toisessa suosituksessa (Hytönen ym. 2016, 173–174) tutkijat kannustavat kehittämään ja ottamaan käyttöön systemaattisia välineitä väkivallan ja kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja niihin puuttumiseen sijaishuollossa. Tutkimuksessa havaittiin kaltoinkohtelua ja väkivaltaa toteutuneen sekä perhe- että laitoshoidossa ja aikuis- ja vertaissuhteissa. Selvityksen mukaan on tärkeää

- lisätä lasten vertaissuhteissa tapahtuvan väkivallan havaitsemista,
- parantaa sijaishuoltotoimijoiden osaamista sekä
- kehittää malleja ja toimintatapoja väkivallan ja lähisuhdeväkivallan tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen.

Selvityksen perusteella yksityisissä perheissä laiminlyönnit, kaltoinkohtelu ja väkivalta myös piiloutuvat helpommin kodin seinien sisälle kuin laitoksessa (Hytönen ym. 2016, 174), minkä vuoksi tutkijat pitävät tärkeänä myös perhehoidon kriittistä tarkastelua. Tutkijat toteavat niin ikään, että olisi kehitettävä ja otettava käyttöön sijoitetuille lapsille itselleen soveltuvia väkivaltatyön muotoja, joissa käsitellään oikeutta elää turvallisessa ja väkivallattomassa ympäristössä sekä kehitetään turvataitoja, väkivallan puheeksiottamista ja väkivallattomia toimintatapoja ja ongelmanratkaisukeinoja.

Kolmas suositus (emt. 175) liittyy lapsuuden traumaattisten kokemusten käsittelemiseen, johon tulee tutkijoiden mukaan olla saatavana ammatillista apua ja vertaistukea. Haastattelut osoittivat, että lapsena sijoitetuina olleilla ja väkivaltaa ja kaltoinkohtelua kokeneilla henkilöillä on tarve jäsentää ja ymmärtää lapsuuden kokemuksiin ja puhua niistä. Lastensuojelun asiakkuus ja sijaishuollossa eläminen voivat olla vaikeita ja häpeän tunteitakin herättäviä asioita. Sijoitus-aikaan mahdollisesti liittynyt kaltoinkohtelu, väkivalta ja huolenpidon laiminlyönnit saattavat pahentaa tilannetta entisestään. Tutkijat suosittelevat myös vertaisryhmien muodostamista.

Sijaishuollossa varttuneet nuoret ovat tuoneet useasti esille, että rajoitustoimenpiteiden käytön ymmärtämistä edesauttaa niiden oikeudenmukaisuus ja toiminnan hyvä perustelu (esim. Vario ym. 2012, 24–25). Yksilöllisten taitojen kehittämisen rinnalla esille tulee myös sijaishuollon yhteisöllisen luonteen ymmärtäminen ja hyödyntäminen. Sijaishuollon laitoshoidossa tärkeää on sekä yksilöllinen että yhteisöllinen työskentely; varsinkin sijaishuoltopaikassa tapahtuva väkivalta koskettaa usein tavalla tai toisella kaikkia yhteisön lapsi- ja aikuisjäseniä. (Hoikkala 2014.)

Oppaan kokoamisen yhteydessä sen ydinteemoja on käsitelty aiemmin mainitun koulutuspäivän lisäksi keskusliiton lastensuojelun neuvottelukunnan kokouksessa keväällä 2017 ja asiantuntija-keskusteluissa. Julkaisun materiaalit on koottu pääasiassa yhteistyökumppaneilta pyydettyinä tai heidän kanssaan yhdessä tuotettuina kirjallisina tuotoksina ja Lastensuojelun Keskusliiton asiantuntijatyönä. Opas ei ole suinkaan tyhjentävä eli on mahdollista, ja todennäköistäkin, että myös muita menetelmiä on käytössä.⁷ Osallisuuden aika ry:n kokemusasiantuntijanuoria pyydettiin kommentoimaan oppaan sisältöjä julkaisuprosessin loppuvaiheessa, ja heidän terveisensä on koottu [luvun 6 loppuun](#). Suurkiitos kaikille oppaan laatimiseen osallistuneille! Oppaan toteuttamista ja aihealueeseen liittyvän tiedon levittämistä on tukenut Päivikki ja Sakari Sohlbergin säätiö.

Oppaan alkuosaan on koottu perustietoa lapsen oikeudesta elämään ilman minkäänlaista väkivaltaa ([luku 2](#)), lapsen kohdistuvan väkivallan ilmenemismuodoista ([luku 3](#)) ja työntekijään kohdistuvasta väkivallasta sijaishuollossa ([luku 4](#)). [Luku 5](#) sisältää esimerkkejä lasten ja nuorten kanssa tehtävästä väkivaltatyöstä. Vaikka julkaisun pääpaino on lastensuojelun laitoshoidon kysymyksissä, mukaan on otettu esimerkki myös nuorille syksyllä 2017 järjestetystä väkivaltafoorumista ([alaluku 5.2.](#)). [Lukuun 6](#) on koottu viisi kuvausta väkivallan hallintaan ja työntekijöiden väkivaltaosaamisen vahvistamiseen keskittyvistä menetelmistä, joita käytetään lastensuojelulaitoksissa tällä hetkellä. Opas päättyy nuorten kokemusasiantuntijoiden näkemyksiin julkaisun teemoista ja terveisiin turvallisen ja väkivallattoman sijaishuollon vahvistamiseksi.

Kirjallisuus

Aro, Ulla-Maija & Huovinen, Anu & Marttala, Piia toim. (2014) Epäily lapsen kaltoinkohtelusta sijaisperheessä. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja 24. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.

https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/main/2016/04/22133450/Epaily-lapsen-kaltoinkohtelusta-sijaisperheessa_final_LR.pdf

Enroos, Rosi (2016) Lapsen tulo julkiseen kotiin. Huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 224–260.

Eronen, Tuija & Laakso Riitta (2016) Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikuttavuus. Tutkimus katsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016. Työpaperi 44/2016. Helsinki: THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-780-0>

⁷ Sijaishuoltotoimijoita on aiemmin koulutettu myös esimerkiksi TCI-menetelmän (Therapeutic Crisis Intervention) käyttöön, mutta oppaan kokoamisen yhteydessä emme tavoittaneet kyseistä menetelmää mahdollisesti soveltavia sijaishuoltopaikkoja.

Heino, Tarja & Säles, Emilia (2017) Lasten ja perheiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaava perhehoito. Kohti perhehoidon laadun vahvistamista. Työpaperi 20/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132434/URN_ISBN_978-952-302-857-9.pdf?sequence=1

Hoikkala, Susanna (2014) Kiinnipito lastenkodissa. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 23. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry. <http://docplayer.fi/6430766-Kiinnipito-lastenkodissa.html>

Hoikkala, Susanna (2003) 'Mikä on väkivaltaa, mikä ei'. Työntekijöiden tulkintoja nuorten väkivallattoman käyttäytymisen tukemisesta helsinkiläisissä lastensuojelulaitoksissa syksyllä 2002. Tutkimuksia 2003:5. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Huovinen, Anu & Marttala, Pia toim. (2013) Puheenvuoroja väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja 21. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry. https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/main/2016/02/17065537/Puheenvuoroja_vakivallasta_ja_sijaishuollosta-1.pdf

Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937 – 1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74821/Rap_2016_22.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ikonen, Riikka & Hietämäki, Johanna & Laakso, Riitta & Heino, Tarja & Seppänen, Johanna & Halme, Nina (2017) Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 21. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135232/URN_ISBN_978-952-302-903-3.pdf?sequence=1

Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja (2008) Erityinen huolenpito koulukodeissa. Raportteja 36/2008. Helsinki: Stakes. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77376/R36-2008-VERKKO.pdf?sequence=1>

Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaanotetulle lapselle? Tutkimusjulkaisu 73. Kunnallisanalan kehittämissäätiö. http://www.kaks.fi/sites/default/files/Tutkimusjulkaisu_73.pdf

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Marttala, Pia & Huovinen, Anu (2013) Sijaisperheväkivallasta. Teoksessa Anu Huovinen & Pia Marttala (toim.) Puheenvuoroja väkivallasta ja sijaishuollosta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja 21. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry, 78–86.

Pekkarinen, Elina (2016) Koulukoti muutoksessa. Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä. Verkkojulkaisuja 110. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/koulukoti_muutoksessa.pdf

Pollari, Kirsi & Murto, Liisa (2016) Jotain rajaa? – Rajoitustoimenpiteiden perusteita lastensuojelussa ja kehitysvammaisten lasten erityishuollossa. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari, 200–240.

Pösö, Tarja & Laakso, Riitta (2014) Matching children and substitute homes: some theoretical and empirical notions. *Child and Family Social Work*, (early view), 1– 10.

Saastamoinen, Kati (2016) Lapsen oikeus hyvään ja perusoikeuksia kunnioittavaan sijaishuoltoon lasten-suojelulaitoksessa. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) *Lapsen oikeudet lasten-suojelussa*. Helsinki: Kauppakamari, 134– 165.

Saastamoinen, Kati (2010) *Lapsen asema sijaishuollossa*. Helsinki: Edita.

Sallinen, Varpu (2005) Lastenkoti ja rajoittaminen. Teoksessa Oljista, Risuista vai Tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. *Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 155– 165.

Sinko, Päivi (2016) Rajapinnoilla. Lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto. <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Rajapinnoilla1.pdf>

Steckley, Laura (2010) Containment and holding environments: Understanding and reducing physical restraint in residential child care. *Children and Youth Services Review*, 32 (1), 120– 128.

Tervonen-Arnkil, Kaisa (1999) Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa. *Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 16*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Timonen-Kallio, Eeva & Yliruka, Laura & Närhi, Pekka (2017) Lastensuojelun terapeuttisen laitostkasvatuksen mallinnus. Työpaperi 23/2017. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132319/Tyo%CC%88paperi_2017_23_netiti%20%282%29.pdf?sequence=1

Timonen-Kallio, Eeva (2009) Lastensuojelun hyvät työkäytännöt. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 44. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Valkonen, Leena & Janhunen, Tarja (2016) Tutkimustietoa perhehoidon kehittämiseksi. Katsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016. Työpaperi 45/2016. Helsinki: THL. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131580/URN_ISBN_978-952-302-789-3.pdf?sequence=1

Vario, Pipsa & Barkman, Johanna & Kiili, Johanna & Nikkanen, Marko & Oranen, Mikko & Tervo, Jaana (2012) ”Suojele unelmia, vaali toivoa”. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. *Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6*. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto. <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/04/suojele-unelmia-vaali-toivoa.pdf>

Väestöliiton blogit (Sari Hälinen): <https://vaestoliitonblogi.com/2017/02/08/pahinta-mita-voi-tapahtua/> (8.2.2017) ja <https://vaestoliitonblogi.com/tag/kouluterveyskysely/> (5.10.2017)

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 60/1991)

2.

Lapsella on oikeus elämääns ilman minkäänlaista väkivaltaa

Kirsi Pollari, erityisasiantuntija,
Lastensuojelun Keskusliitto

Lapsen ihmisoikeuksien lähtökohtana on, että kaikki ihmisoikeudet kuuluvat yhtäläisesti lapselle, sillä yleisiin ihmisoikeussopimuksiin ei ole asetettu ikärajoja. Lisäksi useissa ihmisoikeussopimuksissa on lapsia koskevia erityisiä, nimenomaisesti lapsille turvattuja oikeuksia.

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (nk. Istanbulin sopimus) esimerkiksi velvoittaa valtiota puuttumaan naisiin kohdistuvan väkivallan kaikkiin muotoihin, kuten henkiseen, ruumiilliseen ja seksuaaliseen väkivaltaan sekä vainoamiseen.⁸ Sopimuksessa korostetaan naisiin kohdistuvan ja perheväkivallan lapsiuhrin ja lapsitodistajan suojelua ja tukea, jolloin tulee ottaa huomioon lapsen etu.⁹ YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva sopimus koskee yhtäläillä vammaisia aikuisia kuin lapsiakin, mutta sopimukseen sisältyy erityisesti vammaisia lapsia koskeva sopimuskohta, joka muun muassa sisältää syrjinnän kiellon sekä veloitteen vammaisen lapsen näkemysten kunnioittamiseen.¹⁰ Sopimuksessa myös taataan vammaisten henkilöiden suoja hyväksikäyttöä, väkivaltaa ja pahoinpitelyä vastaan. Sopimuksen mukaan erityishuomiota tulee kiinnittää vammaisten naisten ja lasten suojeluun.¹¹

Tärkein lasten oikeuksia koskeva ihmisoikeussopimus on YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59-60/1991), joka koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsen oikeuksien sopimus tuli Suomea sitovaksi vuonna 1991 ja on osa oikeusjärjestystämme. Lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista sopimusvaltioissa valvoo ja edistää YK:n lapsen oikeuksien komitea.

Lapsen oikeuksien sopimus linjaa, miten lapsia tulee kohdella yhteiskunnassa, ja se vahvistaa lapsen oikeussubjektuutta ja toimijuutta. Sopimus sisältää useita samoja oikeuksia kuin muutkin ihmisoikeussopimukset mutta myös erityisesti lapsia koskevia oikeuksia, kuten velvoite lapsen oikeudesta osallistua sekä oikeudesta hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun.

Lapsen edun ensisijaisuus (3 artikla 1 kohta) ja lapsen oikeus saada näkemyksensä huomioon otetuiksi (12 artikla) ovat lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteita yhdessä syrjinnän kiellon (2 artikla) ja lapsen oikeuden elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6 artikla) kanssa. Lapsen oikeuksien komitean mukaan on erityisen tärkeää varmistaa, että sopijavaltioiden kansallinen lainsäädäntö heijastaa sopimuksen edellä mainittuja yleisperiaatteita.

⁸ Sopimuksessa naisilla tarkoitetaan myös alle 18-vuotiaita tyttöjä (3 artikla f-kohta). Sopimus huomioi myös, että perheväkivalta voi kohdistua miehiin tai lapsiin. STM:n (2017) julkaisema Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2018–2021: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160401/16_2017_Istanbulin%20sopimuksen%20tps%202018-21_suomi.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁹ Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta: <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2015/20150053>

¹⁰ YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan sopimuksen 7 artikla velvoittaa siihen, että vammaisilla lapsilla on oikeus nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Se myös edellyttää, että kaikissa vammaisia lapsia koskevissa toimissa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Heillä tulee olla oikeus ilmaista näkemyksensä vapaasti kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa, ja heidän tulee saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseksi. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2#idp450998048

¹¹ YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan sopimuksen 16 artikla Vapaus hyväksikäytöstä, väkivallasta ja pahoinpitelystä.

Miksi lapset tarvitsevat oman ihmisoikeussopimuksen? Taustalla on ajatus lapsista erityisenä ryhmänä, jonka oikeudet jäävät helposti aikuisten oikeuksien jalkoihin. Lapset tarvitsevat erityistä fyysistä ja henkistä suojelua kasvunsa ja kehityksensä tueksi. Lisäksi lasten oikeuksien loukkauksilla on vakavia ja pitkälle tulevaisuuteen ulottuvia seurauksia. Lasten on myös aikuisia vaikeampi huolehtia itse oikeuksiensa toteutumisesta. Usein onkin todettu, että lasten oikeudet ovat aikuisten velvollisuuksia, sillä lasten oikeuksien toteutuminen vaatii aikuisilta aktiivisia toimia.

Lapsella on oikeus väkivallattomaan elämään kaikissa ympäristöissä

Lapsen oikeus turvalliseen ja väkivallattomaan elämään on tärkeimpiä lapsen oikeuksia. Sillä on keskeinen vaikutus myös siihen, miten lapsen muut oikeudet toteutuvat. Lapsen oikeuksien komitea on painottanut, ettei minkäänlainen lapsiin kohdistuva väkivalta ole hyväksyttävää riippumatta siitä, kuinka vähäisestä väkivallasta on kyse.¹² Lapsen oikeuksien sopimus kieltää lasten julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rankaisemisen (37 artikla). Se myös suojaa lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä, välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä lapsen ollessa vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa.¹³

Tutkimusten mukaan lasten ja nuorten väkivaltakokemusten määrä on viime vuosina laskenut. (Fagerlund ym. 2014.) Lapset ja nuoret ovat joutuneet aiempaa harvemmin rikoksen uhreiksi, ja he kertovat kohtaavansa vähemmän väkivaltaa sekä ikätovereidensa että vanhempiansa taholta. Yleisestä myönteisestä kehityksestä huolimatta sijaisperheissä ja lastensuojelulaitoksissa asuvilla lapsilla on kuitenkin muita lapsia useammin väkivallan kokemuksia (Lapsiasiavaltuutettu 2017, 33), vaikka sijaishuollon laatua on pyritty parantamaan ja lapsen oikeuksien toteutumista sijaishuollossa vahvistamaan.

Lapsen oikeuksien sopimukseen nojautuvat, YK:n sijaishuoltoa koskevat ohjeet antavat selkeät periaatteet ja suuntaviivat laadultaan hyvän sijaishuollon toteuttamiselle. (YK:n sijaishuollon ohjeet 2010.) Ohjeissa korostuu lapsen oikeus turvalliseen ja väkivallattomaan kasvu-ympäristöön myös sijaishuoltopaikassa. Lapsella on oikeus olla turvassa aikuisten kuten myös toisten lasten taholta tapahtuvalta väkivallalta. Lasta tulee suojata myös itsensä vahingoittamiselta ja auttaa hallitsemaan omaa käyttäytymistään, joka voi vahingoittaa muita. Tämä kaikki vaatii sijaishuollolta riittäviä resursseja ja lasten kanssa työskenteleviltä henkilöiltä hyvää ammattitaitoa ja ymmärrystä lapsen oikeuksista.

Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti valtion tulee huolehtia siitä, että lasten huolenpidosta ja suojelusta vastaavat laitokset ja palvelut noudattavat toimivaltaisten viranomaisten antamia määräyksiä, jotka koskevat erityisesti turvallisuutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja

¹² YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 13 (2011) Lapsen oikeus olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi, kohta 17.

¹³ YK:n lapsen oikeuksien sopimus 19 artikla 1 kohta. YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa nro 13 (kohdat 33 ja 34 ja 35) määritellään laajasti, mitä lapsen oikeuksien sopimuksessa tarkoitetaan määrittelyllä ”vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa”.

soveltuvuutta sekä henkilökunnan riittävää valvontaa. (3 artikla 3 kohta.) Velvoitteet koskevat kaikkia palveluntarjoajia riippumatta siitä, ovatko ne julkisia vai yksityisiä.¹⁴

Lasta on suojeltava tehokkaasti väkivallan kaikilta muodoilta

Lapsen oikeuksien komitea korostaa erikseen, että lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteet lasten suojelemiseksi väkivallan kaikilta muodoilta tulee panna täytäntöön tehokkaasti. Tehokkaan täytäntöönpanon laiminlyöntiä on komitean mukaan esimerkiksi se, ettei lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan puuttumiseen kohdisteta riittävästi resursseja sekä inhimillisiä voimavaroja ja valmiuksia.¹⁵ Komitea myös korostaa, että lasten parissa työskentelevien ammattilaisten tulisi saada tietoa lapsen oikeuksista ja koulutusta, joka lisää heidän mahdollisuuksiaan ehkäistä ja havaita lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa sekä vastata lasten tarpeisiin tilanteessa, jossa lapsi on sitä kohdannut.¹⁶

Lapsen oikeuksien sopimus edellyttää valtiolta suojelutoimia, jotka sisältävät tehokkaita ja vaikuttavia menetelmiä lasten pahoinpitelytapausten ehkäisemiseksi, tunnistamiseksi, raportoimiseksi, käsiteltäväksi saattamiseksi, tutkimiseksi, hoitamiseksi ja jatkoseurannaksi sekä tarvittaessa oikeuslaitoksen asiaan puuttumiseksi (19 artikla 2 kohta.) Euroopan neuvoston ministerikomitea on antanut oman ohjeistuksensa lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä liittyen lasten asemaan oikeudenkäyntimenettelyissä.¹⁷ Lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivat koskevat sekä oikeuslaitoksen että muiden toimivaltaisten viranomaisten, kuten poliisin sekä opetus-, sosiaali- ja terveydenhuoltoviranomaisten toimintaa.

Lapsen osallistuminen edistää suojelua väkivallalta

Lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemisessä, siihen vastaamisessa ja sen valvonnassa tulee varmistaa lasten osallistuminen lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti. Onkin todettu, että lapsen osallistuminen edistää suojelua ja lapsen suojeleminen on edellytys osallistumiselle.

Lapsen oikeuksien komitea on todennut, että usein lapsiin kohdistuva väkivalta tapahtuu kenenkään estämättä siksi, että lapset luulevat väkivallan tiettyjen muotojen olevan hyväksyttäviä käytäntöjä eikä heillä ole käytettävissään lapsille sopivia mekanismeja ilmoituksen tekemistä varten. Lapsella ei esimerkiksi ole ketään, jolle hän voisi luottamuksellisesti ja turvallisesti ilmoittaa kokemastaan väkivallasta tai huonosta kohtelusta. Lapsilla ei myöskään ole riittävässä määrin mahdollisuuksia kertoa yleisistä havainnoistaan niille, jotka vastaavat heidän oikeuksiensa toteuttamisesta. Lasten osallistumisen edellytyksenä on, että lapset saavat tietoa omista oikeuksistaan ja erityisesti oikeudestaan kasvaa kokematta minkäänlaista väkivaltaa.¹⁸

¹⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5 (2003) Lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet, kohdat 43 ja 44. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään todennut, ettei valtio voi vapauttaa itseään velvollisuudesta suojella lapsia siirtämällä tärkeitä julkisia palveluja yksityisten henkilöiden hoidettavaksi (Kayak v. Turkki, nro 60444/08, 10.7.2012 ja O’Keeffe v. Irlanti, nro 35810/09, 28.1.2014).

¹⁵ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 13 (2011) Lapsen oikeus olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi, kohta 32.

¹⁶ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 13 (2011) Lapsen oikeus olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi, kohdat 8 ja 44.

¹⁷ Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä: <https://rm.coe.int/16806a453d>

¹⁸ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009) Lapsen oikeus tulla kuulluksi, kohta 120.

Kirjallisuus

Fagerlund, Monica & Peltola, Marja & Kääriäinen, Juha & Ellonen, Noora & Sariola, Heikki (2014) Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013 – Lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 110. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/86726/Raportteja_110_lapsiuhritutkimus_web.pdf

Lapsiasiavaltuutettu (2017) Onko lapsella oikeusturvaa? Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2017. Sivü 33. <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2017/05/Vuosikirja-onko-lapsella-oikeusturvaa.pdf>

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 60/1991)

YK:n sijaishuollon ohjeet (2010) United Nations, General Assembly, Guidelines for the Alternative Care of Children A/RES/64/142. https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf

YK:n lapsen oikeuksien sopimus

YK:n lapsen oikeuksien sopimus
<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen valinnaiset pöytäkirjat

Valinnainen pöytäkirja lasten osallistumisesta aseellisiin selkkauksiin

<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2002/20020031>

Valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta

<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2012/20120041>

Valinnainen pöytäkirja valitusmenettelystä

<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160005>

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 13 (2011)

Lapsen oikeus olla joutumatta väkivallan kohteeksi

http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_2011_13.pdf

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 8 (2006)

Lapsen oikeus suojeluun ruumiilliselta kuritukselta ja muilta rankaisumuodoilta

http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_2007_8.pdf

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2013)

lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta)

http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_14.pdf

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009)

Lapsen oikeus tulla kuulluksi

http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_12.pdf

Lue lisää:

Lapsenoikeudet.fi <https://www.lapsenoikeudet.fi/>

Lapsiasiavaltuutettu
<http://www.lapsiasia.fi/>

Lapsen oikeus turvalliseen elämään, Esa livonen, johtava asiantuntija, Mannerheimin Lasten-suojeluliitto, esitys Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE) -päivillä 29.-30.5.2017 Helsinki
<https://www.thl.fi/documents/605877/3375732/Esa+livonen.pdf/21a-9b49a-4570-45e0-a22f-992c13a885ff>

Lanzaroten sopimus

Suomi ratifioi Euroopan neuvoston yleissopimuksen lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (nk. Lanzarote-sopimus) vuonna 2011. Yleissopimuksen täytäntöönpanoa sopimusvaltioissa seuraa ns. Lanzarote-komitea.

Euroopan neuvoston päivää lasten suojelemiseksi seksuaaliselta kaltoinkohtelulta ja hyväksikäytöltä vietettiin ensimmäisen kerran vuosi sitten. Päivän tavoitteena on lisätä tietoisuutta ja keskustelua lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä sekä sen ennaltaehkäisystä. Suomi saattoi voimaan laillisesti sitovan Lanzaroten sopimuksen vuonna 2011. Sopimuksen tavoitteena on kriminalisoida lapsiin kohdistuvan seksuaalisen hyväksikäytön kaikki muodot.

Lue lisää:

<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2011/20110088>

<http://www.coe.int/en/web/children/convention>

YK:n sijaishuollon ohjeet

https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf

Euroopan neuvoston asiakirjoja, tietoa lapsistrategiasta ja lapsiohjelman materiaalia

Euroopan neuvoston lapsiohjelma: <http://www.coe.int/en/web/children/>

Strategy for the Rights of the Child (2016–2021)

<https://rm.coe.int/168066cff8>

Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä

<https://rm.coe.int/16806a453d>

Ending all forms of violence against children by 2030: The Council of Europe's contribution to the 2030 Agenda and the Sustainable Development Goals

<https://rm.coe.int/ending-all-forms-of-violence-against-children-by-2030-the-council-of-e/1680732f2d>

Julkaisuja ja materiaaleja <http://www.coe.int/en/web/children/publications>

<http://www.coe.int/en/web/children/violence-against-children>

Käsikirja Euroopan lapsen oikeuksia koskevasta oikeudesta (FRA)

http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_FIN.pdf

3.

Lapseen kohdistuvan väkivallan monet ilmenemismuodot

Sauli Hyvärinen, erityisasiantuntija,
Lastensuojelun Keskusliitto

Lapsiin kohdistuvasta väkivallasta on erotettavissa monia eri muotoja: ruumiillinen, henkinen sekä seksuaalinen väkivalta. Näistä puolestaan on erotettavissa aktiivinen ja passiivinen väkivalta. Aktiivisella fyysisellä väkivallalla tarkoitetaan ruumiillista pahoinpitelyä ja passiivisella muun muassa hoidon laiminlyöntiä. Henkinen väkivalta on aktiivisessa muodossa nöyryyttämistä, pelottelua ja pilkkaamista ja passiivisena esimerkiksi lapsen mitätöintiä ja huomiotta jättämistä. Lapsen fyysisten tai psyykkisten tarpeiden laiminlyönti erottuu omaksi väkivallan muodokseen.

Yksittäisten ihmisten suorittaman väkivallan lisäksi voidaan puhua myös niin sanotusta rakenteellisesta väkivallasta, jolloin yhteiskunta tai sen osa toiminnallaan tai toimimattomuudellaan haittaa lapsen hyvinvointia ja terveyttä. Rakenteellisella väkivallalla viitataan usein hierarkkisista järjestelmistä johtuvaan alistamiseen tai säädöksiin ja normeihin, joissa ei oteta huomioon lapsen oikeutta kasvuun, suojeluun ja turvallisuuteen. (Ellonen ym. 2007, 15–16.) Rakenteellista väkivaltaa voi tapahtua esimerkiksi sellaisessa lastensuojelujärjestelmässä, joka lasten ja perheiden elämään puuttuessaan tuottaa lapsille enemmän haittaa kuin hyötyä.

Väkivallan kasautuminen eli toistuvasti väkivallan uhriksi joutuminen uhkaa erittäin vakavasti lapsen kasvua ja kehitystä. Niin kansainvälisessä kuin kotimaisessa tutkimuksessa on havaittu, että väkivaltakokemukset kasautuvat usein tietyille lapsille ja nuorille (Salmi 2008).

Lapsiin kohdistuva väkivalta on kaikissa muodoissaan vähentynyt viimeisten vuosikymmenten aikana. Suomessa on toteutettu kansainvälisestikin vertaillen poikkeuksellisen kattavia lapsiuhritutkimuksia, joissa yhdeksäsluokkalaisilta lapsilta on kysytty heidän kokemuksiaan joutumisesta erilaisten väkivallan muotojen uhriksi. Viimeisin lapsiuhritutkimus julkaistiin vuonna 2014. (Fagerlund ym. 2014.)

Lapseen kohdistuvan väkivallan muodot	Aktiivinen	Passiivinen
Ruumiillinen	Tukistaminen	Terveydenhoidon laiminlyönti
Henkinen	Haukkuminen ja nälviminen	Huomiotta jättäminen
Seksuaalinen	Sukuelinten koskettelu	Altistaminen seksin näkemiselle
Rakenteellinen	Lasten sijoittaminen kodin ulkopuolelle ilman perusteltua syytä	Puutteellinen terveydenhoito

Taulukko 1. Esimerkkejä erilaisista lapsiin kohdistuvan väkivallan aktiivisista ja passiivisista muodoista

Ruumiillinen väkivalta

Ruumiillinen väkivalta aiheuttaa lapselle fyysistä kipua tai vahingoittaa lapsen terveyttä. Se voi olla esimerkiksi lapsen lyömistä, tukistamista, potkimista, ravistelua tai lapsen huumauttamista kemiallisilla aineilla. Lapsen kohdistuva ruumiillinen väkivalta on Suomessa kriminalisoitu rikoslain 21 luvun henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten pykälien mukaan.¹⁹ Rikoslaisissa ei ole erikseen lapsen kohdistuvaan pahoinpitelyyn liittyvää säätelyä, vaan lapsiin kohdistuviin rikoksiin sovelletaan samoja pykäläitä kuin aikuisiin.

Lapsen voi kohdistaa ruumiillista väkivaltaa joko toinen lapsi tai aikuinen. Vanhemman tai kasvattajan lapsen kohdistamaa ruumiillista väkivaltaa, jonka tarkoitus on säädellä lapsen käytöstä tai rangaista lasta, kutsutaan kuritusväkivallaksi.

Lasten kuritusväkivalta kriminalisoitiin Suomessa vuonna 1984, toisena valtiona maailmassa Ruotsin jälkeen. Lapsenhuoltolain 1 §, joka kieltää lapsen alistamisen, ruumiillisen kurittamisen tai kohtelemisen loukkaavasti, koskee huoltajien lisäksi myös lapsen huollosta vastaavia henkilöitä lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Suomalaisten asenteet kuritusväkivallan käyttämiseen kasvatuksessa ovat muuttuneet merkittävästi kurituksen kriminalisoinnin jälkeen. Kun 1980-luvun alussa ruumiillisen kurituksen hyväksyi lähes puolet, vuonna 2017 hyväksyviä oli enää 13 prosenttia väestöstä (Hyvärinen 2017).

Vanhempien lapsiin kohdistama väkivalta on vähentynyt merkittävästi vuosikymmenen vaihteessa. Vuonna 1988 useampi kuin joka kolmas yhdeksäsluokkalainen kertoi saaneensa joskus piiskaa, mutta vuonna 2013 piiskaa kertoi elämänsä aikana saaneensa enää neljä prosenttia tuosta ikäryhmästä. Lapsilta kysyttäessä vakava väkivalta on aina ollut hyvin harvinaista. (Fagerlund ym. 2014, 49.)

Moni vanhempi syyllistyy silti edelleen kuritusväkivallan. Vuonna 2014 tehdyssä tutkimuksessa todettiin, että kuusi prosenttia 0–12-vuotiaiden lasten äideistä oli viimeisen vuoden aikana käyttänyt vakavaa ruumiillista väkivaltaa lastaan kohtaan (Peltonen ym. 2014). Vuonna 2017 toteutetussa kyselyssä 41 prosenttia vastaajista, joilla oli omia lapsia, oli käyttänyt jotain kuritusväkivallan muotoa lasten kasvatuksessa ainakin joskus (Hyvärinen 2017).

Henkinen väkivalta

Henkisen väkivallan lapsille aiheuttamat haitat ovat nousseet viime vuosikymmeninä julkiseen keskusteluun yhä useammin. Kyse ei ole kuitenkaan uudesta tai yleistyneestä ilmiöstä, sillä lapsia on alistettu sanallisesti kautta historian. Tieteellinen tutkimus on kuitenkin osoittanut henkisen väkivallan olevan lapsen kasvuun ja kehitykselle yhtä haitallista kuin fyysinen kurittaminen (Norman ym. 2012). YK:n lasten oikeuksien komitea määrittelee yleiskommentissaan numero 13 (2011) lapsen kohdistuvan henkisen väkivallan muodot.

¹⁹ Rikoslaki 19.12.1889/39 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L21>

Henkistä väkivaltaa lasta kohtaan on:

- kaikenlainen yhtämittäminen ja vahingollinen vuorovaikutus lapsen kanssa, esimerkiksi sen ilmaiseminen lapsille, että he ovat arvottomia, heitä ei rakasteta, he eivät ole haluttuja, he ovat vaarassa tai heidän tarkoituksenaan on vain palvella toisten tarpeita
- pelottelu, terrorisointi ja uhkailu, hyväksikäyttö ja moraalinen turmeleminen, torjuminen ja hylkääminen, eristäminen, piittaamattomuus ja suosiminen
- emotionaalisen avoimuuden kieltäminen sekä henkiseen terveyteen, terveydenhuoltoon ja koulutukseen liittyvien tarpeiden laiminlyönti
- loukkaaminen, nimittely, nöyryyttäminen, vähättely, pilkkaaminen ja lapsen tunteiden loukkaaminen
- altistaminen perheväkivallalle
- eristysrangaistukset sekä eristäminen tai nöyryyttäminen tai halventavat olosuhteet pidätyksen aikana
- aikuisten tai muiden lasten harjoittama henkinen kiusaaminen ja simputus, mukaan lukien tieto- ja viestintätekniikan, kuten matkapuhelinten ja internetin, välityksellä (kutsutaan myös ”verkkokiusaamiseksi”).

Lapseen kohdistuva henkinen väkivalta on samalla tavalla kriminalisoitu kuin fyysinen väkivalta (Rikoslaki, 21 Luku, 5 §). Käytännössä henkistä väkivaltaa koskevien tapausten saattaminen tuomioistuimeen on rikoslain pahoinpitelyä koskeviin pykäliin liittyvien näyttökysymysten vuoksi kuitenkin harvinaista siitäkin huolimatta, että lapsiin kohdistuva henkinen väkivalta on ruumiillista väkivaltaa yleisempää.

Sekä vanhempien lapseen kohdistama henkinen väkivalta että lasten keskinäinen psyykinen kiusaaminen ovat fyysistä väkivaltaa yleisempiä. Samoin kuin fyysinen väkivalta, myös lasten kohtaama henkinen väkivalta vanhempien taholta on kuitenkin vähentynyt viime vuosikymmenten aikana. (Fagerlund ym. 2014, 45, 49.) Suomalaiset suhtautuvat henkisen väkivallan käyttöön melko tuomitsevasti ja ovat yleisesti tietoisia erilaisten henkisen väkivallan muotojen haitallisuudesta lapsen kehitykselle (Hyvärinen 2017).

Lapsen tarpeiden laiminlyönti

Lapsen laiminlyönnistä on kysymys, kun syystä riippumatta lapsen perustarpeista ei huolehdi. Perustarpeisiin kuuluvat mm. rakkaus, ravinto, vaatetus, hoiva ja hoito, hyväksyntä, nähdä ja kuulla tuleminen, ikätasoisien virikkeiden saaminen, turva ja suojelu, terveydenhoito sekä koulutus. Perustarpeiden tyydyttäminen on välttämätöntä lapsen kehitykselle, ja niiden laiminlyönnillä voi olla pahimmillaan merkittäviä vaikutuksia lapsen fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen terveyteen riippumatta siitä, tapahtuuko laiminlyönti tietoisesti vai tiedostamatta. Laiminlyönti ilmenee jatkumona, jonka toisessa päässä lapsen perustarpeet on tyydytetty ja toisessa perustarpeet jäävät karkealla tavalla tyydyttämättä. Laiminlyönti voi olla fyysistä, jolloin lapsi ei esimerkiksi saa riittävästi ravintoa tai elää puutteellisissa asuinolosuhteissa. Henkistä laiminlyöntiä ovat esimerkiksi tilanteet, jolloin lapsen huollosta vastaavat aikuiset eivät ole henkisesti läsnä lapselle tai heidän vuorovaikutuksensa lapsen kanssa on epäjohtonmukaista ja lapsen ikään nähden epäasianmukaista. (Söderholm & Politi 2012.)

Laiminlyönnin katsotaan olevan lapsen kohdistuvan väkivallan muodoista tavallisin, mutta sitä on tutkittu vähemmän kuin muita väkivallan muotoja. Sen yleisyydestä Suomessa ei ole tehty tutkimusta, mutta kansainvälisesti on arvioitu, että korkean elintason maissa arviolta kymmenen prosenttia lapsista joutuu laiminlyönnin uhreiksi (Gilbert ym. 2009). Lapsen fyysisten perustarpeiden kuten ravinnon ja riittävän vaatetuksen laiminlyönti on henkistä laiminlyöntiä helpompi havaita. Suomessa henkinen laiminlyönti on oletettavasti fyysistä yleisempää.

Laiminlyöntiin puuttuminen on usein vaikeaa ja onkin todettu, ettei laiminlyötyjä lapsia tunnusteta riittävästi lastensuojelussa ja terveydenhuollossa. Lapsen laiminlyönnissä on kyse puutteista lapsen elinolosuhteissa tai lapsen hoidosta vastaavien käyttäytymisessä tai molemmissa. On usein helpompi tunnustaa aktiivista toimintaa kuin sitä, mikä puuttuu. (Söderholm & Politi 2012.) Lastensuojelussa saatetaan esimerkiksi odottaa jotain konkreettista tapahtumaa ennen tilanteeseen puuttumista, vaikka puutteet perustarpeiden tyydyttämisessä on havaittu aiemmin.

Seksuaalinen väkivalta

Lapsiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön määrittely riippuu kulttuurista ja on muuttunut ajan saatossa. Jo Länsi-Euroopassa esimerkiksi suojaikärajat vaihtelevat maittain 12 ja 18 ikävuoden välillä. Suomen rikoslain (5 §) mukaan lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on määritelty seksuaalisiksi teoiksi, jotka kohdistuvat alle 16-vuotiaaseen (joissakin tapauksissa, esim. kehitysvammaisten osalta, alle 18-vuotiaaseen) ja ovat omiaan vahingoittamaan tämän kehitystä.

Seksuaalinen väkivalta voi olla monenlaista ja se voi sisältää hyvin erilaisia seksuaalisia tekoja. Väkivaltaisia seksuaalisia tekoja voivat olla esimerkiksi sukupuolielinten koskettelu, yhdyntä tai pornon näyttäminen lapselle/nuorelle. Seksuaalinen väkivalta ei siis suinkaan edellytä fyysistä kontaktia lapseen. Hyväksikäyttö voi tapahtua myös muun muassa internetin tai kännyköiden välityksellä (esim. niin sanottu grooming eli seksuaalinen houkuttelu digitaalisessa ympäristössä) tai lasta voidaan esimerkiksi käyttää hyväksi pornografisissa julkaisuissa.

Mediassa käsitellään lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä varsin usein, mistä voi muodostua käsitys, että seksuaalinen väkivalta lapsia kohtaan olisi aiempaan verrattuna yleistynyt. Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että seksuaalisen väkivallan uhriksi joutuneiden lasten määrä on viime vuosikymmeninä vähentynyt merkittävästi. Vuonna 2013 neljä prosenttia yhdeksäsluokkalaista ilmoitti kokeneensa seksuaaliseksi hyväksikäytöksi luokiteltavaa toimintaa, kun vielä vuonna 1988 vastaavaa oli kokenut 12 prosenttia yhdeksäsluokkalaista. Seksuaalisen väkivallan vakavuus on myös keskimäärin lieventynyt ja väkivaltaisten tekojen painopiste siirtynyt fyysistä kontaktia sisältävistä kokemuksista enemmän ehdotuksiksi. (Fagerlund ym. 2014, 76–77.)

Viranomaisten tietoon tulee kuitenkin yhä enemmän epäiltyjä hyväksikäyttöjä. Poliisille vuosittain tehtyjen lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevien rikosilmoitusten määrä peräti seitsenkertaistui vuosina 1990–2014. Lisäksi lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittujen rangaistusten lukumäärä on noin viisinkertaistunut viimeisen 15 vuoden aikana. Entistä suurempi

osa lapsiin kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta siis tulee viranomaisten tietoon ja käsiteltäväksi tuomioistuimessa. (Hinkkanen 2009; Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2015.)

Niin kotimaisten kuin kansainvälisten tutkimusten perusteella tiedetään, että seksuaalisen väkivallan uhriksi joutuvat lapset ovat useimmiten teini-ikäisiä tyttöjä. Lisäksi tekijä on yleensä biologisen perheen ulkopuolinen mutta uhrille ennestään tuttu mies. Alle kouluikäiseen lapseen kohdistuneet sekä perheen sisäiset hyväksikäyttötapaukset ovat varsin harvinaisia. Lisäksi lapseen kohdistuvan seksuaalisen väkivallan tekijänä on hyvin harvoin nainen. (Fagerlund 2014; Seto 2009.)

Seksuaalinen väkivalta on joiltain osin siirtynyt digitaaliseen ympäristöön. Suomessa vuonna 2011 julkaistun tutkimuksen mukaan anonyymiin internetkyselyyn vastanneista alle 16-vuotiaista tytöistä lähes puolet oli vastaanottanut seksuaalisesti häiritseviä viestejä, kuvia tai videoita henkilöiltä, jotka olivat heidän arvionsa mukaan selvästi heitä vanhempia (Pelastakaa Lapset ry 2011).

Seksuaalista väkivaltaa kokeneiden lasten ja nuorten mahdolliset oireet voivat vaihdella lievistä vakavampiin ja lyhytkestoisista pitempiketoisiin. Jotkut saavat oireita välittömästi, kun taas toiset alkavat oireilla kuukausia tai jopa vasta vuosia väkivallan jälkeen. Moni lapsena seksuaalisen väkivallan uhreiksi joutuneista ei oireile lainkaan, joten kokemus seksuaalisesta väkivallasta ei automaattisesti tarkoita voinnin heikkenemistä. (Kendall-Tackett ym. 1993.) Seksuaalisen väkivallan uhriksi joutuminen ei siis ole oireyhtymä, josta aina seuraisi jotain tietynlaista oireilua tai käyttäytymistä. Lapsen kehitystaso ja yksilölliset ominaisuudet, persoonallisuus ja kasvuympäristö vaikuttavat koetun väkivallan piirteiden lisäksi siihen, mitä seurauksia seksuaalisella väkivallalla hänen tapauksessaan on.

Joissain yhteyksissä esitetyt listat seksuaalisen väkivallan mahdollisista haittavaikutuksista ovat edellä kuvatuista syistä pitkiä, mikä voi aiheuttaa suurta huolta seksuaalisen väkivallan uhriksi joutuneen lapsen tulevasta hyvinvoinnista. On kuitenkin hyvä muistaa, että mahdollisesti ilmeneviin oireisiin voidaan vaikuttaa ja niitä voidaan hoitaa. Kaikki lapsella havaitut oireet tai käyttäytyminen eivät myöskään välttämättä ole seurausta seksuaalisesta väkivallasta. Samoja oireita voi ilmetä lapsella, joka on kokenut hyväksikäyttöä, ja lapsella, joka ei ole joutunut hyväksikäytön uhriksi.

Erilaisia seksuaalisesta hyväksikäytöstä johtuvia oireita ja mielenterveysongelmia voivat olla esimerkiksi masennus, itsetuhoisuus ja posttraumaattinen stressihäiriö (Maniglio 2010; Maniglio 2011; Gilbert ym. 2009). Seksuaalista väkivaltaa kokeneille lapsille ja nuorille voi kehittyä myös siihen liittyviä ajatusvääristymiä esimerkiksi siitä, mistä tapahtuma johtui tai kenen syyt se oli, ja ajatusvääristymiin voi liittyä myös syyllisyyden, arvottomuuden tai epäluottamuksen tunteita. Lapsella tai nuorella voi myös olla hyvin ristiriitaisia tunteita tapahtunutta kohtaan. Hän voi yhä tuntea positiivisia tunteita tekijää kohtaan, mikäli tekijä on ollut hänelle läheinen ihminen, vaikka samalla hän saattaa kokea myös suurta vihaa tätä kohtaan. Lapsi voi myös tuntea

negatiivisia tunteita häntä hoitavaa aikuista kohtaan ja esimerkiksi käyttäytyä vihamielisesti aikuisen pyrkinessä osoittamaan läheisyyttä lapselle ja suojaamaan häntä.

Rakenteellinen väkivalta

Yhteiskunnassa tapahtuvat ilmiöt vaikuttavat lapseen siinä missä aikuisiinkin ja ovat osa lapsen jokapäiväistä toimintaa monin eri tavoin. Rakenteellista väkivaltaa on esimerkiksi epäinhimillinen ja ihmisoikeuksia loukkaava poliittinen päätöksenteko, vallan ja resurssien epäoikeudenmukainen jakautuminen, ihmisryhmien syrjintä, ihmisoikeusloukkaukset sekä väkivaltaa ihannoiva media-kuvasto. Lasten ja perheiden palveluiden riittävä resursointi on yksi väkivaltaa ennaltaehkäisevä tekijä. Mikäli lapseen kohdistuneeseen väkivaltaan ja/tai laiminlyöntiin ei puututa tai se ohiteetaan, kyseessä on rakenteellinen väkivalta ja laiminlyönti. Mainonnan säätely ja valvonta tukevat lasten turvallisia kasvuolosuhteita.

Ihmisoikeuskasvatus edistää ihmisarvon ja erilaisuuden kunnioittamista, mikä puolestaan ehkäisee rasismia ja syrjintää. Näistä ilmiöistä on oltava tietoinen, jotta voimme toteuttaa kaikille aikuisille kuuluvaa suojelutehtävää. Arjen väkivaltaa ja laiminlyöntiä ei kitketä pelkin lainsäädännöllisin muutoksin. Muutos tapahtuu asenteiden ja aikuisten yhteistyön kautta. (Ensi- ja turvakotien liitto 2016.)

Lasten sijaishuollossa kohtaama väkivalta

Laitosväkivalta (institutional abuse) mainitaan usein omana tyyppinään lapseen kohdistuvaa väkivaltaa käsittelevissä tutkimuksissa. Sillä viitataan lapseen kohdistuvaan väkivaltaan tilanteissa, joissa lapsi on sijoitettu omasta kodistaan laitokseen ja joissa väkivalta mahdollistuu nimenomaan sijoituksen johdosta. Käsitettä käytetään kuvaamaan myös sijaisperheissä tapahtuvaa väkivaltaa.

Laitosväkivallan erityisenä piirteenä pidetään sitä, että lapsi tai nuori joutuu väkivallan kohteeksi silloin, kun hänet on yhteiskunnan toimesta siirretty pois kodistaan pyrkimyksenä turvata lapselle kotia parempi ja turvallisempi kasvuympäristö. On syytä ottaa huomioon, että laitoksissa voi olla käytäntöjä, joita ei ole tarkoitettu väkivaltaisiksi mutta joiden toteuttaminen laitoksissa voi saada väkivaltaisia piirteitä. Eristämis- ja rajoittamiskäytännöt ovat tästä yksi esimerkki. Käytäntöjen tehtävänä on palvella lapsen etua, mutta ne voidaan kokea tai toteuttaa tavoilla, jotka on luettavissa väkivallaksi. Laitosväkivallan aktiivinen tekijä voi olla henkilökunnan lisäksi toinen sijoitettu lapsi. Tämä voi laitoksen tilan intiimiyden ja sijoituksen keston vuoksi olla uhrille vähintäänkin yhtä haitallista ja kuormittavaa kuin laajemmin huomiota saanut kouluväkivalta. (Ellonen & Pösö 2010.)

Suomessa on tutkittu melko vähän lasten kohtaamaa väkivaltaa laitoksissa tai sijaisperheissä. Lasten sijaishuollossa vuosina 1937–1983 kohtaamaa kaltoinkohtelua kartoittaneessa tutkimuksessa havaittiin monilla lapsena sijoitettuna olleilla kokemuksia ruumiillisesta ja seksuaalisesta väkivallasta, perustarpeiden eli ruoan tai terveydenhoidon laiminlyönnestä sekä monenlaisesta nöyryyttämisestä. Väkivalta oli sekä aikuisten että toisten lasten tekemää, ja sitä esiintyi kaikissa sijoitusmuodoissa. (Hytönen ym. 2016.)

Nykyajan sijoituksessa olevilla lapsilla näyttää olevan vähemmän kokemuksia aikuisten suorittamasta väkivallasta asuinpaikassaan kuin kotonaan vanhempansa tai vanhempiansa kanssa asuvilla lapsilla. Tarkastelun kohteena oli aikuisen lapsen konfliktitilanteissa kohdistama sekä henkinen että ruumiillinen väkivalta. (Ellonen & Pösö 2010.) Kuitenkin sijaishuollossa elävillä lapsilla on kaiken kaikkiaan merkittävästi muita useammin väkivaltakokemuksia, mikä osaltaan selittyy sillä, että väkivaltaa kokeneet lapset tulevat muita useammin sijoitetuiksi kodin ulkopuolelle (Fagerlund ym. 2014, 43).

Kirjallisuus

Ellonen, Noora & Kivivuori, Janne & Kääriäinen, Juha (2007) Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta tilastojen ja kyselytutkimusten valossa. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64/2007 ja Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 80. http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/86769/Lapset%20ja%20nuoret_tiedotteita64.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ellonen, Noora & Pösö, Tarja (2010) Lasten väkivaltakokemukset lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä. Yhteiskuntapolitiikka, 75 (1), 34–44. <http://www.stakes.fi/yp/2010/1/ellonen.pdf>

Ensi- ja turvakotien liitto (2016) Väkivalta ja laiminlyönti kasvatuksessa. Tunnista, puutu & auta. <https://virtuaalikirja.fi/ensijaturvakotienliitto/> Luettu: 28.9.2017.

Fagerlund, Monica & Peltola, Marja & Kääriäinen, Juha & Ellonen, Noora & Sariola, Heikki (2014) Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013 – Lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 110. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/86726/Raportteja_110_lapsiuhritutkimus_web.pdf

Gilbert, Ruth & Widom, Cathy Spatz & Browne, Kevin & Fergusson, David & Webb, Elspeth & Janson, Staffan (2009) Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet* 373 (9657), 68–81.

Hinkkanen, Ville (2009) Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimus rangaistuskäytännöstä ja seksuaalirikosten uusimisesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92. Helsinki https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152523/92_lapsen_seksuaalinen.pdf?sequence=1

Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Hyvärinen, Sauli (2017) Piiskasta jäähypenkkiin. Suomalaisten kasvatusasenteet ja kuritusväkivallan käyttö 2017. Lastensuojelun Keskusliitto. <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Piiskasta-jaahypenkkiin-1.pdf>

Kendall-Tackett, Kathleen A. & Williams, Linda Meyer & Finkelhor, David (1993) Impact of sexual abuse on children: a review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin* 1993, 113 (1), 164–180.

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (2015) Rikollisuustilanne 2014. Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Katsauksia 4/2016. Helsinki: Helsingin yliopisto, 94.

Maniglio, Roberto (2010) Child sexual abuse in the etiology of depression: A systematic review of reviews. *Depress Anxiety* 27 (7), 631–642.

Maniglio, Roberto (2011) The role of child sexual abuse in the etiology of suicide and non-suicidal self-injury. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 124 (1), 30–41.

Norman, Rosana E. & Byambaa, Munkhtsetseg & De, Rumna & Butchart, Alexander & Scott, James & Vos, Theo (2012) The Long-Term Health Consequences of Child Physical Abuse, Emotional Abuse, and Neglect: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PLoS Med* 9 (11), e1001349.

Pelastakaa Lapset ry (2011) Lasten kokema seksuaalinen häirintä ja hyväksikäyttö internetissä. <http://frantic.s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/2016/02/01155018/Lasten-kokema-seksuaalinen-h%C3%A4irint%C3%A42011.pdf>

Peltonen, Kirsi & Ellonen, Noora & Pösö, Tarja & Lucas, Steven (2014) Mothers' self-reported violence toward their children: A multifaceted risk analysis. *Child Abuse & Neglect* 38 (12), 1923–1933.

Rikoslaki 19.12.1889/39 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L21>

Salmi, Venla (2008) Väkivallan kasautuminen. Teoksessa Noora Ellonen & Juha Kääriäinen & Venla Salmi & Heikki Sariola (toim.) Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71/2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedoksiantoja 87, 136–148. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152529/Lasten_ja_nuorten_vakivaltakokemukset.pdf?sequence=1

Seto, Michael C. (2009) *Pedophilia and Sexual Offending Against Children. Theory, Assessment, and Intervention.* American Psychological Association. Washington DC: Priebe and Svedin.

Söderholm, Annlis & Politi, Johanna (2012) Lapsen laiminlyönti. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim, 76–98.

YK:n lasten oikeuksien komitean yleiskommentti numero 13 (2011) Lapsen oikeus olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi.

4.

Työntekijään kohdistuva väkivalta lastensuojelu- laitoksessa

Susanna Hoikkala, erityisasiantuntija,
Lastensuojelun Keskusliitto

Lastensuojelulaitoksessa työntekijällä on lähtökohtaisesti oikeus turvalliseen ja väkivallattomaan työskentely-ympäristöön sekä koskemattomuuteen. Sosiaaliala kuuluu kuitenkin ammatteihin, joissa uhka- ja väkivaltatilanteita kohdataan keskimääräistä enemmän. Ammattijärjestö Talentian tuoreessa selvityksessä kävi ilmi, että joka viides sosiaalialan korkeakoulutettu oli kokenut työssään väkivaltaa tai sen uhkaa jossakin muodossa. Yleisintä oli sanallinen asiaton kohtelu, mutta myös fyysinen väkivalta oli vastaajille tuttua. Vastausten mukaan joka kuudetta oli nipistetty, potkittu tai purtu, ja joka kymmenettä oli lyöty nyrkillä tai teräaseella tai heitetty esineillä. (Koskiluoma, 2017; <https://www.talentia-lehti.fi/vakivaltaa-ei-saa-sietaa/>)

Talentian selvityksen mukaan työpaikat ovat varsin erilaisia väkivaltakokemusten suhteen. Koulukodeissa, lastenkodeissa ja vammaispalveluyksiköissä jopa puolet työntekijöistä saa viikoittain osakseen sanallista väkivaltaa: pilkkaa, loukkaamista, arvostelua, nimittelyä. (Emt.) Lastensuojelulaitoksissa syntyy näin ollen tilanteita, joissa työntekijään voi kohdistua uhkaa tai väkivaltaa lasten ja nuorten tai esimerkiksi heidän läheistensä taholta.

Työntekijän joutumista väkivallan tai sen uhan kohteeksi työtehtävien hoitamisen aikana kutsutaan työväkivallaksi.²⁰ Työväkivallakin on monimuotoista. Yleisissä määrittelyissä uhkailulla tarkoitetaan sanallista tai ei-sanallista fyysisellä väkivallalla uhkailua, kuten väkivallanteolla tai satuttamisella uhkailua ja paikkojen rikkomista. Henkisessä työväkivallassa työntekijää esimerkiksi haukutaan ja nimitellään loukkaavasti, fyysisessä puolestaan loukataan työntekijän koskemattomuutta esimerkiksi lyöden, raapien tai potkien. Lastensuojelulaitoksen työntekijät ovat kuvanneet työväkivallan sisältävän erilaisia muotoja vihjeenomaisesta uhkasta tahalliseen fyysiseen satuttamiseen (Hoikkala 2007).

Väkivalta sijaishuoltotyössä on kuitenkin jännitteistä: samaan aikaan kun työntekijöillä on sekä velvollisuus että oikeus puuttua poikkeaviin tilanteisiin ja esimerkiksi lapsen tuhoavaan käyttäytymiseen häntä kiinnipitämällä, jotta lapsen edun toteutuminen turvattaisiin, kyse on myös työntekijän oikeudesta turvalliseen ja väkivallattomaan työympäristöön. Väkivallan ennakkoinnilla onkin kaikkien osapuolten turvallisuutta lisäävä vaikutus, myös työntekijöiden. Työnantajalla on työturvallisuuslainsäädännön mukaan yleinen huolehtimisvelvoite työntekijöidensä turvallisuudesta ja terveydestä töissä. Työntekijöihin kohdistuvan väkivallan tai uhka- ja vaaratilanteiden käsittelyn ja raportoinnin käytännöt saattavat kuitenkin vaihdella työpaikoittain.

Työntekijöillä on erilaisia rooleja suhteessa uhka- ja väkivaltatilanteisiin: joissakin tilanteissa he ovat todistajia, toisinaan taas uhreja. Työntekijä saattaa myös asemoitua väkivallan tekijäksi tai lasta loukkaavaksi aikuiseksi. Tekijän asemaan positioituvana työntekijä voi aiheuttaa väkivaltaa tahattomasti ja tahtomattaan. Tahatonta satuttamista voi tapahtua esimerkiksi kiinnipitotilanteessa: lapsi voi kokea tulleen satutetuksi ja jopa väkivallan kokijaksi, vaikka työntekijät

²⁰ Talentia-lehden artikkelin mukaan (Koskiluoma, 2017) ”työväkivaltalla ei ole asianomistajarikos ja ilmoituksen voi tehdä esimies tai muu työpaikan edustaja. Tämä on keino suojella uhria, joka saattaa pelätä seurauksia rikosilmoituksen tekemisestä. Työnantajan tulee myös tukea työntekijää tarjoamalla oikeusapua”.

olisivat toimineet kuinka hienovaraisesti. Kiinnipitämisestä saattaa jäädä jälkiä, kuten mustelmia tai nirhamia, sekä kiinnipidettävälle että kiinnipitäjille. (Hoikkala 2007; Hoikkala 2014.)

Aihealueen kirjallisuudessa todetaan usein myös se, että asiakkaan itsemääräämisoikeuden rajoittaminen voi lisätä väkivallan uhkaa. Lastensuojelussa ollaan tekemisissä näiden kysymysten kanssa, ja esimerkiksi sijaishuollossa työntekijät joutuvat usein pohtimaan, missä menee raja tavanomaisten kasvatustekniikoiden ja lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden välillä. (Ks. myös Saastamoinen 2016.) Tilanteisiin liittyy näin ollen mahdollinen lapsen itsemääräämisoikeuden rajoittaminen.

Kirjallisuus

Hoikkala, Susanna (2014) Kiinnipito lastenkodissa. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 23. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.

Hoikkala, Susanna (2007) Työväkivalta lastensuojelulaitoksessa – työntekijöiden näkökulma. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2007:2. Helsingin kaupunki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Koskiluoma, Kristiina (2017) Väkivaltaa ei saa sietää. Talentia-lehti.
<https://www.talentia-lehti.fi/vakivaltaa-ei-saa-sietaa/>

Saastamoinen, Kati (2016) Lapsen oikeus hyvään ja perusoikeuksia kunnioittavaan sijaishuoltoon lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari, 134–165.

Työturvallisuuslaki 23.8.2002/738 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020738>

Ennakoinnista: http://ennakoivakivaltaa.savonia.fi/tiedostot/Ennakoi_vakivaltaa.pdf

STM (2015) Työsuojeluvalvonnan ohjeita 2/2015. Fyysisen väkivallan ja sen uhan valvonta. Tampere: Sosiaali- ja terveysministeriö, työsuojeluosasto. <http://www.tyosuojelu.fi/documents/14660/198601/Fyysisen+v%C3%A4kivallan+ja+sen+uhan+valvonta/e97b4ea9-d470-4060-b5b3-4f77a94e23ea>

STM (2011) Riskienhallinta ja turvallisuussuunnittelu. Opas sosiaali- ja terveydenhuollon johdolle ja turvallisuusasiantuntijoille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2011:15. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72811/URN%3aNB%3afi-fe201504226148.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

5.

Väkivaltatyöstä lasten ja nuorten kanssa

Lapsen kaltoinkohtelun tai väkivallan kokemukset voidaan jaotella tapahtuviksi ennen sijaishuoltoa, sijaishuollon aikana tai sen jälkeen. Lapsi voi esimerkiksi olla kaltoinkohtelun ja väkivallan kokija tai todistaja perheolosuhteissa jo ennen sijoitustaan, tai hänellä voi olla kiusaamiskokemuksia muissa kasvu- ja kouluympäristöissä. Sijaishuoltopaikassa lapsi saattaa joutua seuraamaan lasten keskinäisissä suhteissa tapahtuvaa tai työntekijään kohdistuvaa väkivaltaa tai olla osallinen siihen itse. (Huovinen & Marttala 2013, 19–21.) Tilanteisiin, joissa epäillään lapsen kaltoinkohtelua perhehoidossa, on julkaistu toimintaohjeet (https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/main/2016/04/22133450/Epaily-lapsen-kaltoinkohtelusta-sijaisperheessa_final_LR.pdf), mutta vastaavaa ohjeistusta ei laitoshoidon osalta ole saatavilla.

Lapsen mahdolliset väkivaltakokemukset tulevat sijaishuollon toimijoiden tietoon eri tavoin, ja näin ollen työskentelymuodotkin vaihtelevat. Väkivaltakokemuksia voidaan käsitellä esimerkiksi terapiassa tai luottamuksellisessa omahoitajasuhteessa. Tärkeä lähtökohta on, että lapsi on halukas niiden käsittelyyn. Lastensuojelulaitosten työntekijöiden on hyvä kiinnittää huomiota siihen, miten kaltoinkohtelua tai väkivaltaa kokeneeseen lapseen suhtaudutaan ja miten lapsi asemoidaan. Julia Korkman ja Sauli Hyvärinen (2015) mainitsevat kaltoinkohtelulta suojaaviksi tekijöiksi lapsen huomioimisen, kuuntelun ja läsnäolon. Huovisen (2017) mukaan myös lapsesta tykkääminen on merkittävä suojaava tekijä. Nämä ovat tärkeitä tekijöitä myös sijaishuollossa.

Toiminta tilanteessa, jossa epäillään lapseen kohdistuvaa kaltoinkohtelua, edellyttää sijaishuollon toimijoilta vankkaa osaamista esimerkiksi lapsen johdateltavuuteen liittyvissä kysymyksissä. Tietoa työskentelystä tilanteissa, joissa lapsen epäillään joutuneen pahoinpitely- tai seksuaalirikoksen uhriksi, löytyy lastensuojelun käsikirjasta: <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvaisikaytto/vakivallan-muodot-ja-rikoslaki#Lapsenpahoinpitelyrikokset> Tällaisissa tilanteissa kannattaa aina toimia yhteistyössä eri viranomaisten kanssa ja konsultoida esimerkiksi poliisia tai oikeuspsykiatrisia keskuksia.

Lastensuojelun käsikirjaan on koottu kattavasti tietoa väkivallasta sekä ohjeet lapsen pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn selvittämiseksi: <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvaisikaytto>

Anu Huovinen (2013, 36) erottaa perhehoidon kontekstissa toisistaan väkivalta-asioihin liittyvän arkisen tuen ja ammattiavun. Laitoshoidossa raja ei välttämättä ole näin selkeä, koska laitostyöskentely on lähtökohtaisesti ammatillista työtä ja ammatillisen koulutuksen pohjalta tehtävää hoito- ja kasvatustyötä. Samaan aikaan on kuitenkin tärkeää pohtia laitosten ammatillisen hoito- ja kasvatustyön ja väkivaltaerityisen ammattiavun välistä suhdetta. Huovisen mukaan väkivaltatyötä tekevän täytyy olla hyvin perehtynyt aihealueeseen ja tuntea puheeksiottamisen,

kuulemisen ja auttamisen keinot. Reijo Aunio mukaan tarvetta olisi myös koko yhteisöä käsitteville kasvatuksellisille tai hoidollisille interventiokoulutuksille, joissa vaikeiden tilanteiden käsittely olisi mahdollista (haastattelutieto 2017).

Anu Huovinen ja Pia Marttala (2013, 23–28) erittelevät lasten kanssa tehtävän väkivaltatyön periaatteita, joita heidän mukaansa ovat sensitiivisyys, turvallisuus (lupa puhua ja muistaa tapahtumia), tieto (psykososiaalisen tuen taidot, johon yhdistyy tieto väkivallasta ja väkivallan vaikutuksista), kiinnostus ja myötäeläminen (lapsen kuulluksi ja nähdyksi tuleminen), toivo (vahvuuksien ja voimavarojen etsiminen), ongelman määrittäminen (sosiaalisissa suhteissa tapahtuva väkivalta) ja tunnetyöskentely (esimerkiksi häpeän tunteiden käsittely). Väkivaltatyön tapoja puolestaan ovat yksilö- ja perhekohtainen työskentely, lapsilähtöiset menetelmät, yksilötyö nuorten kanssa (joka tulee lähelle terapiatyötä) sekä sijoitettujen ja väkivaltaa kokeneiden lasten vertaistuki- ja sisarusryhmät ja nuorten vertaistukiryhmät (emt. 28–32).

Väkivaltatyön intensiteetti vaihtelee. Anu Huovisen mukaan laadukas väkivaltatyö sijaishuollossa sisältää myös biologisten vanhempien mukaanoton ja vanhempien oman väkivaltatyöskentelyn. Lapsen elämäntarinan eheytyminen edellyttää vanhempien kanssa työskentelyä. Lapsen kanssa tehtävä väkivaltatyö tarkoittaa hänen mukaansa tunnekokemusten käsittelyä ja elämäntarina-työskentelyä korjaavan työn keinoin. Perhehoitoon sijoitettujen lasten kohdalla työhön tulee ottaa mukaan myös sijaisvanhempi. Lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen kohdalla vastaava henkilö voisi olla lapsen omahoitaja tai muu lapsen turvalliseksi ja tärkeäksi kokema työntekijä. Väkivaltakokemusten käsittely edellyttää turvallisuuden kokemusta.

Lastensuojelutyöntekijöillä tulisi olla taitoa, aikaa ja mahdollisuuksia kohdata lapsi kunnioittavasti ja aidosti. Kohtaamisen merkityksellisyyttä ovat tuoneet systemaattisesti esiin niin kokemusasiantuntijat kuin alan ammattilaiset viime vuosina.

Kirjallisuus

Teoksessa Huovinen, Anu & Marttala, Pia (2013) Puheenvuoroja väkivallasta ja sijaishuollosta.

Pelastakaa Lapset ry:n julkaisuja 21. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry:

- Huovinen, Anu & Marttala, Pia (2013) Väkivaltatyötä sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa (emt. 18–34)
- Huovinen, Anu (2013) Lapsen väkivalta-auttaminen sijaisperheen arjessa (emt., 36–51)

Huovinen, Anu (2017) Perheväkivaltaa kokeneen lapsen identiteettikertomukset. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja N:o 26. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.

Korkman, Julia & Hyvärinen, Sauli (2015) Epäily lapseen kohdistuneesta kaltoinkohtelusta: kohtaaminen sijaishuollossa. Esitys 30.9.2015, Lahti. Valtakunnalliset sijaishuollon päivät.

5.1. Vinkkejä lastenkotityön tueksi

Esimerkkejä lastenkotityössä hyödynnettäviksi väkivaltatyön keinoiksi ja välineiksi:

Ehkäisevän työn keinoja sekä yksilö- ja ryhmämuotoisia malleja

- Turvataitokasvatusoppaat lapsille ja nuorille (tunne- ja turvataitoja -oppimateriaali): https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/lahisuhde_perhevakivallan_ehkaisytyo/turvataitokasvatus
- <http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste22015/uusiajulkaisuja.html>
- motivoiva haastattelu: https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/menetelmat/voimavaralahtoiset_menetelmat
- Ammatillisesti ohjatut vertaisryhmät

Trappan – Portaat –työmenetelmä on Ruotsin Pelastakaa Lapset -järjestön alun perin kehittämä malli väkivaltaa perheessään tai lähisuhteissaan kokeneiden lasten tukemiseen. Kasvun tuki -si-vustolta löytyvän esittelyn mukaan Trappan koostuu työntekijän ja lapsen välisestä kahdenkeskisistä keskusteluista, joiden tavoitteena on auttaa lasta sanoittamaan ja ymmärtämään tapahtunutta. Lapselle annetaan tilaa kertoa kokemuksistaan ja häntä tuetaan jäsentämään niitä. <http://kasvuntuki.fi/tyomenetelmat/trappan-portaat/> Ks. myös Folkhälsan: <https://www.folkhalsan.fi/fi/lapset/ammattilaisille/vakivaltaa-koskeva-keskustelumalli/>

The Incredible Years -koulutusohjelma (IY) on kehitetty lasten vaikean, haitallisen tai aggressiivisen käyttäytymisen hallintaan, ja sitä on sovellettu hyvin tuloksin myös perhehoidossa. IY perustuu sosiaalisen oppimisen teoriaan. Koulutuksessa ohjaaja ja perhehoitajat pohtivat yhdessä erilaisten toimintatapojen hyödyntämistä. Käsiteltäviä taitoja havainnollistetaan videoin. Myös IY-ohjelmasta on saatu tutkimuksissa hyviä tuloksia: sijoitettujen lasten ongelmat ovat vähentyneet koulutusohjelman aikana. (Valkonen & Janhunen 2016, 28.) Hyviin tuloksiin on yltänyt myös perhehoitajille suunnattu PCIT-koulutusinterventio (Parent-Child Interaction Therapy), jossa terapeutti ohjaa perhehoitajaa rajojen asettamisessa. PCIT-koulutusta koskevissa tutkimuksissa on todettu lasten mielenterveyteen ja käyttäytymiseen liittyvien ongelmien vähentyneen. (Valkonen & Janhunen 2016, 29.)

Valkonen, Leena & Janhunen, Tarja (2016) Tutkimustietoa perhehoidon kehittämiseksi. Katsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010-2016. Työpaperi 45/2016. Helsinki: THL. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131580/URN_ISBN_978-952-302-789-3.pdf?sequence=1

Älyä tunteet – Apukäsi lasten tunnetaitojen vahvistamiseen

Yhtenä uutena tunteiden sääntelyn ja sanoittamisen oma-aputyökaluna on Norjasta lähtöisin oleva ja Pesäpuu ry:n Suomeen tuoma Älyä tunteet – Apukäsi lasten tunnetaitojen vahvistamiseen -materiaali (<http://verkkokauppa.pesapuu.fi/product/151/alya-tunteet--apukasi-lasten-tunnetaitojen-vahvistamiseen>). Sen avulla autetaan lasta tunnistamaan, mitä tunteita ja kehon-tuntemuksia haastava tilanne yksilöllisesti herättää sekä harjoitellaan tunnistamaan ja sanoittamaan vihreitä eli itselle hyvää tekeviä ajatuksia ja punaisia eli kielteisiä ajatuksia. (Pastila 2017.)

Sijaishuollon työntekijöillä tulee olla tietoa ja taitoa kohdata lapsi käytöksen takana.

Pesäpuu ry: <http://verkkokauppa.pesapuu.fi/product/151/alya-tunteet--apukasi-lasten-tunnetaitojen-vahvistamiseen>

Pastila, Kaisa (2017) Vihreät ajatukset rauhoittavat. Lapsen maailma 11/2017, 50–52.

Turvallisuuden ja kaltoinkohtelun teemoja tarkastellaan myös Pesäpuu ry:n kehittämässä **CHECKPOINT*** -pelissä. Peli perustuu vuosina 2011–2015 järjestettyjen Nuorten foorumien materiaaleihin, jotka Selviytyjät ovat keränneet ja työstäneet. Nuorten foorumeissa nuoret pohivat omaa elämäänsä sijaishuollon asiakkaina. Yli 10-vuotiaille tarkoitettu peli auttaa kuvaus-tekstinsä mukaan nuorta kertomaan siitä, millaisia tarpeita, odotuksia, motiiveja, ajatuksia ja tunteita hänellä on. Mitä hänelle kuuluu juuri tänään? Peli on tarkoitettu avuksi nuoren ja aikuisen kohtaamiseen, tavoitteiden ja odotusten näkyväksi tekemiseen, ajatusten ja tunteiden ilmaisemiseen ja elämäntarinan jäsentämiseen. Turvallisuutta käsitellään nuoren olon/olotilan, asuinympäristön ja ympärillä olevien ihmisten kannalta, ja häntä autetaan myös tunnistamaan erilaisia väkivallan muotoja (henkinen, fyysinen, seksuaalinen). <http://verkkokauppa.pesapuu.fi/product/96/checkpoint>.

5.2 Esimerkki: Tietoa väkivaltaa kokeneiden nuorten selviytymisen kokemuksista – Nuorten kokeman väkivallan asiantuntijafoorumi

Tiina Muukkonen, kehittämisspäälikkö, Ensi- ja turvakotien liitto

Me aikuiset ja ammattilaiset haluamme toimia viisaasti väkivaltaa kokeneiden lasten ja nuorten kanssa. Nuoret kokevat ja pelkäävät fyysistä väkivaltaa useammin kuin aikuiset (Fagerlund ym. 2014), mutta palveluissa tätä ei joko tunnisteta tai nuorten väkivaltakokemuksiin ei reagoida. Yli viidenneksen yhdeksäsluokkalaisista on kokenut väkivaltaa edellisten 12 kuukauden aikana (Fagerlund ym. 2014). Tarve lasten ja nuorten palveluiden kehittämiseksi, jotta heidän elinympäristössään kohtaamansa väkivalta huomattaisiin, on valtava.

Tiedämme, että lapset ja nuoret kokevat Suomessa väkivaltaa paljon, ja tiedämme, että meillä on hyvin vähän palveluja, joissa tehdään väkivaltatyötä lasten ja nuorten kanssa. Nuoret ja väkivalta-tematiikassa nuoret nähdään väkivaltakulttuurin aktiivisina toimijoina (Honkatukia 2017, 337), jolloin huomiotta saattaa jäädä nuorten rooli jakamista ja apua tarvitsevana väkivallan uhreina. Käytännössä nuoret voivat olla hyvin aktiivisia ja silti väkivallan kokijoita eli uhreja. Aktiivista roolia voi tukea oikeaan suuntaan ja uhrikokemusta voi purkaa samanaikaisesti. Haluamme myös kehittää väkivaltatyön palveluita sellaisiksi, että niistä olisi nuorille oikeasti hyötyä. Apukeinojen kehittäminen ilman, että nuoret ovat itse mukana, johtaisi todennäköisesti huonosti nuorille sopiviin palveluihin. Siksi kehitimme nuoret kokoavan tapahtuman, jonka aiheena on väkivalta-tema. Päätimme järjestää ensimmäisen Nuorten kokeman väkivallan asiantuntijafoorumin eli kutsua koolle nuoria, jotka ovat kokeneet väkivaltaa ja pyytää heiltä apua väkivaltatyön

kehittämiseen. Ajatus oli, että tapahtuma itsessään huomioi nuoret väkivallan kohteena, puuttuu siihen ja voimaannuttaa nuoria.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen, Pesäpuu ry:n ja Ensi- ja turvakotien liiton välisenä yhteistyönä järjestimme nuorten foorumin viikkoa ennen aikuisten väkivaltatyön foorumia, jonne nuorten viesti haluttiin ensisijaisesti välittää. Aikuisten väkivaltatyön foorumi kokoaa vuosittain väkivaltatyön osaajat ja ammattilaiset, tutkijat ja kehittäjät yhteen, ja osallistujia on yleensä kolmatta sataa. Väkivaltatyön foorumin järjesti vuonna 2017 Lahden ensi- ja turvakotiyhdistys. Nuorten ääni tai näkökulma on ollut aiempina vuosina väkivaltatyön foorumissa vähemmän esillä, joten nyt sille oli tilausta. Kyseessä oli siten uudenlainen toiminnallinen avaus.

Nuorten kokeman väkivallan asiantuntijafoorumin kokoaminen

Foorumin valmistelu vaati taustaorganisaatioiden edustajilta tapaamisia ja foorumin tavoitteen kirkastamista sekä tietenkin käytännön järjestelyitä. Tärkeää oli aiheen rajausta: kyseessä ei siis ollut oman kokemuksen käsittely, vaan palveluiden (aikuisten toiminnan) kehittäminen ja nuoren selviytymisen näkökulman vahvistaminen. Nuorten väkivallan asiantuntijafoorumin rakenne oli hyvin samanlainen kuin Pesäpuun sijaishuollossa olleille nuorille järjestämissä foorumeissa. (<http://www.pesapuu.fi/piilosivut/nuoret/foorumit/>) Tärkeää oli laatia nuorille sopiva ohjelma ja saada nuoret puheenjohtajat päivän vetäjiksi. Halusimme korostaa vertaisuuden näkökulmaa kaikkien osallistujien kesken. Toimme heti foorumin alussa esiin, että toimimme vertaisryhmän periaatteiden mukaisesti.

Lähestymistavaksi sovimme esimerkkitapauksiin perustuvan työskentelyn eli valmistelimme kaksi esimerkkitapausta, joissa lapsi tai nuori oli kokenut väkivaltaa. Nuorten foorumin tehtävänä oli ratkoa tapauksia lapsen tai nuoren näkökulmasta parhain päin. Pohdittavia kysymyksiä olivat: mitä lapsi ja nuori tarvitsevat, mitä aikuiset tarvitsevat, mitä ammattilaisten pitäisi tehdä, mikä auttaisi ja mitä pitäisi ottaa huomioon. Toisen esimerkkitapauksen oli laatinut nuori, toisen puolestaan Lahden turvakodin henkilökunta.

Kutsuimme päivän kestävään foorumiin nuoria, joilla on itsellään väkivaltakokemuksia. Kutsussa kerrottiin, että foorumissa voi käyttää omaa väkivaltakokemusta apuna parempien palveluiden kehittämisessä mutta tarkoitus ei ole keskittyä oman kokemuksen läpikäymiseen eikä siitä tarvitse puhua muiden kanssa, ellei halua. Ideana oli siis käyttää omaa kokemusta peilauspintana apukeinojen kehittämisessä. Kutsuja lähetettiin turvakodeille sekä lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden verkostoihin Pesäpuun ja Osallisuuden ajan kautta.²¹ Nuoria tuli kaikkia näitä reittejä pitkin, ja he olivat toisilleen pääosin tuntemattomia.

Foorumiin oli mahdollisuus tulla jo edellisenä iltana ja viettää iltaa, sauna, uida ja nauttia hyvää ruokaa yhdessä. Viidestätoista ilmoittautuneesta nuoresta kymmenen lopulta osallistui, ja heistä suuri osa saapui edellisenä iltana. Nuoret arvostivat mahdollisuutta tutustua rennosti

²¹ Pesäpuu ry <http://www.pesapuu.fi/> ja Osallisuuden aika ry <https://osallisuudenaika.fi/>

ennen varsinaista foorumia ja saapua paikalle ilman matkustamisen aiheuttamaa aikaista aamuherätystä. Saimme kiirettömän illan ja pitkän seuraavan päivän itse asian käsittelyyn.

Tapahtumapaikalla oli myös oma vaikutuksensa onnistumiseen. Pidimme foorumin kurssikeskus Sopukassa, jonka tilat sopivat myös illanviettoon ja tukevat toiminnallisuutta. Kurssikeskus sai kiitosta siitä, että se ei ollut toimistomainen, antoi mahdollisuuden rentoon tunnelmaan ja omaan rauhaan ja ruoka oli hyvää. Foorumin onnistumisen kannalta oli myös ratkaisevaa, että tiedossa oli valmis yleisö, jolle nuorten foorumi viestiään valmisteli. Aikuisten foorumin ohjelmassa oli tilaa ja tilaus nuorten viesteille, niitä toivottiin ja odotettiin. Nuorten foorumin viesti olikin yksi erityisen paljon kiitosta palautteissa saanut ohjelmanumero aikuisten väkivaltatyön foorumilla. Nuorten esityksen diat ovat nähtävillä verkko-osoitteessa <https://ensijaturvakotienliitto.fi/lahdenensijaturvakoti/wp-content/uploads/sites/23/2017/09/NuortenViesti.pdf?x85895> Kutsuimme nuorten foorumiin nuorille yllätysvieraaksi myös hiphop-artisti Dilemman, jonka omakohtainen tarina ja siitä tehty musiikkivideo alusti päivän keskustelun väkevästi käyntiin.

Mitä opimme?

Väkivallan kokemus on nuorelle kipeä asia, ja hän tarvitsee apua siitä selviämiseen. Nuorten foorumin yhtenä pääteemana oli pohtia, mikä auttaa ja vie eteenpäin. Lapsilla ja nuorilla on monenlaisia selviytymiskeinoja. Hämmästyttävää oli, miten moni nuori ei ollut saanut ammattilaisilta minkäänlaista apua väkivallan kokemuksen käsittelyyn, vaikka kaikilla oli verkostossaan monia ammattilaisia. Väkivallan kokemusta ei usein ollut käsitelty lainkaan, tai jos nuori oli sen ottanut esiin, aihe oli sivuutettu tai kokemusta oli vähätelty. Nuoret toivoivat, että heiltä olisi kysytty heidän kokemastaan väkivallasta. Kysyjinä olisivat voineet olla arjessa toimineet ammattilaiset tai muut aikuiset koulussa, harrastuksissa ja lastensuojelussa.

Nuorille tärkeitä selviytymisen tukemisessa ovat seuraavat:

- luotettava aikuinen
- tunteiden käsittely
- arki ja sen jatkuvuus sekä turvallisuus ja rutiinit
- harrastukset: liikunta, musiikki, taide, lukeminen, käsityöt, luonto, eläimet, toisten nuorten seura
- toiveikas suhtautuminen tulevaisuuteen sekä unelmat, optimismi ja usko parempaan ja selviytymiseen
- ymmärrys itseä ja muita kohtaan sekä anteeksianto
- aikuisen ymmärrys, ammattitaito ja välittäminen
- se, että kaikki osalliset ovat tuen piirissä
- ja tärkeimpänä: KYSY nuorelta ja KUUNTELE häntä

Nuoret arvostivat foorumia ja olivat sitä mieltä, että tapaamisia saisi olla useammin, säännöllisesti ja pian uudelleen. Opimme, että Nuorten väkivaltafoorumeja kannattaa järjestää ja nuorilta kannattaa kysyä, sillä vastauksia tulee.

Johtopäätökset

Nuoret toivoivat aikuisilta ja erityisesti ammattilaisilta rohkeutta. Rohkeutta ottaa väkivalta puheeksi nuoren ja lapsen kanssa. Siihen nuoret toivoivat myös ammattitaitoa. Nuorten kohtaamiseen toivottiin kokemustasoisuutta eli kokemuksen vastaanottamista ihmisenä. Olkaamme siis rohkeita, ottakaamme puheeksi ja olkaamme luotettavia aikuisia, jotka ovat ensisijassa ihmisiä!

Tunteiden käsittelyssä nuoret halusivat sanoa, että väkivaltaa kokeneella nuorella voi olla monenlaisia tunteita, myös todella ikäviä. Aikuisen pitäisi auttaa tunteiden käsittelyssä ja sanoa, että tunteet ovat hyväksyttäviä, ei suinkaan tuomita nuorta tunteista tai niiden näyttämisestä. Tässä meillä aikuisilla on kehitettävää.

Nuorten foorumi sopi formaattina hyvin väkivaltateeman käsittelyyn nuorten kesken. Sen ehdoton vahvuus oli vertaistuen mahdollistuminen ja monen kohdalla myös toteutuminen. Tiedon kerääminen ryhmässä ja ratkaisujen etsiminen porukalla rikasti tietoa ja myös tuki selviytymisen näkökulmaa teeman ympärillä vertaisten kesken. Tunne oli voimaannuttava. Tarve nuorten keskinäiselle keskustelulle koetusta väkivallasta ja siitä selviämisestä on ilmeinen. Moni nuori kokee väkivaltaa mutta ei pääse puhumaan eikä jakamaan kokemustaan eikä saa selviytymiselleen tukea.

Me ammattilaiset, jotka kohtaamme nuoria, voisimme olla rohkeampia ottamaan mahdollisesti koettu väkivalta ja kaltoinkohtelu puheeksi. Rohkeampia kysymään, oletko kokenut väkivaltaa tai onko sinua mielestäsi kohdeltu kaltoin. Sitä kysymystä moni nuori odottaa, jotta pääsisi kertomaan.

Kirjallisuus

Fagerlund, Monica & Peltola, Marja & Kääriäinen, Juha & Ellonen, Noora & Sariola, Heikki (2014) Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013 – Lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 110. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/86726/Raportteja_110_lapsiuhritutkimus_web.pdf

Honkatukia, Päivi (2017) Nuoret ja väkivalta. Teoksessa Johanna Niemi & Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia (toim.) Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 324–338.

5.3. Aggression Replacement Training® (ART), ryhmäharjoitusmenetelmä aggressiivisesti käyttäytyville nuorille

Teija Lampinen, ART-ohjaaja, kouluttaja, Family TIES ohjaaja/kouluttaja, Nuorten Ystävät

Aggression Replacement Training® (ART), ryhmäharjoitusmenetelmä aggressiivisesti käyttäytyville nuorille,²² on menetelmä, jota on tutkittu, käytetty ja kehitetty USA:ssa ja myöhemmin Euroopassa – meitä lähinnä muissa Pohjoismaissa. Suomeen menetelmä tuli noin 12 vuotta sitten, ja Nuorten Ystävillä menetelmä on ollut käytössä reilut kymmenen vuotta. Menetelmän isä Arnold P. Goldstein hahmotteli sen pääpiirteissään 1980-luvulla yhdessä työtoverinsa Barry Glickin kanssa. Taustalla menetelmässä on mm. KKT (Kognitiivinen käyttäytymisterapia) sekä Albert Banduran sosiaalisen oppimisen teoria.

Kohde ja tavoite

Menetelmä tähtää toiminnallisten harjoitusten kautta sosiaalisen, hyväksytyn käyttäytymisen vahvistumiseen. Tavoite on, että henkilö kehittyy moraalisessa ajattelussa, oppii parempaa itsehillintää ja uusia sosiaalisia taitoja tullakseen toimeen jokapäiväisessä elämässä. ART:n lähtökohta on, että sosiaalista, yhteisön hyväksymää käyttäytymistä voidaan opettaa ja oppia. ART:ssa on harjoitteita kolmella tasolla:

- vihanhallinta, tunnetaso
- sosiaaliset taidot, käyttäytymisen taso ja
- moraalinen perustelu, arvojen ja ajattelun taso

Harjoitteet on suunniteltu tehtäviksi ryhmässä.

ART on avuksi, kun henkilön käyttäytyminen on epäsosiaalista: liiallisen vetäytyvää tai aggressiivista. Nuoren liiallisen vetäytyvään käyttäytymiseen tuo erityisesti apua sosiaalisten taitojen harjoittelu moraalisella pohdinnalla vahvistettuna. Se antaa nuorelle rohkeutta, taitoja ja uskallusta sanoittaa omia tarpeitaan ja toiveitaan, mikä puolestaan vahvistaa itsetuntoa.

Nuoren aggressiivinen käyttäytyminen voi olla näkyvää ja ulospäin suuntautuvaa toimintaa, mutta yhtä lailla aggressio voi suuntautua omaan itseen, jolloin se voi ilmetä itsetuhoisuutena ja oman itsen vahingoittamisena. Molemmissa voi olla taustalla samoja syitä: sosiaalisten taitojen puutetta, vaikeuksia tunteiden tunnistamisessa ja säätelyssä sekä hankaluuksia sosiaalisten ongelmatilanteiden ratkaisemisessa. Eri tilanteissa nousevat vihan tunteet voivat tällöin olla nuorelle vaikeita hallita ja jäsentää, ja tilanne voi aiheuttaa turhautumista, epäonnistumisen tunteita ja ahdistusta. Nämä tunteet puolestaan voivat johtaa oman itsen vahingoittamiseen tai muuhun haitalliseen toimintaan. ART-osa-alueiden harjoittelun myötä nuoren taidot kehittyvät, ja edellä mainitut hankaluudet saadaan vähenemään tai jäämään kokonaan pois.

²² Menetelmä on nostettu esiin myös sijaishuollon laitoshoidon mallinnusta koskevassa raportissa (Timonen-Kallio ym. 2017, 21).

Toteuttamistapa

Rakenne	ART-harjoitteet ovat strukturoituja sellaiseen muotoon, jossa ne ovat parhaiten hyödyksi. Nuorten on helppo keskittyä harjoitteisiin ja oppia uutta, kun tapaamisten rakenne pysyy samanlaisena. Tämä helpottaa myös ohjaajien työskentelyä ja menetelmän hyödyntämistä monenlaisissa toimintaympäristöissä.
Mallintaminen	Ohjaajat opettavat nuorille uusia taitoja tarjoamalla tarkkaan mietityn ja esitetyn mallin. Mallista oppiminen on huomattavasti tehokkaampaa kuin puheella ohjaaminen ja kehottaminen. Nuoret oppivat enemmän siitä, mitä aikuinen tekee, kuin siitä, mitä hän sanoo!
Moni-kanavaisuus	Aggressiota lähestytään kolmella rintamalla: ajattelun, toiminnan ja tunteiden kautta. Näin voidaan huomioida se, että aggressiivisen tai vetäytyvän käyttäytymisen pulmat ovat erilaisia ja yksilöllisiä nuoresta riippuen.
Yksilöllisyys	Interventio kohdennetaan aina osallistuvaan nuoreen ja nuorten ryhmään sekä heidän tarpeisiinsa. Ryhmässä harjoitellaan nuorten omaan arkielämään kuuluvia hankalia tilanteita ja niiden ratkaisuja.
Kotitehtävät	Taidon yleistymiseen – eli siihen, käyttääkö nuori oppimiaan taitoja arkielämässä – kiinnitetään menetelmässä erityistä huomiota. Ohjaajat antavat tarkkaan mietittyjä kotitehtäviä ja kannustavat nuoria niiden tekemiseen, jotta nuoret saisivat kokemusta uusista taidoista myös ryhmän ulkopuolella.
Positiivinen vahvistaminen	Ohjaajat palkitsevat nuoria aktiivisuudesta, yrittämisestä ja onnistumisista. Suurin palkinto nuorta odottaa kuitenkin arkielämässä: positiivinen palaute kavereilta, vanhemmilta ja muilta elämän tärkeiltä ihmisiltä muuttaa käyttäytymistä kaikkein tehokkaimmin.
Realismi	Aggressiivinen käyttäytyminen on hyvin opittua. On turha olettaa, että aggressiivisesti pitkään käyttäytynyt nuori kykenisi hetkessä muuttamaan toiminta-, ajattelu- ja tunnemallejaan. Muutoksen aikaansaaminen vaatii siis sinnikästä työtä ja paljon harjoittelua. Mitä enemmän harjoittelua, mitä enemmän toistoa, sitä todennäköisempää on, että muutos tapahtuu.

I Moraalinen perustelu, arvojen ja ajattelun taso

Moraalista perustelua harjoitellaan tarinoiden kautta. Ryhmälle kerrotaan tarina, jonka päähenkilö joutuu vaikeaan tilanteeseen. Mitä hänen tulisi tehdä? Mikä olisi oikein? Kysymykset ohjaavat ryhmän tarkastelemaan tilannetta useammasta näkökulmasta. Ohjaaja auttaa ryhmää löytämään vastuullisia, yhteisön hyvinvointia edistäviä toiminnan perusteita. Seuraavassa yksi esimerkki moraalitarinasta.

Samin ongelmatilanne

Sami ja hänen ystävänsä Juha ovat levykaupassa. Juha näkee levyn, josta pitää, ja sujauttaa sen reppuunsa. Juha antaa pienen merkin Samille ja kävelee ulos liikkeestä, mutta Sami ei huomaa sitä. Hetken päästä myymäläetsivä tulee Samin luokse liikkeen omistajan kanssa. ”Tuo on toinen niistä pojista, jotka varastivat levyjä!” Myymäläetsivä tarkistaa Samin repun eikä löydä levyjä. ”Okei, pääset pälkähästä, mutta mikä oli sen pojan nimi, jonka seurassa äsken olit?” hän kysyy. ”Menen kohta konkurssiin jatkuvan näpistelyn takia”, sanoo liikkeen omistaja. ”En voi päästää häntä menemään.” Mitä Samin pitäisi tehdä?

1. Pitäisikö Samin olla kertomatta Juhan nimeä?
2. Mitä Samin pitäisi liikkeen omistajan näkökulmasta tehdä?
3. Entä jos liikkeen omistaja onkin mukava mies, joka välillä antaa nuorille alennuksia levyistä, jos heillä ei ole tarpeeksi rahaa? Mitä Samin pitäisi siinä tapauksessa tehdä?
4. Entä jos liikkeen omistaja onkin Samin isä? Mitä Samin pitäisi siinä tapauksessa tehdä?
5. Onko koskaan oikein käretyttää ketään?
6. Kenen syytä tilanne on?
7. Kuinka tärkeää on se, ettei kaupoista näpistettä?
8. Kuinka tärkeää on se, että myymälävarkaista ilmoitetaan poliisille?

II Sosiaaliset taidot, käyttäytymisen taso

Sosiaalisia taitoja harjoitellaan, jotta nuori löytäisi vaihtoehtoja aggressiiviselle käyttäytymiselle. ART-ryhmässä harjoitellaan yhtä sosiaalista taitoa kerrallaan. Ohjaaja mallintaa taidon nuorille näyttämällä esimerkin sen käytöstä ja opettamalla nuorille taidon vaiheet (katso alla). Ryhmän jäsenet harjoittelevat taitoon liittyviä tilanteita omasta elämästään. Tilanne voi olla esimerkiksi anteeksi pyytäminen äidiltä, rehtorin puhuttelussa toimiminen tai alkoholista kieltäytyminen. Kotiläksyjen avulla varmistetaan, että taidon käyttö yleistyy arkielämään.

Esimerkkejä taidoista, joita ryhmässä voidaan harjoitella:

Taito 1: KUUNTELEMINEN

Katso henkilöä, joka puhuu.

- Ole kasvotusten, katso silmiin.

Mieti, mitä hän sanoo.

- Osoita tämä nyökkäilemällä ja mumisemalla hyväksyvästi.

Odota omaa vuoroasi.

- Älä vääntelehti tai puhu päälle.

Sano, mitä haluat sanoa.

- Kysy, kerro ajatuksesi tai tunteesi.

Taito 40: SYYTÖKSEEN VASTAAMINEN

Mieti, mistä toinen henkilö sinua syyttää.

- Onko syytös oikeutettu vai väärä?

Mieti, miksi hän syyttää sinua.

- Oletko loukannut hänen oikeuksiaan tai koskenut hänen omaisuuteensa? Onko joku muu aloittanut juorun?

Mieti tapoja vastata henkilön syytökseen.

- Kiellä; selitä, miksi käyttäydyit, niin kuin käyttäydyit; korjaa toisen henkilön käsitykset; pidä puoliasi; pyydä anteeksi; tarjoudu hyvittämään tapahtunut.

Valitse paras tapa ja toimi sen mukaan.

III Vihanhallinta, tunnetaso

Vihanhallinnan harjoittelu rakentaa pohjan muulle oppimiselle. Kun nuori oppii hallitsemaan suuttumustaan, hänen on mahdollista toimia sosiaalisesti rakentavalla tavalla myös vihaisena.

Vihanhallinnan harjoitteissa nuorelle opetetaan:

- suotuisampia tapoja havaita ja tulkita ympäristöä
- rauhoittumiskeinoja
- keinoja toimia rakentavasti suuttumuksesta huolimatta.

Vihanhallinnan osio koostuu kymmenen tapaamiskerran ohjelmasta. Kullakin tapaamiskerralla ohjaajat opettavat ryhmälle yhden uuden asian.

Vaikuttavuus

Suomalaista tutkimusta ART-menetelmästä on toistaiseksi niukasti. Sen vaikuttavuudesta on saatavilla tietoa lähinnä ammattikorkeakouluopiskelijoiden opinnäytetöistä. Maisteriopintojen lopputöitä on tekeillä. Lähiaikojen kansallisena tavoitteena on saada menetelmästä väitöskirjatasoista tutkimusta. Kansainvälistä tutkimusta on olemassa enemmän. ART-menetelmä on ollut mukana THL:n HALO-katsauksessa (Mogk ym. 2015), jossa menetelmiä arvioidaan tutkimusaineiston ja menetelmästä kirjoitettujen tieteellisten artikkelien perusteella. HALO-katsauksessa ART-menetelmä sai käyttösuosituksen. Lisätoiveena esitettiin, että menetelmää olisi tutkittava enemmän, jotta vaikuttavuudesta saataisiin tieteellistä lisänäyttöä.

Käyttökokemuksia

Menetelmää on käytetty alkuperäisen tarkoituksen mukaisesti ryhmämuotoisessa työskentelyssä henkilöiden kanssa, joilla ilmenee aggressiivista käyttäytymistä tai tunnehallinnan puutteita. Lisäksi menetelmää on käytetty soveltuvien osien yksilötyössä, jolloin henkilöä on esimerkiksi

valmisteltu myöhemmin ryhmässä tapahtuvaan ART-työskentelyyn. Palaute ryhmäläisiltä on ollut osin kiittävää ja osin empivää, mutta kaikki ovat todenneet, ettei työskentelystä ainakaan haittaa ollut.

Nuorten läheisiltä saatu palaute on ollut yleensä ottaen kiittävää, ja ARTin kaltaisen työskentelyn tarpeellisuus tunnesäätelyn pulmien kanssa painivien nuorten kanssa on nähty tarpeelliseksi. Nuorten omat huomiot omassa toiminnassaan ovat liittyneet pääsääntöisesti siihen, että he ovat huomanneet pinnansa pidentyneen, tunteidenhallinnan helpottuneen ja väkivaltaisen toiminnan (fyysinen ja sanallinen) vähentyneen. Samoja huomioita ovat tehneet myös aikuiset nuoren toiminnasta.

Aikuiset ovat huomanneet myös muutoksia nuorten moraalisisessa ajattelussa. Nuoret ovat havaintojen mukaan löytäneet hyväksyttävämpiä tapoja toimia erilaisissa sosiaalisissa pulmatilanteissa. Nuoret ovat pystyneet käyttämään ryhmässä harjoiteltuja sosiaalisia taitoja ja oppineet uusia, vaihtoehtoisia tapoja toimia sosiaalisissa tilanteissa. ART-oppien mukainen toiminnan harjoittelu ryhmissä nuorten kanssa on auttanut myös aikuisia näkemään oman toimintansa vuorovaikutustilanteissa uudella tavalla. Siten ryhmätilanteet voivat toimia kaikille osallistujille uuden oppimisen paikkana.

Lisävälineenä väkivaltatyöhön Family TIES

Family TIES (Training in Essential Skills; ks. myös <http://www.suomenart.com/family-ties/>) on ohjelma aggressiivisesti käyttäytyvien nuorten perheille ja lähipiirille. Sen avulla vanhemmat ja nuoret saavat tilaisuuden harjoitella yhdessä vaihtoehtoisia tapoja toimia erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Yhteinen työskentely rakentaa luottamusta perheenjäsenten välille ja luo uskoa perheen voimavaroihin. Perheet oppivat ratkaisemaan ristiriitoja rakentavalla tavalla vanhempien toimiessa omien lastensa valmentajina.

Family TIES on strukturoitu, ryhmämuotoinen menetelmä ja jatkoa nuorten ryhmän toiminnalle. Erityinen tavoite on tukea ja auttaa nuorta hänen muutostyössään. Menetelmä on konkreettinen työväline perheiden kanssa työskentelyyn silloin, kun nuori tarvitsee apua käyttäytymisen pulmissa. Malli perustuu perheiden ryhmämuotoiseen työskentelyyn. Ryhmäläiset saavat tilaisuuden oppia paitsi omista, myös muiden perheiden kokemuksista. Vertaisuus ja yhteinen tuki ovat vahvasti läsnä ryhmätapaamisissa. Menetelmää voi käyttää myös yksittäisten perheiden tukena.

Nuorten Ystävillä kokemusta Family TIES -menetelmästä jonkin verran eli näitä ”perheryhmiä” on järjestetty Nuorten Ystävien sijaishuoltopalveluissa. Kokemukset ovat olleet myönteisiä, ja perheen mukaan ottaminen ART-työskentelyyn tehostaa nuoren toiminnassa tapahtuvia muutoksia. Samalla koko perheen kanssa työskentely edistää perheen keskinäistä vuorovaikutusta ja saa perheenjäsenet tarkastelemaan omaa toimintaansa.

Lisätietoja

Calame, Robert & Parker, Kim (2014) Family TIES – Vuorovaikutustaitojen harjoitteluohjelma aggressiivisesti käyttäytyvien nuorten perheille. Suomen Art Ry.

Kirjallisuus

<http://www.suomenart.com>. Haettu 24.08.2017

Goldstein, Arnold P. & Glick, Barry & Gibbs, John C. (2011 3. painos) ART – Aggression Replacement Training – ryhmäharjoitusmenetelmä aggressiivisesti käyttäytyville nuorille. Suomen Art Ry.

Mogk, Hannu & Röning, Tiina & Reiman-Möttönen, Päivi & Isojärvi, Jaana & Mäkinen, Eeva (2015) Auttaako käyttäytymisterapeuttinen ryhmäterapia aggressiivisesti käyttäytyvää nuorta? Suomen Lääkärilehti 50–52/2015 VKS 70. http://www.thl.fi/attachments/halo/SLL_2015_AuttaakoK%C3%A4ytt%C3%A4ytymisterapeuttinenRyh%C3%A4terapiaAggressiivisestiK%C3%A4ytt%C3%A4ytyv%C3%A4Nuorta_VE.pdf

Suomen ART yhdistys, kouluttajamateriaali 2017 (julkaisematon)

Timonen-Kallio, Eeva & Yliruka, Laura & Närhi, Pekka (2017) Lastensuojelun terapeuttisen laitospalveluksen mallinnus. Työpaperi 23/2017. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

6.

Väkivallan hallinnan keinoja ja väki- valtaosaamisen vahvistaminen

Väkivallan, turvallisuuden ja turvattomuuden ilmiöiden tarkastelu edellyttää sijaishuollon toimijoilta laajaa ymmärrystä esimerkiksi sijaishuollon tehtävästä, lasten, nuorten ja heidän läheistensä yksilöllisistä taustoista, tarpeista ja kokemuksista sekä niiltä suojaavista tekijöistä. Sijaishuollon arjessa voi syntyä tulkinnallisia ristiriitoja esimerkiksi väkivallan määrittelystä ja nollatoleranssista, ja siksi keskustelu näistä aiheista on välttämätöntä turvallisen sijaishuoltoympäristön mahdollistamiseksi. (Esim. Hoikkala 2003, 2007.) Elina Pekkarinen (2016, 39) toteaa koulu-koteja koskeneessa selvityksessään, että hoidon onnistumisen kannalta keskeistä on henkilöstön samanlaiset käsitteelliset ja menetelmälliset toimintatavat. Eeva Timonen-Kallio ym. (2017, 27) määrittelevät sijaishuollon henkilöstön ammatillisessa osaamisessa kaikkein tärkeimmiksi asioiksi hyvät vuorovaikutustaidot, dialogisuuden ja oman toiminnan reflektoinnin. Ammatillisesti tämä tarkoittaa sitä, että henkilö hahmottaa työnsä lähtökohdat ja tarkoituksen tietoperustasta käsin ja ajattelee niillä käsitteillä, joista terapeutin laitospäätösten teoreettinen itseyttä rakentuu.

Samassa mallinnusraportissa (Timonen-Kallio ym. 2017, 26) jäsennetään sijaishuollossa tehtävää kasvatustyötä määrittelemällä sijaisvanhemmat ja laitostyöntekijät 1) arkielämän asiantuntijoina, ekspertteinä (*experts in everyday life*), 2) jotka työskentelevät reflektiivisesti (*reflective practitioners*) ja jotka 3) elävät ja viettävät aikaa yhdessä lasten ja nuorten kanssa. Kirjoittajien mukaan arjessa korostuu lapsen vahvuuksien tukeminen, elämässä kohdattujen asioiden käsittely, elämäntaitojen opettelu ja lapsen toimijuuden vahvistaminen. He toteavat (emt. 27), että

”Lastensuojelulaitoksissa työntekijöillä tulisi olla riittävää osaamista havainnoida lapsen käytöstä ja tunnistaa sen perusteella mahdollisia varhaisen vuorovaikutuksen puutteista johtuvia häiriötä. Lisäksi pitäisi olla osaamista ja kykyä ymmärtää traumatisoituneen lapsen käytöstä, tunnistaa lapsen käytöksen häiriöiden taustalla olevat syyt ja ottaa ne huomioon laitoksen arjessa tehtävässä kasvatustyössä. Pitäisi tunnistaa mikä lapsen käytöksessä kertoo normaalista reagoinnista omaan elämäntilanteeseen, mikä johtuu neurologisista ongelmista mikä psyykkisistä. Laitoshoidon työntekijöiden tulisi tuntea lapsuus- ja nuoruusiän normaali kehitys. Siitä syystä, että he eivät alkaisi ”ylidiagnostisoida” esimerkiksi normaalia murrosikään kuuluvaa irtaantumisen- ja kuohuntavaihetta.”

Tässä luvussa esiteltäviä menetelmiä yhdistävänä piirteenä on se, että niiden tavoitteena on vahvistaa työntekijöiden ymmärrystä uhkaavan, aggressiivisen ja väkivaltaisen käyttäytymisen taustalla olevista tekijöistä ja väkivaltilanteiden mekanismeista. Menetelmiin liittyy selvästi fyysinen ulottuvuus, mutta samalla myös työntekijän itsetuntemusta ja vuorovaikutustaitoja korostava ulottuvuus. Fyysisiksi eskaloituvien tilanteiden on oltava mahdollisimman turvallisia kaikkien tilanteessa mukana olevien osapuolten kannalta, erityisesti lasten.²³ Lapsen sitominen

²³ Tella Lantta tuo esille Suomessa terveydenhuollossa ja psykiatriassa käytössä olevien fyysisen kiinnittämisen käytäntöjen katsauksessa sen, että fyysisen kiinnittämisen koulutukset ovat levinneet laajalle ja palveluntarjoajien kirjo on laaja. Hän on havainnut eri menetelmien perustuvan pääosin Control & Restraint -tekniikkaan. Tarjolla olevien koulutusten sisällöt näyttävät epäyhtenäisiltä, mutta kaikissa painotetaan vuorovaikutusmenetelmiä ja fyysisen kiinnittämisen harjoittelusta. Puutteiksi hän on määritellyt elvytystaitojen ja potilaan voimien seuraamisen sisältöjen puuttumisen sekä potilaan tiedottamisen ja aggressionhallinnan mukaanoton (Fyysinen kiinnittämisen). Katsaus Suomen käytäntöihin https://www.thl.fi/documents/10531/1415978/Lantta+07112014_pakko.pdf/c917cac5-b790-46b4-b14e-01ae2a2794a6.

apuvälineitä käyttäen ei Suomessa ole lastensuojelussa luvallista toisin kuin esimerkiksi eristäminen mekaanisesti lepositein psykiatrisessa sairaalassa (Hoikkala 2014, 9). Työntekijät ovat aiemmissa selvityksissä tunnistanee esimerkiksi lapsen kiinnipitämiseen liittyvän ristiriitaisuuden ja ovat pohtineet turvallisen ja väkivallattoman kiinnipidon toteuttamisen ehtoja (Hoikkala 2007, 2014).

Lastensuojelulain mukaan kiinnipitoon voidaan turvautua, *jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi välttämätöntä. Kiinnipitäminen on oltava luonteeltaan hoidollista ja huollollista sekä kokonaisuutena arvioiden puolustettavaa, kun otetaan huomioon lapsen käyttäytyminen ja tilanne muutoinkin* (LsL 417/2007, 68 §). Kiinnipidon määrittelystä lastenkotikontekstissa sekä siihen liittyvästä kriittisestäkin kotimaisesta ja kansainvälisestä keskustelusta on tarkempaa tietoa Kiinnipito lastenkodissa -julkaisussa (Hoikkala 2014, 9–13).

Työntekijän tilannetaju yksittäisissä tilanteissa edellyttää ennakoivaa työotetta, aitoa kohtaamista, läsnäoloa ja vuorovaikutusta, kuuntelua ja kuulemista sekä tapahtumien ja ilmiöiden havaitsemista. Väkivallan käsittely lastenkotiyhteisön lasten kanssa on tärkeää. Tässä esiteltävien menetelmien ja aiemman kirjallisuuden perusteella yksittäisiä väkivaltatilanteita voi jäsentää seuraavien vaiheiden kautta:

6.1 AVEKKI-toimintatapamalli

Pekka Häikiö, erityistyöntekijä/työsuojelupäällikkö, Nuorten Ystävät

AVEKKI-toimintatapamalli on kehitetty työyhteisön uhka- ja väkivaltatilanteisiin. AVEKKI on akronyymi sanoista aggressio, vuorovaikutus, ennaltaehkäisy, kehittäminen, koulutus ja integrointi (Aho ym. 2015, 10).

Toimintatapamallin tausta ja tiedollinen perusta

AVEKKI on Savonia-ammattikorkeakoulun vuosina 2005–2007 johtaman projektin tuottama toimintatapamalli, joka on kehitetty antamaan työntekijöille valmiuksia väkivaltatilanteiden ennaltaehkäisyyn ja kohtaamiseen. Työntekijöitä on koulutettu tähän toimintatapamalliin muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluorganisaatioissa. Lisäksi koulutusta on annettu pelastus-, turva-, opetus-, diakoniatyö- ja vartiointialoilla. (Hakkarainen ym. 2006, 7.)

Kohde ja tavoite

AVEKKI-koulutukset toteutetaan työyhteisöille vastaamaan niiden tarpeita. Koulutus painottuu ennaltaehkäisyyn, ja laajempi kokonaisuus tuo mukanaan opetusta aggression hallinnasta. Koulutus räätälöidään kunkin työyhteisön tarpeiden mukaan. (Aho ym. 2015, 8–9.)

Toteuttamistapa

AVEKKI I -koulutus on 12–24 tunnin peruskurssi. Ylläpitokoulutuksissa kerrataan jo aiemmin opittuja tietoja ja taitoja. AVEKKI II -koulutuksen laajuus on 9 opintopistettä, ja se antaa valtuuden toimia kouluttajana työyhteisöissä. Vuonna 2015 Suomessa oli jo 120 kouluttajaa. (Aho ym. 2015, 8–9.) AVEKKI-toimintatapamallin AVEKKI I -koulutuksessa on seuraavat kokonaisuudet: turvallisuuteen ja vuorovaikutukseen vaikuttavat tekijät, ennaltaehkäisy ja ennakointi, työntekijän ammatillisuuden ja vireystilan hallinta, työpaikan uhka- ja väkivaltatilanteiden arvioiminen, toimintatavan valinta ja turvallinen hallinta, tarvittavat jatkotoimenpiteet ja jälkiselvittely sekä toiminnan arvioiminen ja siitä oppiminen. AVEKKI -toimintatapamalli on kehitetty väkivallan ennaltaehkäisyyn, ennakointiin ja hallintaan. Toimintatapamalli on osa työnteon ajattelumallia sekä turvallisen työn tekemisen viitekehystä.

Toimintatapamalli ei tarkoita pelkkää väkivaltatilanteen hoitamista vaan myös työn suunnittelua, toimintaa, yhteistyötä ja yhteisöllistä mallia kohdata asiakas yhteisymmärryksessä ja turvallisesti. (Emt., 11.) Huolellinen ja ennalta määritetty perustehtävä ja yksilön sitoutuminen perustehtävään sekä hyvä työilmapiiri ovat osa parempaa turvallisuuskulttuuria. Yhteisöllisyys ohjaa AVEKKI-toimintatapamallin luokitusta. (Emt., 29.)

Kaaviossa 1. on esitetty AVEKKI-väkivaltatilanteiden luokitus. Arvioiva keskustelu asiakkaan kanssa antaa alustavan käsityksen mahdollisista väkivallan uhkatekijöistä, kuten päihiteiden tai huumeiden käytöstä tai aikaisemmista väkivaltatilanteista. Ennakointia tehdään jokaisella värillä. (Aho ym. 2015, 31; Hakkarainen ym. 2006, 42–43.) Luokitusta ohjaavat oikeudelliset perusteet, arvioiva keskustelu, ennakointi ja yhteisöllisyys. Oikeudellisiin perusteisiin liittyy työtä

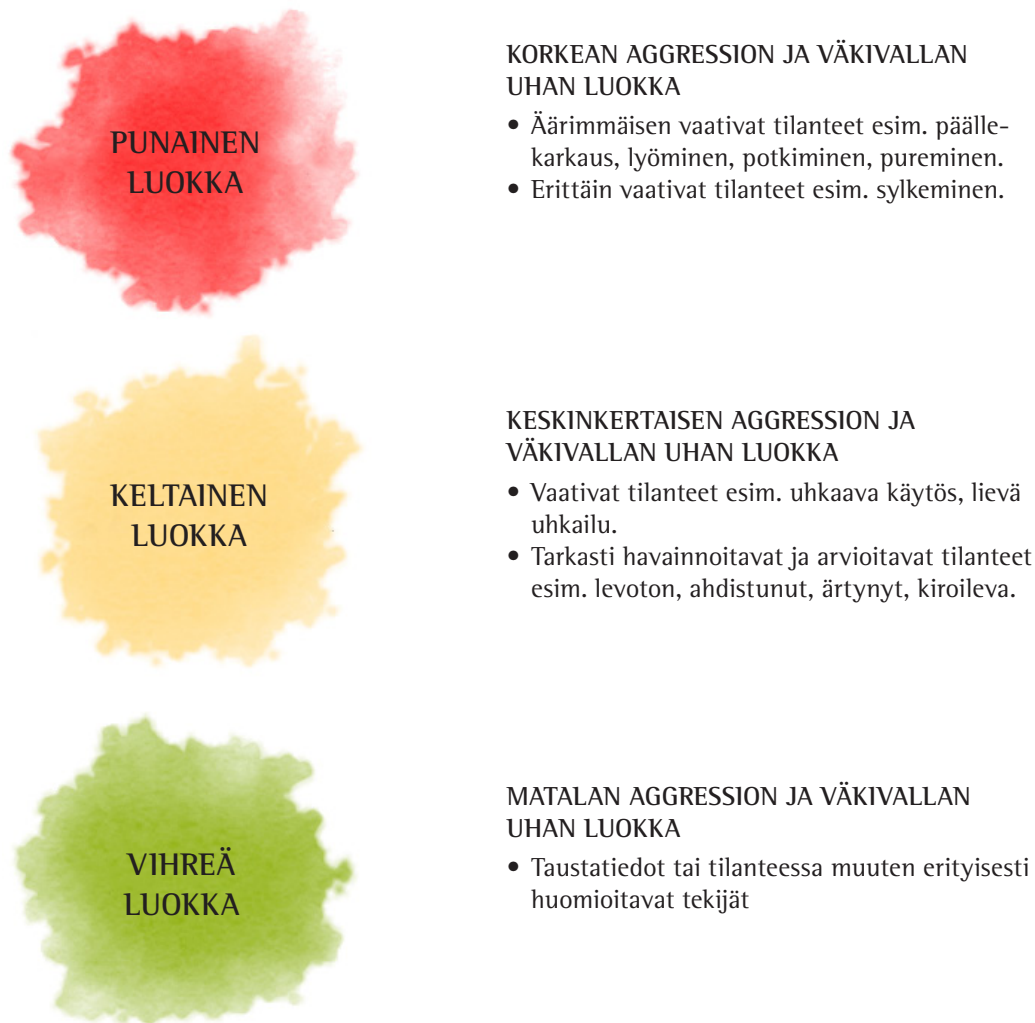
ohjaavat lait ja asetukset, kuten esimerkiksi laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä 559/1994, laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992 ja lastensuojelulaki 417/2007 sekä laki sosiaali-
huollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. Luokituksessa noudatetaan kolmea väri-
symbolia: vihreä, keltainen ja punainen. Luokitus ohjaa työntekijää jäsentämään uhka- ja väki-
valtatilanteet ammatillisesti ja kohdentamaan oman toimintansa oikealla tavalla. Värisymboleilla
havainnollistetaan työtilanteiden kärjistymistä ja korostetaan varhaista puuttumista uhkaaviin
tilanteisiin jo vihreällä tasolla. Aggression syntyprosessia ymmärtämällä työntekijä saavuttaa
paremman kyvyn ennaltaehkäistä väkivaltatilanteita. (Aho ym. 2015, 31–32.)

Vihreä luokka on matalan aggression ja väkivallan uhkaa kuvaava väri, ja tässä luokassa pe-
rustyö ja arki ovat sujuvaa. Avainsanoja ovat vuorovaikutus, ennakointi ja havainnointi sekä
turvallisuus. Mahdollisiin ennakoitaviin ongelmatilanteisiin reagoidaan asiakkaan tausta ja eri-
tyistarpeet huomioiden. Asiakkaan rauhallista tunnetilaa pidetään yllä, ja työn toiminnot koh-
dennetaan vastaamaan asiakkaan tarpeita. Asiakas huomioidaan kokonaisvaltaisesti perustehtä-
vän vaatimusten mukaisesti. (Aho ym. 2015, 32; Hakkarainen 2006, 42.)

Keltainen luokka on keskinkertaisen aggression ja väkivallan uhan väri, joka kuvaa vaativaa
tilannetta. Työntekijä havaitsee haasteellisemman, arkisen tilanteen, jossa esiintyy esimerkik-
si hermostuneisuutta, sanallista vastarintaa tai aggression ensimmäisiä merkkejä. Siirryttäessä
vihreältä tasolta keltaisen luokkaan työyhteisössä on käytössä varasuunnitelma. Tuolloin otetaan
käyttöön tehostettu vuorovaikutus, työparityöskentely tai tehostettu läsnäolo ja työsuunnitel-
man uudelleen organisointi. Työntekijän tehostettu kyky arvioida tilanteen vaatimat toimet ko-
rostuvat, samoin toimet oman tunnetilan säätelämiseksi. (Aho ym. 2015, 33; Hakkarainen 2006,
42.)

Punainen luokka on korkean aggression ja väkivallan uhan väri, joka viittaa ilmeiseen tai välittö-
mästi uhkaavaan väkivaltaan. Asiakkaan käytös voi olla hallitsematonta, sekavaa tai esimerkiksi
raivokasta. Tuolloin asiakas toimii usein primitiivisten tunteiden ohjaamana. Konkreettinen väki-
valta kohdistuu esineisiin, rakenteisiin tai ihmisiin. Häätasuunnitelman toteuttaminen punaisessa
luokassa noudattaa ennalta harjoiteltua kaavaa. Toimia ovat lisäävun hälyttäminen, muiden
asiakkaiden turvaaminen tai tilanteen ratkaiseminen viranomaisyhteistyöllä. Käytettäviin mene-
telmiin voi myös kuulua se, että työntekijät taltuttavat asiakkaan pitämällä hänestä kiinni. (Aho
ym. 2015, 33–34; Hakkarainen 2006, 42.)

Väkivaltatilanteiden luokitus AVEKKI-toimintatapamallissa

Kaavio 1. Väkivaltatilanteiden luokitus Savonia ammattikorkeakoulun kuviota mukailleen.

Vaikuttavuus

AVEKKI -toimintatapamallin vaikuttavuudesta on saatavilla tietoa lähinnä ammattikorkeakouluopiskelijoiden opinnäytetöistä, mutta myös väitöskirjatasoista tutkimusta on tehty ja tekeillä. Sairaalat ovat myös tehneet omia tilastaselvityksiään väkivaltatilanteiden määrästä, ja on voitu osoittaa, että vähentyneillä väkivaltatilanteiden lukumäärien ja AVEKKI-koulutusten välillä on olemassa yhteys. (AVEKKI – Savonia 2017, haettu 26.8.2017.)

Käyttökokemuksia eri näkökulmista

Seuraavassa muutama esimerkki AVEKKI-toimintatapamallin käyttökokemuksista eri näkökulmista. Seija Taattola (2007, 66) on selvittänyt väitöskirjassaan koulutukseen osallistujien arviota sosiaali- ja terveydenhuollon väkivallan ennaltaehkäisyyn ja hallintaan kehitetyn kouluttajakoulutuksen (AVEKKI II) toteutuksesta ja hyödyllisyydestä. Tulosten mukaan teoriaopetus antoi

eniten tietoa AVEKKI-toimintatapamallin arvoista ja eettisistä perusteista sekä ennakoinnista hoitajan näkökulmasta. Vähiten osallistujat kokivat saaneensa tietoa opettamisesta ja oppimisesta sekä yhteisöllisyydestä. Käytännön opetuksessa hyvää opiskelijoiden mielestä oli potilas- ja työturvalliset otteet sekä mahdollisuus soveltaa opittua eri toimintaympäristöihin. Parannettavaa opetuksessa oli uskottavuusongelma itsensä suojaamisessa, mistä aiheesta vastaajat arvioivat myös saaneensa vähiten tietoa. Eniten tietoa opiskelijat puolestaan arvioivat saaneensa rajoittamismenetelmistä. Demonstraatioiden, keskustelujen ja käytännön harjoitusten koettiin edistävän oppimista. Muita oppimista edistäviä tekijöitä olivat korkea motivaatio, ryhmän vuorovaikutteinen ilmapiiri ja hyvät kouluttajat. Koulutuksen tiivis ohjelma sekä vuorotyön tuomat haasteet koulutuspäivien aikana sen sijaan häiritsivät oppimista. Koulutuksen jälkeen oppimista edistäviksi tekijöiksi koettiin koulutuskokemus sekä organisaation johdon ja työkavereiden tuki. Oppimista häiritseviä tekijöitä puolestaan olivat ajan puute suunnittelulle sekä kouluttamiselle ja organisaation johdon tuen puuttuminen.

Matti Heinänen, Anni Juntunen ja Tuomas Juutti (2009, 2) selvittivät opinnäytetyössään AVEKKI 1 -koulutukseen osallistuneiden mielipiteitä koulutuksen sisällöstä ja soveltuvuudesta työelämän väkivaltatilanteisiin. Heidän johtopäätöksensä oli, että AVEKKI 1 -koulutus soveltuu väkivaltatilanteiden ennaltaehkäisyyn ja parantaa työturvallisuutta väkivaltatilanteissa.

Kirjallisuus

Aho, Jukka & Airaksinen, Keijo & Hakkarainen, Kari & Lommi, Risto & Taattola, Seija (2015) AVEKKI-kouluttajan käsikirja. Savonia-ammattikorkeakoulun julkaisusarja D5/8/2015. Kuopio: Savonia-ammattikorkeakoulu.

AVEKKI - Savonia | Ammattikorkeakoulu 2017.

<http://avekki.savonia.fi/index.php/kehitys-ja-tutkimus>. Haettu 26.8.2017.

Hakkarainen, Kari & Heikkinen, Arto & Hietanen, Aija & Jokiniemi, Krista & Lommi, Risto & Taattola, Seija (2006) AVEKKI-toimintatapamalli. Tietoa ja taitoa kouluttajalle. Kuopio: Savonia-ammattikorkeakoulu.

Heinänen, Matti & Juntunen, Anni & Juutti, Tuomas (2009) AVEKKI 1 -koulutukseen osallistuneiden mielipiteitä koulutuksen sisällöstä ja soveltuvuudesta työelämän väkivaltatilanteisiin. Hoitotyön koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Kuopio: Savonia-ammattikorkeakoulu.

<https://theseus.fi/bitstream/handle/10024/5259/OPN.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä 559/1994. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940559>

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>

Lastensuojelulaki 417/2007. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Taattola, Seija (2007) Väkivallan ennaltaehkäisy ja hallinta sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön arvioita AVEKKI kouluttajakoulutuksesta. Hoitotiede: Terveystieteiden opettajankoulutus. Kuopion yliopisto: Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. https://www.uef.fi/documents/370514/635606/Tiivistel-mat_2007.pdf/f3ad20b8-c232-403c-97b2-0c19b5fc31f7. Haettu 26.8.2017.

6.2 Hallittu fyysinen rajoittaminen (HFR)

Reijo Aunio, lehtori ja menetelmän vastuukouluttaja, Turun AMK ja Susanna Hoikkala

Menetelmän tausta ja tiedollinen perusta

Hallittu fyysinen rajoittaminen (HFR) tarkoittaa hankalissa asiakastilanteissa käytettävää ryhmätyömenetelmää, jonka avulla voidaan rajoittaa inhimillisin keinoin kontrolloimatonta ja mahdollisesti aggressiivista käyttäytymistä. Fyysinen rajoittaminen ei ole erillinen tekniikka, vaan sen tulisi olla osa yhteisön yleistä toimintatapaa, jossa pyritään koko ajan toimimaan asiakkaan parhaaksi. HFR -hallintatekniikat eivät perustu voimankäyttöön. (<https://www.turkuamk.fi/fi/tyoelamapalvelut/koulutushaku/hfr-koulutus/>)

Suomessa menetelmää alettiin kouluttamaan, soveltamaan ja kehittämään 2000-luvun alussa. Menetelmän juuret juontavat hoitotyön käytäntöihin Englannissa ja Kanadassa, joissa psykiatrisessa hoitotyössä on ollut käytössä Control & Restraint -tekniikka väkivaltatilanteiden hallintaan. Tässä tekniikassa käytettiin myös kipua tilanteiden hallinnassa (esim. rannelukkojen käyttö). Suomessa Turun ammattikorkeakoulussa kehitetyssä HFR-menetelmässä kuitenkin luovuttiin kiputekniikoiden käytöstä. Kiputekniikoiden käytön hyödyllisyyttä alettiin kyseenalaistaa, sillä esimerkiksi psykiatrisessa hoitotyössä psykoottisesti oireilevat potilaat eivät välttämättä edes tunnista kivun tunnetta. Kiputekniikoita sisältäville menetelmille ryhdyttiin siis kehittämään vaihtoehtoja. Psykiatrisessa hoitotyössä käytetyillä AHHA- ja VETH-menetelmät ovat taustaltaan hyvin samantyyppisiä kuin HFR-menetelmä.

Suomessa HFR-menetelmä rekisteröitiin Turun AMK:lle, joka on sittemmin kehittänyt sitä edelleen ja järjestänyt koulutusta. Menetelmällä on ollut rekisteröity kauppanimi, mutta rekisteröinti on sittemmin vanhentunut. Rekisteröinnillä haluttiin tehdä ero sellaisiin HFR-nimeä käyttäneisiin koulutuksiin, jotka eivät ole alkuperäiseen menetelmään perustuvia (esimerkiksi budolajiharrastuksiin liittyviä koulutuksia). HFR-menetelmä perustuu ihmisen kehitystä, kasvua ja mielenterveyttä sekä vuorovaikutusta ja vuorovaikutustilanteita koskevaan teoreettiseen ymmärrykseen.

HFR-menetelmässä keskeistä on aggressiotilanteiden hallinta ja oikeaoppisten hallintatekniikoiden soveltaminen tarpeen mukaan. Aggressiotilanteiden hallinnassa painottuu tilanteiden ennakointi ja vuorovaikutus. Fyysinen hallinta ja kiinnipito ovat lähtökohtaisesti äärimmäiset toimintatavat. Niiden opettelu ja oikeanlainen soveltaminen ovat kuitenkin tärkeitä: jos fyysiseen hallintaan joudutaan turvautumaan, on tilanteen oltava turvallinen sekä kiinnipidettävälle että tilanteeseen osallistuville työntekijöille.

Kohderyhmät

HFR-koulutus on suunnattu työntekijöille, joten kouluttajat eivät työskentele suoraan lasten ja nuorten kanssa.

Alkujaan menetelmä oli tarkoitettu käytettäväksi pääasiassa mielenterveys- ja kehitysvamma-palveluissa sekä lapsi- ja nuorisopsykiatriassa. Menetelmän käyttöalueet ovat sittemmin laajentuneet kasvatusta ja sosiaalialalle, ja nyt sitä sovelletaan peruskoulujen ja ammatillisten oppilaitosten lisäksi myös varhaiskasvatuksessa ja joissakin lastensuojelun laitoshoidon yksiköissä. Esimerkiksi koulunkäyntiavustajia koulutetaan menetelmän käyttöön. Menetelmää voidaan soveltaa kaikenikäisille pikkulapsista vanhuksiin.

Koulutuksesta

Koulutus koostuu kaksipäiväisestä peruskoulutuksesta ja puolen vuoden välein järjestettävästä ylläpitokoulutuksesta. Koulutuksissa tuodaan esille paljon erilaisia aggressiotilanteisiin liittyviä näkökulmia. Myös mielenterveys- ja päihdealan kysymyksiä käsitellään. Erityislastenkodeissa ja -luokilla myös esimerkiksi autismin kirjoon liittyvät näkökulmat ovat tärkeitä aiheita käsitellä, samoin kipuherkkyyshäiriöt.

Koulutuksessa korostetaan, että lapsen ja nuoren kehitysvaiheiden huomiointi ja tunteminen, lasten yksilöllisten taustojen ja käyttäytymisen tunteminen ja niihin huomion kiinnittäminen ovat menetelmän soveltamisessa keskeisiä. Toiminnan yksilöllinen mukauttaminen tilanteen ja yksilön mukaan on tärkeää, vaikka esimerkiksi lastenkodeissa yhteiset säännöt ovat toki keskeisiä.

Menetelmän toteuttaminen

HFR-menetelmän lähtökohtana on, että tilanteessa olisi aina vähintään kaksi työntekijää. Tilanteen läpivieminen onnistuu paremmin useamman työntekijän voimin, koska yksin toimimisessa on riskinsä. Esimerkiksi lasten keskinäisissä tappeluissa on tärkeää erottaa tappelun osapuolet turvallisesti toisistaan mahdolliset muut läsnäolijat huomioiden. Koulutuksissa kiinnitetäänkin huomiota käytännön tasolla toimimiseen ja tekniikoiden harjoitteluun käytännössä. Eri tekniikoin tehtävässä fyysisessä hallinnassa on tärkeää kivun välttäminen (kiputekniikoita ei käytetä) ja tilanteen turvallinen hallinta.

Turvallisuuden näkökulmasta yksilön turvallisuuden arviointi ja siihen liittyvät riskit ovat ensisijaisia. Huomiota kiinnitetään myös työympäristön kehittämiseen. Menetelmää käytetään arvioimaan ympäristön ja mahdollisten tilanteiden riskitekijöitä, kuten henkilökunnan mahdollista provokaatiota hankalissa tilanteissa. Henkilökunnan nähdään olevan keskeisessä asemassa siinä, miten he voivat omalla käyttäytymisellään ehkäistä tilanteiden eskaloitumista. Provokaation käsite on keskeinen: on erittäin tärkeää, että henkilökunta ei ryhdy provosoimaan tilannetta millään tavalla. Työntekijän oma turvallisuuden tunne täytyy saada konkretisoitua: miten minä voin olla tässä tilanteessa turvallisesti. Miten työntekijä saa verbaalisesti purettua asioita siten, ettei tilanne eskaloituisi fyysiseen kiinnipitoon. Miten työntekijä voi toimia esimerkiksi pitkittämällä tilannetta puheen avulla ja saada sitä kautta tilanteen rauhoittumaan. Myös ruumiinkieleen

kuten henkilöiden välisiin välimatkoihin ja asentoihin kiinnitetään huomioita, samoin siihen, miten olla fyysisesti läsnä keskustelussa ja keskustelutilanteessa.

Koulutuksen tavoitteena on vahvistaa ammattilaisten käsitystä siitä, että erilaisten toimintavaihtoehtojen löytäminen on mahdollista. ”Hetki kiinni” -ajattelun ja -toiminnan lopettaminen on mahdollista. Kouluttajan mukaan työntekijän oma epävarmuus ruokkii helposti äkkiratkaisuja, jolloin tilanteen hallintaan pyritään heti fyysisen kontaktin avulla. Siksi työntekijän oman mielen ja maltin kontrolloinnin ja esimerkiksi fyysisten oireiden hallinnan opettelu on tärkeää.

Koulutuksessa otetaan huomioon myös henkisen työssä jaksamisen näkökulma: miten kohdata työelämässä edellä kuvattuja tilanteita ja miten tulla sinuiksi niiden kanssa. Tavoitteena on ehkäistä työntekijöiden loppuun palamista. Työntekijän oman itsen hoitaminen ehkäisee kyynistymistä ja mahdollistaa tilanteiden hyvää hallitsemista loppuun asti.

Esimerkkitilanne, jossa nuori ryhtyi riehumaan ja hänen pinnansa oli tiukalla. Työntekijät arvioivat ensin nuoren mahdollisen itsetuhoisuuden. Todettuaan, ettei itsetuhoisuuden vaaraa ollut, työntekijät pystyivät ohjaamaan nuoren ulos rauhoittumaan henkilökunnan kanssa. Näin vältettiin koko yhteisön joutuminen tunnemyrskyn valtaan. Tällainen toiminta kuitenkin edellyttää, että yksilöt tunnetaan hyvin. Ventovieraan arviointi on aina vaikeampaa.

Aggressio- ja väkivaltatilanteiden jälkipuinnissa kiinnitetään huomiota tapahtuneen verbalisointiin ja toiminnan tarkoituksen kuvaamiseen: ”jouduttiin toimimaan näin, jotta”. Lapselle tai nuorelle ei saa jäädä sellaista käsitystä, että vahvemmat hallitsevat ilman perustetta, vaan toiminnalla on oltava perusteltu syy.

Väkivaltatilanteet koskettavat kaikkia osapuolia. Fyysinen puuttuminen on niin iso asia, ettei sitä voi ohittaa. Yhteisössä tilanteiden purkaminen on tärkeää, koska se vähentää ongelmien mystifointia ja pelkoa. On selkeä syy sille, että on jouduttu toimimaan tietyllä tavalla. Lastenkodissa työskentelevien on tärkeää tunnistaa se, että lapset myös peilaavat omia aiempia vuorovaikutussuhteitaan työntekijöihin. Vaikka yhteiset pelisäännöt ja niistä kiinnipitäminen on tärkeää, yksilölliset eroavaisuudet ja mahdolliset tilannekohtaiset joustot pitää pystyä huomioimaan lastenkotityön arjessa.

Henkilökunnan on tarpeen purkaa suurin tunnelataus esimerkiksi 10 minuutin rauhoittumisella ennen työtehtäviin palaamista. Jos joku on vahingoittunut, isompi tilanteen analysointi on hyvä tehdä parin päivän sisään. Tilanteiden purkamisen tavoitteena on myös oppia ja ottaa hyöty irti sen analysoimisesta, miten tilanteessa toimittiin.

Vaikuttavuus

Turun AMK:lla ei ole seuranta menetelmän soveltamisesta ammattilaisten toiminnassa. Koulutuksista kerätään palautetta, ja palautteen mukaan koulutuksessa saatua tietoa pidetään tarpeellisenä. Eräälle lastenkotipalveluita tuottavalle yritykselle noin kahden vuoden ajan toteutetusta

koulutuksesta on saatu selkeää palautetta, jonka mukaan HFR-koulutus ja sen käytäntöön soveltaminen korreloi selkeästi kiinnipitotilanteisiin liittyvien työtapaturmien vähenemiseen.

6.3 Hoidollinen kiinnipito

Anu Lehto, palvelutoiminnan johtaja, Pelastakaa Lapset ry ja Susanna Hoikkala

Järjestön lastenkodeissa käytetään kiinnipitoa hoitomuotona tilanteissa, joissa lapsen tuhoavaa ja aggressiivista käyttäytymistä ei saada vuorovaikutuksen keinoin hallittua. Keskeisenä lähtökohtana on ajatus siitä, että väkivaltainen, aggressiivinen ja tuhoava käytös traumatisoi sekä tekijää että uhria. Se ei koskaan tue lapsen kasvua ja kehitystä. Tästä syystä työntekijät pyrkivät aina ennaltaehkäisemään tai estämään tuhoavaa ja aggressiivista käytöstä. Tavoitteena on vuorovaikutuksen keinoin estää tilanteiden kehittyminen väkivaltaisiksi, ja kiinnipitoa käytetään viimesijaisena toimenpiteenä silloin, kun lapsi ei ole puheella tavoitettavissa. (Köykkä & Lehto 2016.)

Kiinnipito ymmärretään hoidollisena toimenpiteenä, jonka teoreettinen tausta on varhaisen vuorovaikutuksen häiriöitä selittävissä psykoterapeuttisissa lähestymistavoissa ja jonka keskeisinä elementteinä ovat turvallisuus ja vuorovaikutus (ks. tarkemmin Hoikkala 2014, 60). Kiinnipito lastenkodissa -menetelmää ja siihen sisältyvien fyysisten kiinnipitotekniikoiden käyttöä on kehitetty yhteistyössä Defconsys Oy -nimisen yrityksen kanssa monen vuoden ajan. Se sisältää jäsennyksen vihan, aggression ja väkivallan kehittymisestä. Fyysiset tekniikat perustuvat kivuttomiin ja turvallisiin kiinnipito-otteisiin. Lastenkotien työntekijöitä koulutetaan menetelmän käytössä vuosittain kaksipäiväisessä Aggressiivinen käytös ja turvallinen hoito -koulutustilaisuudessa. Ensimmäinen päivä koostuu menetelmän teoriaosuudesta, toinen kiinnipito-otteiden harjoittelusta.

Menetelmän keskeisinä lähtökohtina ovat lainmukaisuus ja läpinäkyvyys. Viime vuosina järjestössä on kiinnitetty erityistä huomiota lapsen asemaan, osallisuuden mahdollistamiseen ja lapsen oikeuksien toteutumiseen kiinnipitotilanteissa. Kaikista kiinnipitotilanteista laaditaan aina lastensuojelulain edellyttämä kirjallinen selvitys (ratkaisu), mikä toimitetaan lapselle, hänen huoltajilleen ja hänen asioistaan vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Raportit käydään myös läpi yhteistyössä organisaation lastensuojeluun erikoistuneen lakimiehen kanssa, joka arvioi toiminnan lainmukaisuutta. Lakimies on mukana myös edellä mainitussa koulutuskokonaisuudessa, jotta lastenkotitoiminnan lainsäädännöllinen perusta pysyy selkeänä työntekijöille. Laillisuusvalvojat seuraavat niin ikään rajoitustoimenpiteiden toteuttamista lastenkodeissa. Menetelmästä on myös kirjallinen kuvaus, ja siitä on laadittu järjestön sisäiseen käyttöön tarkoitettu ohjeistus. Menetelmästä kerrotaan myös lastenkodin esitteessä. Lastenkodeissa on käytössä kirjallinen kriisi- ja jälkipuintisuunnitelma. Kiinnipitoa lastenkodissa on myös tutkittu (Hoikkala 2014).

Pelastakaa Lapset ry:ssä väkivallattoman ja turvallisen sijaishuoltoympäristön luominen tunnistetaan vaativaksi tehtäväksi. Siihen kuitenkin pyritään säännönmukaisten koulutusten ja selvitysten keinoin. Tavoitteena on kiinnipitojen vähentäminen. Kiinnipitojen välttäminen viimeiseen asti nähdään tärkeäksi, koska kiinnipitotilanteesta voi muodostua lapselle uusi väkivallalle altistumisen kokemus. Näin voi käydä, vaikka tilanteessa toimittaisiin kuinka oikeaoppisesti.

Kiinnipitojen vähentäminen on siis tavoitteena, mutta joissakin tilanteissa niitä on pakko toteuttaa. Ensisijaista on tilanteen rauhoittaminen ja osapuolten turvallisuuden takaaminen. Kiinnipitojen toimivuuden arviointi edellyttää työntekijältä ”pelisilmää”: hänen on osattava arvioida yksilöllisesti, miten menetelmä toimii kunkin lapsen kohdalla. Kiinnipito lastenkodissa -menetelmä sisältää myös työsuojellisuuden ulottuvuuden.

Kohde ja tavoite

Pelastakaa Lapset ry:n mukaan kiinnipitojen määrä vaihtelee lasten ja nuorten tarpeiden mukaan. Erityislasternkodissa, jonne sijoitetaan haastavampia lapsia, kiinnipitoja on huomattavasti enemmän kuin kuntouttavaa sijaishuoltoa antavissa lastenkodeissa eli ns. peruslastenkodeissa. Toisaalta erityislasternkodissa kiinnipitojen määrä on vähentynyt enemmän kuin muualla. Arvioiden mukaan yksi tähän vaikuttava tekijä on suurempi henkilökuntamäärä, johon kuuluu myös kolme sairaanhoitajaa.

Kiinnipidon tavoitteena on estää lasta vahingoittamasta itseään, muita tai ympäristöään (Hoikkala 2014). Menetelmän tavoitteena on paitsi ehkäistä ennalta mahdollisia väkivaltatilanteita, myös taata kiinnipitotilanteiden turvallisuus ja välittömän vuorovaikutuksen säilyminen tilanteessa sekä mahdollistaa kaikkien osapuolien kannalta toimiva tilanteiden jälkipurku.

Toteuttamistapa

Menetelmä on jaettavissa ennaltaehkäisyyn, väkivalta- ja kiinnipitotilanteessa toimimiseen sekä jälkikäsittelyyn.

Ennaltaehkäisy

Lastenkodeissa pyritään ennaltaehkäisemään mahdollisia väkivaltatilanteita arjessa hyvän perhedytyksen, tilojen fyysisen turvallisuuden, aikuisten riittävän läsnäolon, Aggressiivinen käytös ja turvallinen hoito -koulutuksen ja -materiaalien sekä käytännön harjoittelun keinoin. Tilanteita ennalta ehkäisevässä toiminnassa on keskeistä lasten hyvä ja yksilöllinen tunteminen. Ennaltaehkäisyyn kuuluu myös arjessa tehtävä tilannearviointi ja lasten oireilun ennakoointi sekä keskustelu ja vuoropuhelu niin lasten kanssa kuin työntekijöiden kesken. Tuhoavaan ja aggressiiviseen käytökseen puuttuminen lasten kotikontekstissa edellyttää työryhmältä riittävää yhteistä ymmärrystä aggressiosta. Aggressiivisen ja väkivaltaisen käyttäytymisen yhteinen määrittely on välttämätöntä, samoin se, miten työryhmä puuttuu eri tavoin ilmenevään aggressioon johdonmukaisesti. (Köykkä & Lehto 2016.)

Lastenkotityössä aikuisjohtoisuudella tarkoitetaan sitä, että työntekijät luovat arjessa turvaa lapselle, huolehtivat ja pitävät kiinni turvallisista rakenteista, huomioivat lapsen kyvyn ottaa vastuuta yksilöllisesti ja tarjoavat lapsille mahdollisuuksia tulla kuulluiksi. Lasten kanssa keskustellaan myös aggression hallinnasta ja siitä, että väkivaltatilanteessa tilannekohtainen päätösvalta siirtyy hetkellisesti kokonaan aikuisille. Kiinnipitomenetelmän käyttö hoitomenetelmänä myös kirjataan tilannekohtaisesti lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelmaan, jos sen käytön mahdollinen tarve tunnistetaan lapsen hoidossa. Menettelyllä halutaan korostaa läpinäkyvyyttä ja toimenpiteen hoidollista luonnetta. (Köykkä & Lehto 2016.)

Yhteisöllisyyden tukeminen tarkoittaa sitä, että asioita käsitellään yhteisesti yhteisössä aikuisten ja lasten kesken. Vaikka kiinnipitotilanne kohdistuu usein vain yhteen lapseen, siihen kuuluu myös vahva yhteisöllinen elementti. (Hoikkala 2014.) Lastenkodeissa täytyy tunnistaa myös se, että kärjistyneissä tilanteissa toinen lapsi voi rauhoittaa toista lasta.

Toiminta tilanteessa

Kiinnipitotilanteessa aikuisjohtoisuus ja vuorovaikutus ovat keskeisessä asemassa. Tilanteessa yhdellä työntekijällä on tilannejohtajan rooli, ja mukaan tilanteeseen tuleva toimii tukijana. Menetelmän käyttö arvioidaan aina tilanteen mukaan. Työntekijän oman itsensä ja esimerkiksi vihantunteiden hallinta on keskeistä, samoin vuorovaikutustaitojen hyödyntäminen. Aikuinen vahvistaa puheillaan ja teoillaan lapsen turvallisuudentunnetta. Lapsen kohtelu kunnioittavasti, nöyryyttämättä ja uhkailematta vahvistaa toiminnan hoidollista ja huolenpitävää luonnetta, samoin aikuisen rauhoittava puhe kiinnipidon aikana. (Köykkä & Lehto 2016.)

Jälkikäsitteleminen

Tilanne puretaan asteittain yksilö- ja tilannekohtaisesti keskustellen lapsen rauhoituttua. Lasta autetaan ymmärtämään syy-seuraussuhteita omaksumaan vaihtoehtoisia toimintatapoja vastaavanlaisissa tilanteissa tulevaisuudessa. Muutosten aikaansaaminen saattaa kestää jopa vuosia. Myös anteeksipyytämisen taitoa harjoitellaan.

Tilannetta käsitellään myös yhteisöllisesti muiden tilanteessa läsnä olleiden lasten kanssa keskustellen. Työntekijöiden välinen tilannepurku tapahtuu työvuoron aikana. Jälkikäsitteilyyn kuuluvat myös ilmoitus lapsen kotiin, ratkaisu-lomakkeen laatiminen, uhka- ja vaaratilannereportoinnista huolehtiminen ja tarvittaessa työterveyshuollon kanssa tehtävä jälkipuinti. Kiinnipitotilanteesta ilmoitetaan aina sosiaalityöntekijälle, jolle toimitetaan virallinen raportti samoin kuin vanhemmille. Määräaikaisiin raporttikoosteisiin kirjataan kiinnipitojen määrä.

Vaikuttavuus

Kiinnipitojen vaikuttavuutta seurataan sekä yksilökohtaisesti että yleisemmällä tasolla määrällisenä kehityksenä. Kuten aiemmin todettu, järjestön lakimies tarkistaa kaikki kiinnipitoselvitykset juridiikan näkökulmasta.

Kiinnipitojen määriä seurataan systemaattisesti, ja seurannan mukaan määrä on viime vuosina vähentynyt. Tilanteet lastenkodeissa vaihtelevat sijoitettuna olevien lasten ja nuorten tarpeiden mukaan. Uudenlaisten toimintatapojen ja -kulttuurin omaksuminen on vuosia kestävä prosessi, jonka vahvistamiseen koko organisaatio on sitoutunut.

Käyttökokemuksia eri näkökulmista

Lapsen mielipiteen näkymiselle esimerkiksi kiinnipitotilanteen selvityksessä annetaan paljon painoarvoa. Lapsen osallisuutta vahvistavaksi toimintatavaksi nähdään myös se, että työntekijöitä kehoitetaan dokumentoimaan ratkaisuun esimerkiksi lapsen autenttinen kommentti. Lasten näkemyksiä kiinnipitotilanteista ja järjestössä laadittuja kiinnipitoratkaisuja on analysoitu Kiinnipito lastenkodissa -julkaisussa (Hoikkala 2014).

Sosiaalityöntekijöiltä on tullut vain vähän palautetta kiinnipitotilanteista. Vanhempien suhtautuminen ilmoittamiskäytäntöihin vaihtelee; joidenkin mielestä niitä ei tarvitsisi ilmoittaa lainkaan.

Kirjallisuus

Hoikkala, Susanna (2014) Kiinnipito lastenkodissa. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 23. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry. <http://docplayer.fi/6430766-Kiinnipito-lastenkodissa.html>

Köykkä, Sami & Lehto, Anu (2016) Kiinnipito hoidollisesta näkökulmasta. Julkaisematon koulutusmateriaali 19.4.2016.

6.4 MAPA® menetelmä haasteellisen käytöksen ennaltaehkäisyssä ja hallinnassa

Aulikki Yliniva, Lehtori, TtM, Erityistason mapakouluttaja, Suomen Mapa®-keskus, maavastaava

Management of Actual or Potential Aggression eli systemaattinen MAPA®-menetelmä kehitettiin Reaside-klinikalla Englannissa 1980-luvun loppupuolella. Malli luotiin vastapainoksi itsepuolustukseen perustuville tai hyvin rajoitettaville menetelmille (esim. Control and Restraint), joissa lukot ja ääriasennot sallittiin. Menetelmästä haluttiin hoito- ja hoivatyöhön sopiva, ennakointia painottava, järkevä, tehokas ja turvallinen, luonnollisia liikeratoja noudattava ja ääriasentoja välttävä malli. Menetelmä rantautui Suomeen noin kymmenen vuotta myöhemmin, ja henkilökunnan systemaattinen kouluttaminen alkoi vuonna 2000 Kellokoskella, jolloin nimenä käytettiin suomalaista käännöstä Väkivaltatilanteiden ennaltaehkäisy ja turvallinen hoito (VETH). Tampereella samasta koulutuksesta käytettiin nimeä Aggressiivisen asiakkaan hoidollinen hallinta (AHHA). Kouluttajakoulutukset aloitettiin vuonna 2005 Laurea-ammattikorkeakoulussa, ja nimeksi otettiin englantilaisittain MAPA®, joka yhdisti nämä samasta mallista syntyneet koulutusversiot.

Ennakoivat MAPA®-menetelmät vahvistuivat kansainvälisen yritysfuusion myötä, jossa MAPA®-lisenssin uudeksi omistajaksi tuli yhdysvaltalainen Crisis Prevention Institute (CPI).

CPI yhdisti metodiin pitkään kehitellyn *Nonviolent Crisis Intervention* -lähestymistavan, johon MAPA® Osallistujan työkirja perustuu. Lisensoitu mapakoulutus puolestaan perustuu MAPA® Osallistujan työkirjaan. Työkirjapohjainen opetus varmistaa sen, että koulutussisällöt ovat samat kaikkialla, missä menetelmä on käytössä. Tällä hetkellä MAPA®-menetelmä on käytössä noin 20 maassa 33 092 kouluttajan voimin, jotka kouluttavat vuosittain hiukan yli miljoona osallistujaa (Dadds, 2017). Suomessa menetelmä on käytössä useissa sairaanhoitopiireissä ja kunnissa ympäri Suomen, ja päivitettyjä ja aktiivisesti toimivia mapakouluttajia on 153 ja erityistason kouluttajia 13. Mapakoulutuksiin osallistui yhteensä 4529 osallistujaa vuosina 2016–2017. Sosiaalihuollossa toimii muutamia mapakouluttajia, mutta lastensuojeluyksiköissä toteutetuista koulutuksista ei ole erillistä tietoa. Koulutusten rekisteröinti aloitettiin vuonna 2016, kun Suomen MAPA®-keskus aloitti toimintansa ja maassa siirryttiin sertifioituun, työkirjapohjaiseen koulutusmalliin.

MAPA®-menetelmän kohde ja tavoite

Ammattihenkilöstö tarvitsee erityisiä kohtaamistaitoja, kun sijoitettu lapsi tai nuori ilmaisee tunteitaan ärsyyntyneesti ja provosoivalla, haasteellisella käyttäytymisellä. Henkilöstön taito hoitaa tilanne ammatillisesti voi estää haasteellisen tilanteen eskaloitumisen. Toiminnan tulee perustua positiivisen käytöksen vahvistamiseen, eettisiin käytänteisiin ja voimassa olevaan lainsäädäntöön, kuten lastensuojelulakiin (417/2007). Jos tilanne etenee uhkauksiin ja oman itsen, toisten tai ympäristön vahingoittamiseen, turvallisuuden säilyttäminen on olennaista laadukkaan palvelun takaamiseksi. Lastensuojelulaissa kiinnipitämisellä tarkoitetaan fyysistä kiinnipitämistä, jonka tarkoituksena on estää sekavaa lasta vahingoittamasta itseään tai muita laitoksen lapsia tai työntekijöitä tai suojata omaisuutta merkittävältä vahingolta. (LsL 417/2007, 68 §.)

MAPA®-menetelmä perustuu hoivan, hyvinvoinnin, suojaamisen ja turvallisuuden (*care, welfare, safety and security*) periaatteille, jotka vastaavat hoito- ja hoivaorganisaatioiden arvoperustaa. Näin turvataan niin haavoittuvien lasten ja nuorten laadukas hoito kuin henkilöstön turvallisuuskin.

MAPA®-koulutusohjelma kehitettiin, jotta henkilökunta pystyisi hallitsemaan haasteellista käyttäytymistä siten, että huolenpito ja riskien minimointi ovat etusijalla. Koulutusohjelma sisältää laajan non-verbaaliseen ja verbaaliseen ohjaukseen perustuvan osuuden, jossa henkilöstö miettii erilaisten harjoitusten avulla tapojaan puhua, lähestyä toista ja ohjata rauhoittavasti, kun asiakas on ahdistunut tai ärtyisä. Lisäksi ohjelma sisältää ohjausmenetelmiä, joiden avulla eriasteista fyysisesti uhkaavaa ja väkivaltaista käyttäytymistä voidaan hallita. Jos lapsen/nuoren käyttäytyminen on sekavaa ja levotonta, useimmiten riittää keskustelu, lapsen huomiointi ja lapsen huomion kiinnittäminen toisaalle. Toisinaan lapsi voidaan ohjata esimerkiksi istumaan ja juttelemaan hetkeksi (myönteinen kosketus – matala riski). Jos tilanteeseen sisältyy vastustamista ja uhkaa, hoitajat ohjaavat kahdestaan lapsen istumaan erilleen muista (keskiriski). Jos käytös on täysin hallitsematonta, esimerkiksi lapsen/nuoren omaa tai toisen terveyttä uhkaavaa, tarvitaan nopeaa väliintuloa haittojen minimoimiseksi (korkea riski).

Henkilöstö ohjataan riskinarviointiin ja sen mukaiseen riskinarvioinnin toteuttamiseen. MAPA®-menetelmä perustuu eettiseen filosofiaan, jonka ydinarvoja ja -periaatteita ja toiminta-

ohjeita voidaan monipuolisesti soveltaa erilaisiin asiakastilanteisiin. Koulutusohjelma ei ole mikään käsikirjoitus eikä resepti, jota henkilökunta voisi kriisitilanteiden kehittyessä noudattaa, vaan se edistää henkilökunnan päätöksenteon asiakaslähtöisyyttä ja ohjaa yhteiseen ongelmanratkaisuun riskikäyttäytymisen ehkäisemisessä, lievittämisessä ja hallitsemisessa. (MAPA® Osallistujan työkirja 2016, 46.)

MAPA®-menetelmällä toteutetut koulutukset

Työnantajan on luotava sekä sijoitetuille lapsille ja nuorille että henkilöstölle turvalliset puitteet. Jokaisella organisaatiolla tulisi olla ajantasainen ohjeistus haastavien tilanteiden hallintaan. Organisaation johdon vastuulla on varmistaa myös se, että henkilökunnalla on tarpeelliset ydintiedot ja -taidot. Kaikkien koulutusten tulee perustua ennakoivien menetelmien ensisijaisuuteen ja positiivisen käytöksen vahvistamiseen. Fyysisten interventioiden on aina oltava viimeinen vaihtoehto, kun kaikki mahdolliset ennakoivat menetelmät on kokeiltu, ja niitä saa käyttää ainoastaan silloin, kun tilanteeseen liittyy todellinen merkittävän vahingon riski.

Niissäkin tilanteissa, joissa rajoitustoimenpiteen käyttö on välttämätöntä, toimenpide tulee aina mitoittaa oikein ja valita lievin mahdollinen keino, jonka kesto tulee rajoittaa minimiin. Työnantajan tulisi arvioida, valtuuttaa ja hyväksyä koulutusohjelman puitteissa opetetut interventiot. MAPA®-osallistumismateriaali kuvineen tarjoaa työnantajalle koulutuksen suunnittelun välineen jo ennen koulutuksen alkamista. Työnantaja voi keskustella joko mapakouluttajan tai Suomen MAPA®-keskuksen kanssa siitä, mitkä menetelmät sopivat juuri heidän organisaatioonsa.

Erityisen haavoittuvia asiakasryhmiä kuten lapsia, autistisia henkilöitä ja vanhuksia varten on kehitetty omat koulutusohjelmat. Lasten osalta koulutuksessa keskitytään keinoihin vahvistaa positiivista käytöstä ja lapsen kehitysvaiheisiin. Joissakin toimintayksiköissä, kuten lastensuojelun erityisyksiköissä tai psykiatrisessa osastohoidossa, voidaan tarvita koulutusta korkean tai äärimmäisen riskin hallintaan, jolloin ratkaisuna on MAPA® Vaativien ja hätätilanteiden hallinnan koulutus. Se sisältää esimerkiksi omaa tai toisen terveyttä uhkaavan toiminnan rajoittamisen, keskenään riitelevien lasten/nuorten erottamisen toisistaan, lähestymisen hätätilanteissa ja hätätilanteen mukaisen fyysisen rajoittamisen.

Fyysiseen rajoittamiseen liittyvät riskit

Fyysinen rajoittaminen on ristiriidassa perusoikeuksien kanssa, joiden mukaan jokaisella ihmisellä on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen (PL 731/1999). Toiseen ihmiseen koskeminen ja kaikenlainen pakottaminen ovat julkisen vallan käyttämistä. Perusoikeuteen eli koskemattomuuteen kajoamisen tulee perustua lakiin. Eriasteisia ohjaavia ja rajoittavia menetelmiä käyttävän henkilöstön on tunnettava hyvin omaa alaansa koskeva lainsäädäntö ja saada koulutusta menetelmien asianmukaiseen käyttöön.

MAPA®-menetelmää on tutkittu kansainvälisesti eniten fyysisten riskien osalta. Kattavissa arvioinneissa fyysiset riskit on todettu vähäisiksi, jos menetelmää käytetään oikein. Fyysisten interventioiden käytön pitäisi etenkin pitkäaikaishoidossa perustua yksilölliseen kriisisuunnitelmaan,

jossa etsitään ehkäiseviä, positiivista käytöstä tukevia ja itsehallintaa vahvistavia, ei-fyysisiä menetelmiä kriisitilanteiden ehkäisyyn ja mietitään, millaiset ohjaus- ja rajoittamismenetelmät voisivat olla sopivia kyseisen asiakkaan kohdalla.

Aina kun henkilökuntaa koulutetaan fyysisen rajoittamisen menetelmissä, heille on järjestettävä koulutusta myös menettelytavoista, joiden avulla he voivat ehkäistä ja lieventää haasteellista käytöstä sekä vaikuttaa siihen positiivisesti. Pelkästään fyysisiin taitoihin perustuvia koulutuksia tai niiden päivityksiä tulisi välttää, koska ne voivat lisätä fyysisten rajoitteiden käyttöä. Koulutuksen tulisi tarjota tietoja ja taitoja, jotka auttavat henkilökuntaa hallitsemaan tilanteita positiivista käytöstä vahvistamalla. Jos fyysisiä taitoja opetetaan, henkilöstöllä tulee olla myös ensiapuvalmius fyysisiin rajoituksiin liittyvien riskien minimoimiseksi. Henkilöstön on tunnettava eri asteiset varoitusmerkit kiinnipidon aikana ja korjattava toimintaansa suhtautuen asiaan joko tärkeänä, kiireellisenä tai hätätilanteena (MAPA® Osallistujan työkirja, s. 60).

MAPA®-menetelmän arviointi

Kaikki MAPA®-menetelmät on arvioitu ja hyväksytty englantilaisen kehitysvamma-alan keskeisen toimijan, BILD-instituutin (The British Institute of Learning Disabilities) laatiman kriteeristön (*Code of Practice for the Use and Reduction of Restrictive Physical Interventions*) mukaisesti. BILD-arvioinnissa huomioidaan myös se, ettei fyysisen rajoittamisen menetelmiä käytetä väärin. Kriteeristö sisältää lisäksi jatkuvan ja säännöllisen laaduntarkkailun. Tähän liittyen Suomessa kin kouluttajien ja henkilöstön tulee päivittää osaamisensa säännöllisesti ja kouluttajien tulee noudattaa työkirjapohjaista sertifioitua metodia. Kouluttamisen tapaa ja menetelmiä uudistetaan koko ajan palautteiden ja arviointien mukaisesti. MAPA täyttää myös kansainvälisen NICE kriteeristön vaatimukset, ja MAPA osallistuu myös Restraint Reduction -verkoston toimintaan. Parhaillaan MAPA-menetelmää arvioidaan psykiatrisen hoitotyön näkökulmasta kansainvälisen asiantuntijaryhmän toimesta.

Jokaisesta MAPA-koulutuksesta kerätään palautetta. Palautteet kerätään, ja kouluttaja kehittää opetustaan niiden perusteella. Systemaattista palautejärjestelmää lyhyen tai pitkän aikavälin palautteiden saamiselle ei kuitenkaan ole. CPI:n käyttäjätutkimus osoittaa, että mapakoulutusten myötä mm. henkilöstön de-eskalaatiotaidot paranivat, turvallisuus lisääntyi, organisatiokulttuuri kehittyi, rajoitustoimet vähenivät ja henkilöstön luottamus toimia haasteellisten asiakkaiden kanssa lisääntyi. (CPI 2017.) Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöissä löytyy useita MAPA-koulutuksia käsitteleviä tutkimuksia. Esimerkiksi Grön & Hassan & Nisula (2016) totesivat sairaanhoitaja- ja sosionomiopiskelijoiden MAPA-koulutuksen erittäin tarpeelliseksi ja käyttökelpoiseksi sekä heti koulutuksen päätyttyä että uusintamittauksessa.

Haasteellisiin asiakastilanteisiin liittyvien koulutusten vaikuttavuuden arvioinnista on saatavilla todella vähän systemaattisia tutkimustuloksia minkään osallistujaryhmän osalta. Ongelmana on lisäksi se, ettei kansainvälisissä tutkimuksissa juuri mainita eri menetelmiä. Tölle ym. (2017) ovat tutkineet haasteellisen käyttäytymisen hallinnan koulutusinterventioiden vaikuttavuutta käymällä läpi 17 eri tutkimusta, joissa oli arvioitu 16 erilaista koulutusinterventiota. Tutkimuksissa

ei ollut arvioitu MAPA-mallia. Koulutusinterventiot perustuivat irtautumistaitoihin, kommunikaatioon, käytösoireiden kontrollointiin ja rajoittaviin menetelmiin. Tutkimus osoitti, että interventiot vähensivät väkivaltatapauksen määrää ja lisäsivät henkilöstön itsevarmuutta todennäköisemmin kuin muuttivat henkilökunnan asenteita tai lisäsivät tietoa. Tutkimusnäyttö oli pääosin heikkoa, ja tutkimusasetelmien keskinäinen erilaisuus teki koulutusinterventioiden välisen vaikuttavuuden vertailusta vaikeaa. Jatkohaasteena on arvioida henkilökunnan kokonaisvaltaista kompetenssia haasteellisen käyttäytymisen hallinnassa sekä potilasturvallisuutta.

Osallistujien kokemuksia erilaisista rajoitustoimista

Tutkimustietoa rajoitustoimenpiteiden käytöstä lastensuojelussa on tarjolla niukasti ja se on hajanaista. Tiedon puute hankaloittaa rajoitustoimenpiteiden hahmottamista. Ulkomaisten käytäntöjen ja tutkimuksen hyödyntäminen ei ole järjestelmä- ja kulttuurierojen vuoksi helppoa. (Tarkkinen & Forsberg 2013.) Lisäksi rajoitustoimenpiteiden käyttöön liittyvät säädökset ja käsitteet koetaan epäselvinä, vaikkakin Valviran selvityksessä mainitaan, että monissa lastensuojelulaitoksissa henkilöstöä on lisäkoulutettu aggressiivisten tilanteiden ennaltaehkäisyyn ja hallintaan (Valvira 1:2013, 22–23).

Koskelan (2014) mukaan sijaishuollossa on havaittu lasten ja nuorten ongelmien vaikeutumista ja kasaantumista, mikä on aiheuttanut uusia käytännön haasteita laitosten työntekijöille. Koska pahoinvoivien, huostaan otettujen lasten ja nuorten määrä laitoksissa on yhä kasvussa, aiheuttaa tilanne uudenlaista kysyntää myös lastensuojelun sijaishuoltopalveluja tarjoaville laitoksille. Laitosten työntekijät eivät aina osaa erottaa, mikä on rajoittamista ja mikä normaalia hoitotoimintaa. Koskela tutki erityisesti rajoitustoimien dokumentointia lastensuojelulaitoksissa ja luonnehti sitä kovin aikuislähtöiseksi. Valta liittyi laitoksen työntekijän auktoriteettiasemaan, jonka perusteella hän voi tarvittaessa rajoittaa lapsen itsemääräämisoikeutta. Lapsen osallisuutta dokumentoitiin hyvin vähän. Tutkielmassa ei päästy siihen, miten nuorten kanssa on keskusteltu rajoitustoimenpiteiden käytöstä tai miten tilanteissa on varmistettu, että nuori on ymmärtänyt asian ja tullut kuulluksi.

Tarkkinen (2012) tutki lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden määriä, tilanteita ja perusteluita. Käytetyimmät rajoitustoimenpiteet olivat omaisuuden ja lähetysten tarkastukset sekä kiinnipidot. Tilanteet jakaantuivat sekä turvallisuuden takaamiseen että valvontaan. Tyyppillisiä rajoitustoimenpiteiden käyttötilanteita olivat lapsen karkaaminen laitoksesta sekä päihteiden käyttö ja tupakointi. Toisinaan rajoitustoimenpiteitä oli käytetty myös ennakoivasti ja seuraamuksellisesti. Tutkimuksen mukaan huomiota tulisi kiinnittää erityisesti rajoitustoimenpiteiden käytön lainmukaisuuteen ja läpinäkyvyyteen, jota edistäisi rajoitustoimien perustelujen tarkka dokumentointi.

Hottinen (2013) on kuvannut rajoittavien menetelmien, erityisesti sitomisen käyttöä nuorten psykiatrisessa hoidossa Helsingin yliopistollisessa keskussairaalassa. Rajoitustoimet vaikuttavat tutkimuksen mukaan nuoren autonomiaan ja ne koetaan traumatisoivina. Tutkimuksessa tuli esiin elementtejä, joista vain osaa voidaan soveltaa sijaishuoltoon, kuten vapauden menettämisen kokemus, joka koettiin negatiivisena mutta joskus myös välttämättömänä. Nuoriso-psykiatriset potilaat suhtautuivat rajoittamistoimenpiteisiin henkilökuntaa kriittisemmin. Nuoret suhtautuivat myönteisimmin tarvittaessa annettavaan lääkitykseen, ajoittaiseen tarkkailuun ja kulun rajoittamiseen. Henkilöstö koki myös tarvetta koulutuksiin ja koki tiedonpuutteen luovan epävarmuutta.

Aikuispsykiatriasta löytyy muutamia merkittäviä rajoitustoimia koskevia tutkimuksia. Erityisesti eristäminen ja sitominen koetaan pääasiassa kielteisenä ja traumaattisena, vaikkakin osa potilaista on kuvannut niitä myös rauhoittavana ja turvallisuudentunnetta lisäävänä hoitomuotona. (Kontio, 2011.) Keski-Valkaman (2010) mukaan syvään juurtuneet käytännöt ja asenteet määrittävät pakkotoimenpiteiden käyttöä ainakin yhtä vahvasti kuin turvallisuusnäkökohdat ja potilaan oikeudet. Merkille pantavaa on, että myös agitoitunut ja sekava käyttäytyminen ilman merkkejä toteutuneesta tai uhkaavasta väkivaltaisesta käyttäytymisestä oli tavallinen pakkotoimenpiteen syy tutkimusjakson aikana.

Jatkossa kehitettävää

Tarkkisen ja Forsbergin (2013) mukaan rajoitustoimenpidetilanteet voidaan nähdä haastavina päätöksentekotilanteina, joissa sosiaalialan ammattilaisen rooli auttajana ja kontrolloijana synnyttää työntekijässä sisäisen ristiriidan. Tilanteissa vaaditaan laillisuuden punnitsemista ja ammatillis-eettistä harkintaa. Asiaan liittyy olennaisesti myös rajoitustoimenpiteestä päättävän ja sen toteuttavan henkilön oman valta-aseman tunnistaminen. Lapsen osallisuuteen on niin ikään kiinnitettävä huomiota rajoitustoimenpiteitä käytettäessä. Lapsen fyysinen kontrolli ja kosketus voivat olla tärkeitä rauhoittamisen keinoja, mutta niihin liittyy myös työntekijän asemaa uhkaavia ja kielteisiä mielikuvia väkivallasta ja ahdistelusta. (Tarkkinen & Forsberg 2013.)

MAPA®-koulutuksissa työntekijät ovat kokeneet helpottavana sen, että rajoitustoimien herättämiä ristiriitaisia tunteita voi purkaa yhdessä kollegoiden kanssa ja arvioida tilanteita etäältä, pakottomasti reflektoiden ja hyviä vaihtoehtoisia toimintatapoja pohtien. Työkirjametodi on rakennettu konstruktivistisen oppimisen periaatteille, jossa osallistujat miettivät yhdessä erilaisia toimintatapoja kirjan tehtävien avulla. Koulutuksia on luonnehdittu tässä mielessä myös työnohjaukselliseksi. Useammissa tutkimuksissa (esim. Hottinen 2013; Kontio 2011) korostetaan sitä, että henkilökunnan koulutuksella, yhtenäisillä ohjeistuksilla ja vaihtoehtoisten menetelmien kehittämisellä voi olla hoitokulttuurin muutoksen kannalta suuri merkitys. Myös Koskinen (2014) toteaa, että rajoitustoimenpiteet on koettu välttämättömiksi työvälineiksi lastensuojelulaitoksissa, mutta laitoksilla on ilmennyt tarvetta saada lisäkoulutusta rajoitustoimenpiteisiin liittyvistä käytännöistä.

Huckshorn (2004) on laatinut pakon vähentämiseen kuusi strategiaa, joita on sovellettu mm. suomalaisten hoitokäytänteiden kehittämiseen. Lyhyesti kuvattuna:

1. Johtajuuden on oltava määrätietoista arvoperustaista toimintaa, johon sisältyy näyttöön perustuvia menetelmiä ja ajankohtaisia ohjeita arjen toiminnan tueksi.
2. Tilastoja on käytettävä johtamisen tukena.
3. Henkilöstön kehittämisen on oltava jatkuvaa, mm. traumatietoisuutta on kehitettävä.
4. Vaihtoehtoisia menetelmiä on etsittävä systemaattisesti tutkimalla asiakaskunnan käytöksen syitä ja henkilöhistoriaa.
5. Käyttäjän roolia on vahvistettava ja käyttäjien toiveita haastavan käytöksen rajoittamisesta kuunneltava.
6. Jälkipuintia on käytettävä aktiivisesti työvälineenä, joka antaa tietoa kokonaisvaltaiseen hoidon ja hoivan suunnitteluun.

Koskisen mukaan (2014) rajoitustoimenpiteiden tarvetta voidaan vähentää ainakin seuraavilla sosiaali- ja terveydenhuollon tavoitteilla: lasten osallisuuden lisääminen ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen, laadunhallinnan käyttöön ottaminen, henkilökunnan riittävyys ja jaksamisen turvaaminen sekä kouluttaminen ja riittävän rahoituksen varmistaminen. Koskinen viittaa myös menetelmään, jossa MAPA-mallin kanssa yhteistä on ennakoiva ja positiivinen työskentely vuorovaikutuksessa nuorten kanssa.

MAPA®-menetelmässä 2016 tapahtunut muutos ennakoivien menetelmien painottamiseen fyysisten interventoiden sijasta tukee edellä mainittuja Huckshornin esittämiä strategioita. MAPA® systemaattisena metodina painottaa johdon vastuuta mm. koulutussisältöjen ja palautteiden seurannassa. Koulutuksessa paneudutaan myös miettimään käytöksen syitä pienryhmissä erilaisten tehtävien avulla ja ohjataan systemaattiseen jälkipuinnin toteuttamiseen. Mutta tarvitsemme MAPA®-menetelmästä lisää tutkimustietoa ja systemaattista arviointia siitä, mikä on todella tehokasta ja mikä ei. Tölli arvioi väitöskirjatutkimuksessaan MAPA®-menetelmää esimerkiksi kokemusasiantuntijoiden näkökulmasta. Väitöskirjasta ei kuitenkaan tätä kirjoitettaessa ole vielä julkaistua materiaalia saatavilla. (Tölli 2017.)

Kirjallisuus

CPI 2017. Käyttäjäkysely. 23.10.2017 <https://www.crisisprevention.com/en-GB/About-CPI/What-our-customers-say>

Dadds, M. (2017) Maximising MAPA®. Certified Instructors' Conference 21.09.2017, Birmingham, UK. Luettu 23.10.2017. <https://www.crisisprevention.com/en-gb/Conference/2017-CPI-Certified-Instructor-Conference/Certified-Instructor-Conference-2017>. Julkaisematon lähde.

Grön, Janika & Hassan, Fardus & Nisula, Aleks (2016) MAPA-koulutus opiskelijoiden kokemana. Laurea ammattikorkeakoulu. Julkaisun pysyvä osoite: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2016061713166>

Huckshorn, Kevin Ann (2005) Six core strategies to reduce the use of seclusion and restraint planning tool. Creating Violence Free and Coercion Free Mental Health Treatment Environments for the Reduction of Seclusion and Restraint. National Association of State Mental Health Program Directors/ National technical assistance center. http://www.hogg.utexas.edu/uploads/documents/SR_Plan_Template.pdf

Hottinen, Anja (2013) Containment Measures in Adolescent Psychiatric Care – Focus on Mechanical Restrain. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja D osa 1052. Turku: Turun yliopisto. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/87684/AnnalesD1052HottinenDISS.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Keski-Valkama, Alice (2010) The Use of Seclusion and Mechanical Restraint in Psychiatry. A Persistent Challenge over Time. Academic dissertation. Tampere: The Faculty of Medicine of Tampereen yliopisto. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66581/978-951-44-8025-6.pdf?sequence=1>

Kontio, Raija (2011) Patient Seclusion and Restraint Practices in Psychiatric Hospitals – Towards Evidence Based Clinical Nursing. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja D osa 951. <http://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/67367/AnnalesD951Kontio.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Koskela, Mari (2014) Asia asiakirjassa? Perustelut ja lapsen mielipide lastensuojelulaitoksen rajoitustoimenpideasiakirjassa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.

Lastensuojelulaki 417/2007. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

MAPA® Osallistujan työkirja (2016) Crisis Prevention Institute. Euroopan aluetoimisto, Manchester; UK.

Perustuslaki 731/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki>

Tarkkinen, Hanna & Forsberg, Hannele (2013) Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet asiakirjojen valossa. Yhteiskuntapolitiikka 78 (6), 661–669. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116036/tarkkinen.pdf?sequence=1> Luettu 23.10.2017.

Tarkkinen, Hanna (2012) Turvatakuita ja kontrollin keinoja: asiakirjatutkimus lastensuojelulain mukaisen rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden yksikkö.

Tölli, Sirpa & Partanen, Pirjo & Kontio, Raija & Haggman-Laitila, Arja (2017) A quantitative systematic review of the effects of training interventions on enhancing the competence of nursing staff in managing challenging patient behaviour. Journal Advanced Nursing 2017, 1–15.

Tölli, Sirpa (2017) The Management of Challenging Behaviour. Workshop at Certified Instructors' Conference 21.09.2017, Birmingham, UK. i.comcrisisprevention.com. Kansainvälinen pääkonttori.

Valvira (2013) Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa: lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Helsinki: Valvira. https://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Selvityksia_1_2013.pdf Luettu 25.10.2017

6.5 PART-menetelmän pohjalta kehitetty väkivaltatyö

Varpu Sallinen, johtaja, Viertolan vastaanottokoti, Susanna Hoikkala ja Julia Kuokkanen

(Tekstin kokoamisessa käytetty pohjana Sallisen kanssa käytyä keskustelua ja hänen aiemmin kirjoittamaansa artikkelia Lastenkoti ja rajoittaminen kirjassa *Oljista, risuista vai tiilestä?*)
Vantaan Viertolassa väkivaltatyön perusajatukset pohjaavat edelleen Part-menetelmään

Menetelmän tausta

Part tulee sanoista *Professional Assault Response Training*, ja sen juuret ovat Yhdysvalloissa. Parikymmentä vuotta sitten Milwaukeeessa Yhdysvalloissa järjestettiin kansainväliset sijaishuoltopäivät. Siellä amerikkalainen Nick Smiar esitteli Part-koulutuksen. Koulutus on tarkoitettu yksiköille, joiden asiakkaiden käyttäytymiseen liittyy väkivallan uhka. Lastensuojelun Keskusliitto kutsui Nick Smiarin Suomeen kouluttamaan Part-kouluttajia. Sallisen mukaan menetelmän tarkoituksena on antaa työvälineitä yksiköille, joiden asiakkaat saattavat käyttäytyä uhkaavasti tai väkivaltaisesti. Perusajatuksena on asiakkaista huolehtiminen vahingoittamisen sijaan (*we are here for caring, not for hurting*).

Part-menetelmään pohjautuva työskentely väkivaltaisen asiakkaan kanssa

Kaksipäiväisen Part-koulutuksen ideana on, että koko työryhmä osallistuu koulutukseen yhdessä. Näin työryhmä saa yhtenäiset tavat toimia hankalissa tilanteissa. Koulutus vaikuttaa myös asenteisiin, ja työryhmä voi koulutuksen aikana yhdessä luoda omat sääntönsä haasteellisia tilanteita varten. (Sallinen 2005, 158–165.)

Koulutuksen teemoja ovat:

- Työyhteisön perustehtävien määrittely yhdessä
- Ammatillisuus työssä, johon liittyy vaarallisia tilanteita
- Valmistautuminen työskentelyyn hankalissa olosuhteissa
- Vihjeiden ja vaihtoehtojen tunnistaminen hankalissa tilanteissa tavoitteena väkivallan ehkäisy
- Haasteelliseen käyttäytymiseen vastaaminen siten, että vältetään tilanteen hankaloituminen
- Väkivaltatilanteiden asianmukainen raportointi

Väkivaltaan reagoiminen on osa kokonaisuutta (Sallinen 2005, 158–159). Työyhteisössä on oltava yhteinen käsitys työn tavoitteista ja keinoista, joilla näihin tavoitteisiin pyritään (emt. 158). On siis pohdittava, mitä olemme tekemässä ja mikä on työmme eli sijaishuoltotyön tavoite. Mitä sijaishuollossa olevat lapset ja nuoret tarvitsevat? Työn perustana on oltava toiminnan arvot ja toimintatavat.

Valitut toimintatavat vaikuttavat siihen, miten tilanne kehittyy. Ammattimaisuutta on se, että työntekijä osaa hoitaa tilanteen hankaloittamatta sitä omalla toiminnallaan. (Emt., 158.) Työkokemus auttaa ennakoivan työotteen kehittämisessä ja puuttumiskeinojen soveltamisessa asiakkaan ja tilanteen mukaan. Asiakkaan kohtaamiseen on kiinnitettävä huomiota ja ylipäättään pohdittava, miten kohtaa muita ihmisiä. Rajanveto kasvatuksen ja rajoittamisen välillä on yksi

niistä asioista, joita jokainen lastensuojeluyksikkö joutuu määräjain ja tietoisesti pohtimaan (emt., 159).

Työntekijän tilannetaju ja tilanteen lukutaito ovat tärkeitä, koska eri lapset kestävät erilaisia asioita. Sijaishuollossa kyse on lasten suojelusta. Suojelutehtävään kuuluu myös syiden ja seurausten miettiminen työntekijöiden kesken ja lasten kanssa. Tilannelukutaitoa on esimerkiksi se, että pähteiden vaikutuksen alaisena olevan nuoren kanssa ei kannata ryhtyä väittelemään, vaan tärkeämpää on saada nuori ensin selvittämään päänsä.

Lasten keskinäisiä suhteita ja mahdollisia haastavia tilanteita voidaan ennakoida esimerkiksi siten, että mietitään, ketkä lapsista sopivat samalle osastolle. Erilaisten kasvatuskulttuurien tunnistaminen on sekin osa sijaishuoltotyötä. Kuri ja lasten kasvatukseen menetelmät vaihtelevat kulttuurista toiseen, ja eroavaisuudet on hyvä tiedostaa työskenneltäessä eri kulttuuritaustoista tulevien lasten ja heidän perheidensä kanssa. Niin kutsuttu kunniaväkivalta on ilmiö, josta kantasuomalaisilla työntekijöillä ei ole vielä tarpeeksi tietoa ja osaamista.

Vaarallisen käyttäytymisen tunnistaminen

Yksi Part-koulutuksen keskeinen teema on ollut sen pohtiminen, millainen käyttäytyminen on vaarallista (Sallinen 2005, 159). Aihe on viety Vantaalla käytännön tasolle, ja työyhteisössä pohditaan, mikä on vaarallista käyttäytymistä ja mikä ei. Sallisen mukaan on tärkeää erottaa vaarallinen käyttäytyminen asiakkaan ärsyttävästä tai muutoin epämiellyttävästä tavasta toimia. Vaarallisen käyttäytymisen määrittelyyn tulee käyttää riittävästi aikaa. Yhteisen pohdinnan tuloksena syntyvät yhteiset normit ja yhdessä hyväksytyt ammatilliset käyttäytymistavat erilaisiin työtilanteisiin (emt., 159). Työyhteisössä sekä työntekijät että asiakkaat tuntevat olonsa huomattavasti turvallisemmaksi, kun kaikilla on yhteinen käsitys työn keskeisistä asioista ja yhdessä sovitut pelisäännöt fyysisen rajoittamisen käytölle ja niille toimenpiteille, joita tällaisen tilanteen jälkeen seuraa (emt., 160).

Ammatillisuus

Työntekijän oma asenne on tärkeä, samoin sen pohtiminen yhdessä, miksi tekee juuri tätä työtä. Työntekijän asenne vaikuttaa asiakkaiden käyttäytymiseen: kyynisyys, pessimistisyys ja muut kielteiset asenteet asiakkaita ja omaa työtä kohtaan uuvuttavat ja vain pahentavat hankalia tilanteita (Sallinen 2005, 160). Työntekijän hyvinvoinnilla ja esimerkiksi loppuun palamisella on todettu olevan yhteys työntekijöiden provosoimaan väkivaltaiseen käyttäytymiseen (emt., 160).

Sallinen on tiivistänyt Part-ajattelun mukaiset ammatillisuuden haasteet kolmeen pääkohtaan (emt., 160):

1. Asenne on ajattelutapa. Asenne ei ole jotain, mikä sinulle tapahtuu; sinä valitset asenteesi!
2. Mieliala vaikuttaa käyttäytymiseen. Ammatillainen kykenee kontrolloimaan mielialansa vaikutusta.
3. Motivaatio on yhtä kuin syy, miksi teet sen mitä teet. Motivaatio vaikuttaa käyttäytymiseen.

Valmistautuminen

Jos työhön liittyy todennäköisiä uhka- ja vaaratilanteita, tulisi työntekijän valmistautua niihin jo ennen työpaikalle menoa (Sallinen 2005, 161) ja varautua fyysisesti ja henkisesti työskentelemään potentiaalisesti hankalan asiakkaan kanssa (emt., 162). Työntekijän tulisi kiinnittää huomiota vaatetukseen, kykyyn liikkua työympäristössä (fyysisen tilan ominaisuudet ja mahdolliset oman liikkumisen rajoitukset), havainnointikykyyn (työntekijän on mahdollista oppia ja tietoisesti opetella havaitsemaan ulkoisista seikoista vihjeitä hankalista tilanteista jo etukäteen) ja itsekontrolliin eli kykyyn säilyttää ammatillinen asenne vaikeissa ja arvaamattomissakin tilanteissa. Työntekijän on myös tärkeää kertoa työkavereilleen sellaisista poikkeavista tekijöistä, jotka voivat vaikuttaa hänen työkykyynsä.

Kuinka olla provosoitumatta ja säilyttää itsehillintänsä: on vaikea pysyä rauhallisena ja hillittyinä, jos joutuu fyysisen hyökkäyksen kohteeksi. Asiaan voi kuitenkin valmistautua kehittämällä itselleen ennalta suunniteltuja toimintatapoja itsehillinnän säilyttämiseksi tai palauttamiseksi. Tällaisten suunnitelmien yhteisiä piirteitä ovat itsearviointi, omien rajojen tunnistaminen, keinot itsehillinnän palauttamiseksi ja tasapainon saavuttaminen uudelleen (emt., 161–162).

Toiminta vaara- ja uhkatilanteissa

Vaikeisiin ja vaarallisiin tilanteisiin tulee puuttua, koska muutoin seuraukset voivat olla tuhoisia: asiakkaat jotka yrittävät satuttaa itseään tai muita voivat onnistua aikeissaan, ja sivulliset voivat loukkaantua vakavasti. Uhkaavissa tilanteissa työntekijöiden käyttäytymisen tulee olla oikeassa suhteessa vaaran todelliseen määrään. (Sallinen 2005, 162.)

Laitostyössä joudutaan usein tilanteisiin, joissa rajoittamista on käytettävä turvallisuuden takaamiseksi. Rajoittamisesta ei saa kuitenkaan tulla laitoksen sääntöä, jonka sisällöllä ei ole todellista yhteyttä asiakkaiden käyttäytymiseen. (Emt., 162.) Tällaisessa tilanteessa ei myöskään saada kasvatuksellisesti aikaan sellaisia lopputuloksia, joihin pyritään. Työntekijät turhautuvat keino- tomuuteensa ja suhtautuvat kyynisesti tai rankaisevasti asiakkaisiin. Asiakkaat taas kokevat tilanteet työntekijöiden mielivalta. (Emt., 163.) Lastensuojelulaki ja perustuslaki antavat kehykset sallituille rajoittamistoimenpiteille (kuten kiinnipitämiselle) ja niiden toteuttamisen periaatteille.

Ennakoiminen ja vaihtoehtoisten toimintatapojen pohtiminen ovat ensisijaisia, ja rajoittaminen on aina äärimmäinen keino. Sen käytöstä tulee olla yhdessä sovitut ohjeet. Sallinen antaa myös vinkkejä tilanteessa toimiville työntekijöille. Heidän tulisi vastata seuraaviin kysymyksiin: Jos emme rajoita tätä henkilöä, loukkaantuuko joku vakavasti? Jos koetamme rajoittaa tätä henkilöä, onko meitä tarpeeksi monta tekemään se turvallisesti? Ovatko kaikki työvuorossa olevat koulutettuja rajoittamiseen? (Emt., 163–164.) Rajoitettavat ovat lapsia, jotka tarvitsevat tiukoissa tilanteissa aikuisia turvakseen. Turvallisten ja mahdollisen vähän kipua tuottavien kiinnipitotekniikoiden opettelu kuuluu myös Part-koulutukseen. Tavoitteena on välttää koskemasta rajoitettavaan, ettei koskemalla esimerkiksi herätetä muistoja lapseen kohdistuneesta väkivallasta. (Emt., 164.)

Viertolassa yritetään ennakoida ja suunnitella arkea vaikkapa siten, että ihmisiä on riittävästi paikalla. Viertolaan tulee myös muualla Suomessa sijaitsevien lastensuojelulaitosten ”hatkalaisia” eli sijaishuoltopaikastaan luvatta poistuneita lapsia ja nuoria odottamaan paluuta omaan sijoituspaikkaansa. Työntekijän pahoinpitelyn jälkeen vartijat ovat paikalla viikonloppuisin. Tähän toimintatapaan on siirrytty sen takia, että lapset ja myös työntekijät tarvitsevat turvaa. Kaikki tietävät, miksi vartijat ovat paikalla, ja vartijat erottaa työntekijöistä vaatteiden ja varusteiden perusteella. Vartija on myös tarvittaessa läsnä lastensuojelulain mukaista henkilöntarkastusta tehtäessä.

Tilanteiden purussa työntekijät käyvät tilanteen läpi. Järjestetään debriefing, johon osallistuu tarpeen mukaan myös työterveyshuollon edustaja. Tilanteet käydään läpi myös lapsen ja hänen perheensä sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa.

Dokumentointi (Sallinen 2005, 164–165) tapahtuu lastensuojelulain mukaisesti. On tärkeää opetella dokumentoimaan asiat riittävän selkeästi ja yksityiskohtaisesti.

Vaikutukset Viertolassa

Viertolassa rajoituksia toteutetaan varsin vähän. Sallisen mukaan työntekijät suhtautuvat hyvin haastavien tilanteiden hallintaan, kun he ymmärtävät, ettei kyseessä ole taistelulaji vaan lasten suojeleminen. Väkivaltatietoinen työskulttuuri on Viertolassa vakiintunut. Se tarkoittaa tilanteiden pohtimista etu- ja jälkikäteen sekä suunnitelmallista työtettä siitä, miten mahdollisesti eteen tuleva väkivaltatilanne hoidetaan. Sallinen korostaa oman kokemuksen merkitystä siinä, mitä väkivallasta ajatellaan ja miten siihen suhtaudutaan. Hän kiteyttää turvallisen sijaishuollon näin: Ei tapella, ei lyödä, ei riehuta, sijaishuoltopaikkaan ei tule ulkopuolisia, lapset saavat olla kukin oma itsensä eivätkä he ole yksin, sillä aikuiset ovat luomassa turvaa.

Kirjallisuus

Sallinen, Varpu (2005) Lastenkoti ja rajoittaminen. Teoksessa Oljista, Risuista vai Tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 155–165.

6.6 Nuorten kokemusasiantuntijoiden terveiset

Nuorten kokemusasiantuntijoiden mukaan passiivinen väkivalta eli hoidon laiminlyöminen herättää paljon ajatuksia ja se tuntuu laitoksissa melko yleiseltä ilmiöltä.

Nuoret myös kokevat, että läpinäkyvyys toteutuu huonosti laitoshoidossa. Esimerkiksi kiinnipitotilanteissa kiinnipitoa ei selitetä tai perustella, jolloin nuori jää uskoon, että se on normaalia käytöstä. Tilanteista, missä kiinnipito oli perusteltu tai sitä oli pahoiteltu jälkikäteen, jos se oli ollut asiaton, oli hyviä kokemuksia. Nuoret halusivat nimenomaan läpinäkyvyyttä.

Nuoret toivat myös ilmi hämmennystään siitä, että laitoksessa pitäisi oppia ihmissuhdetaitoja ja tarjota malli normaalille, väkivallattomalle kanssakäymiselle, mutta tämä ei voi toteutua, jos kiinnipitoa harastetaan sitä selittämättä. Etenkin nuoren kanssa, joka tulee väkivaltaisesta ympäristöstä, pitäisi harkita voimankäyttöä erityisesti, jotta sama käytös malli, missä ihmisiin kajotaan ei jää ainoaksi käytös malliksi.

Nuorten mukaan näkemys siitä, missä tilanteissa on oikeus kiinnipitoon, on myös kovin työntekijäkohtaista. Sama tilanne saattaa johtaa toisen ohjaajan kanssa kiinnipitoon ja toisen kanssa ei.

Nuorilla oli kaiken kaikkiaan kokemuksia, että kiinnipitoja tehdään myös mielivaltaisesti ja että nuoren on mahdoton tietää toimivatko ohjaajat lain puitteissa, omista oikeuksista ei tiedetä.

Nuoret toivat myös esille sitä, että vaikka olisi tilanne, jossa kiinnipitoon on oikeus, se ei poista pelkoa jota nuori kokee kyseisessä tilanteessa. Työntekijän empaattinen suhtautuminen kiinnipidon aikana teki siitä huomattavasti vähemmän epämiellyttävää.

Nuoret tuovat esille, että väkivaltaa kokenut nuori reagoi yleensä muita herkemmin arkipäiväisiin asioihin, ja ammattilaisten tulisi ottaa se huomioon eikä rangaista herkemmästä reaktiosta.

